

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Володимира Даля

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БРИКАЙЛО Євген Богданович

УДК 330.331

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ
В КОНТЕКСТІ ЙОГО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ
ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

07–Управління та адміністрування
073 - Менеджмент

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Є.Б. Брикайло

Науковий керівник: **Овчаренко Євген Іванович**, доктор економічних наук,
професор

АНОТАЦІЯ

Брикайло Є.Б. Забезпечення економічної безпеки підприємств регіону в контексті його стійкого розвитку в умовах цифровізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 07 – Управління та адміністрування за спеціальністю 073 – Менеджмент – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, Київ, 2026.

Основний науковий результат дисертаційної роботи полягає у формуванні науково обґрунтованого підходу до управління економічною безпекою підприємств регіону з урахуванням впливу цифровізації, який дозволяє підвищити адаптивність регіональної економіки до сучасних викликів, зміцнити її стійкість та забезпечити довготривалий розвиток.

В дослідженні доведено, що важливе значення для підвищення стійкості розвитку є розвиток інфраструктури, спрямованої на створення безвідходного виробництва, зниження рівня негативного впливу на довкілля, перехід на технології «замкнутого циклу». Для цього необхідна консолідація зусиль всіх стейкхолдерів розвитку території – від органів державної влади до окремих громадських об'єднань. Таким чином, узгодження інтересів власників виробничих ресурсів, органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є необхідною умовою переходу до стійкого розвитку.

Виходячи з запропонованого авторського методичного підходу до оцінки факторів цифрового розвитку підприємств регіону в контексті подальшого пошуку напрямів підвищення рівня економічної безпеки підприємств регіональної господарської системи, в роботі зроблено висновок, що стійкий розвиток територій в умовах цифрової економіки передбачає детальне вивчення всієї сукупності факторів, що визначають цифрові перетворення для виявлення та систематизації загроз, пошуку резервів їх усунення, які є універсальними, логічно збудованими і доступними для всіх зацікавлених користувачів.

Практичне застосування запропонованої методики оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіонів відрізняється від вже існуючих розробок своєю універсальністю, можливістю розрахунків на основі доступних вихідних даних, що дозволяє своєчасно виявляти загрози внаслідок порівняльного аналізу досягнутих показників із обґрунтованими пороговими значеннями. За допомогою проведених зіставлень визначаються сучасні виклики економічної безпеки підприємств регіону, які згодом підлягають стратегічному впливу в цілях зниження ймовірності їх прояву на тенденції найважливіших соціально-економічних показників.

В роботі уточнено склад загроз «зеленого переходу» (конфлікт інтересів влади та бізнесу, дефіцит інвестицій, використання екологічного порядку денного для економічного тиску, посилення конкуренції, природні катастрофи, соціально-економічні диспропорції) та ризики ESG-фінансування (зміни законодавства, «зелені» податки, заборони на окремі види діяльності, фінансові ризики для компаній із високим вуглецевим слідом, дисбаланс попиту й пропозиції на «зелені» інвестиції, обмеження співпраці з компаніями, що не відповідають ESG-стандартам). Це дозволяє розширити систему індикаторів економічної безпеки для оцінки загроз «зеленого» переходу на макро- і мезорівні.

На наш погляд, представлена в роботі класифікація загроз цифровому розвитку суспільства в контексті забезпечення економічної безпеки дозволяє систематизувати комплекс загроз на окремі групи залежно від підприємств регіонального проекту з цифрової економіки, що згодом надає можливість їхнього ранжирування для виділення найбільш пріоритетних, імовірність виникнення яких є максимально можливою. Детальний аналіз загроз цифровому розвитку суспільства передбачає комплексне вивчення впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств регіону, зіставлення отриманої інформаційної бази з критеріями економічної безпеки підприємств регіону.

Враховуючи підприємств регіональну диференціацію, необхідно

застосовувати принципи бенчмаркінгу, тобто оцінювати ключові досягнення підприємств регіонів з позиції їх міжрегіональної конкурентоспроможності. Базою для порівняння можуть бути результати щорічного рейтингу соціально-економічного стану підприємств регіонів, що визначають бенчмарк та аутсайдери. Необхідно також удосконалити методику подання статистичних даних з позиції частоти їх надання, доступності, релевантності та комплексності.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що масив індикаторів економічної безпеки на мезорівні характеризується високою неоднорідністю, що не дозволяє використовувати більшу частину даних індикаторів, які пояснюють зміни індексу зростання валового регіонального продукту на душу населення та побудови рівняння множинної регресії, що пов'язує цільовий показник забезпечення економічної безпеки – темп зростання валового регіонального продукту на душу населення та індикаторів економічної безпеки підприємств регіону.

Представлена в роботі сукупність аналітичних прийомів, що використовуються в рамках дослідження стратегічних проблем та викликів економічної безпеки підприємств регіону, з урахуванням сучасних тенденцій і факторів розвитку доводить її інформативність, об'єктивність, спирається на традиційні методи пізнання і може бути адаптована з урахуванням нових викликів та ризиків. Таким чином, запропонований механізм забезпечення економічної безпеки підприємств регіону з урахуванням виявлення, аналізу та систематизації основних загроз на основі дослідження основних трендів соціально-економічних індикаторів розвитку є, на наш погляд, збалансованим, повним, модернізованим, що доводить його універсальність для підприємств регіонів нашої країни і доцільність використання для прийняття стратегічних рішень.

Формування Карти пріоритетності загроз є необхідним елементом системи економічної безпеки підприємств регіону, оскільки дозволяє акцентувати увагу на «вузьких» місцях при розробці або вдосконаленні

стратегії соціально-економічного розвитку залежно від можливості підприємств регіону усувати вплив дестабілізуючих факторів. Перспективними напрямками розвитку викладеного алгоритму аналізу загроз економічній безпеці підприємств регіону слід назвати вдосконалення нормативно-правової бази, що регламентує процеси економічної безпеки на підприємствах регіонального рівня; удосконалення системи статистичного обліку інформації для аналізу тенденцій дестабілізуючих факторів; якісну оцінку загроз та їх наслідків за допомогою геоінформаційних систем. Практична значимість представленого алгоритму аналізу загроз економічній безпеці підприємств регіону полягає у доповненні теоретичних досліджень по зазначеній проблематиці, а також опрацювання інструментів управління дестабілізуючими факторами на основі комплексної оцінки за різнорідними якісними параметрами.

Як головні стратегічні проблеми слід назвати проблему правильного співвідношення цілей зі сферою стратегічних пріоритетів. При цьому слід чітко розрізняти поняття стратегічних проблем і «вузьких» місць, останні виявляються при порівнянні окремих підприємств регіонів в розрізі фактично досягнутих індикаторів економічної безпеки. Причинно-наслідковий зв'язок між пріоритетами регіонального розвитку, економічною безпекою підприємств регіонів та національною безпекою дозволяє обґрунтувати наукову гіпотезу про те, що для оперативного рішення стратегічних проблем регіонального розвитку для аналізу, систематизації та управління різними стрес-факторами, необхідна постійно функціонуюча система моніторингу економічної безпеки підприємств регіону у вигляді цифрової платформи, що узагальнює різні види джерел даних та їх візуальну інтерпретацію для обґрунтування комплексу стратегічних дій в умовах стійкого розвитку підприємств регіону.

Ключові слова: економічна безпека, стійкий розвиток, умови цифровізації, загрози, підприємства регіону, індикатори

ANNOTATION

Brykailo Yevhen. Ensuring economic security of the region's enterprises in the context of its sustainable development in the context of digitalisation -
Qualification science work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 07 - Management and administration, speciality 073 - Management.– Volodymyr Dahl East Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2026.

The main scientific result of the dissertation is the formation of a scientifically based approach to managing the economic security of the region, taking into account the impact of digitalisation, which allows to increase the adaptability of the regional economy to modern challenges, strengthen its sustainability and ensure long-term development.

The study proves that the development of infrastructure aimed at creating waste-free production, reducing the level of negative impact on the environment, and switching to closed-loop technologies is essential for increasing sustainability. This requires consolidating the efforts of all stakeholders in the development of the territory, from public authorities to individual public associations. Thus, the coordination of interests of owners of production resources, public authorities and civil society institutions is a prerequisite for the transition to sustainable development.

Based on the author's proposed methodological approach to assessing the factors of digital development of a region in the context of further searching for ways to improve the level of economic security of the regional economic system, the paper concludes that sustainable development of territories in the digital economy involves a detailed study of the entire set of factors determining digital transformations to identify and systematise threats, find reserves for their elimination, which are

universal, logically constructed and accessible to all interested users.

The practical application of the proposed methodology for assessing the level of economic security of regions differs from the existing developments in its versatility, the possibility of calculations based on available source data, which allows timely identification of threats as a result of comparative analysis of the achieved indicators with reasonable thresholds. With the help of the comparisons, the current challenges to the economic security of the region are identified, which are subsequently subject to strategic influence in order to reduce the likelihood of their manifestation on the trends of the most important socio-economic indicators.

The paper clarifies the composition of the threats of the «green transition» (conflict of interest between the government and business, lack of investment, use of the environmental agenda for economic pressure, increased competition, natural disasters, socio-economic disparities) and the risks of ESG financing (changes in legislation, «green» taxes, bans on certain activities, financial risks for companies with a high carbon footprint, imbalance of supply and demand for «green» investments, restrictions on cooperation with companies that do not meet ESG standards). This makes it possible to expand the system of economic security indicators to assess threats to the green transition at the macro and meso levels.

In our opinion, the classification of threats to the digital development of society in the context of ensuring economic security presented in this paper allows systematising the complex of threats into separate groups depending on the regional digital economy project, which subsequently makes it possible to rank them to identify the highest priority ones, the probability of which is the highest possible. A detailed analysis of threats to the digital development of society involves a comprehensive study of the impact of factors of the internal and external environment of the region, comparing the information base with the criteria of economic security of the region.

Given the regional differentiation, it is necessary to apply the principles of benchmarking, i.e. to assess the key achievements of regions from the perspective of their interregional competitiveness. The basis for comparison could be the results of

the annual ranking of the socio-economic status of regions, which determine the benchmark and outsiders. It is also necessary to improve the methodology for presenting statistical data in terms of frequency, accessibility, relevance and comprehensiveness.

The carried out analysis allows to conclude that the array of indicators of economic security at the meso-level is characterised by high heterogeneity, which does not allow to use most of the data of indicators that explain changes in the index of growth of the gross regional product per capita and to build a multiple regression equation that links the target indicator of economic security - the growth rate of the gross regional product per capita and indicators of economic security of the region.

The set of analytical methods used in the study of strategic problems and challenges of economic security of the region, taking into account current trends and development factors, proves its informative and objective nature, is based on traditional methods of cognition and can be adapted to new challenges and risks. Thus, the proposed mechanism for ensuring the economic security of the region, taking into account the identification, analysis and systematisation of the main threats based on the study of the main trends in socio-economic development indicators, is, in our opinion, balanced, complete and modernised, which proves its universality for the regions of our country and the expediency of using it for strategic decision-making.

Formation of the Threat Prioritisation Map is a necessary element of the system of economic security of a region, as it allows to focus on bottlenecks in the development or improvement of the strategy of socio-economic development, depending on the region's ability to eliminate the impact of destabilising factors. Promising directions for the development of the presented algorithm for analysing threats to the economic security of a region should include improvement of the legal framework regulating economic security processes at the regional level; improvement of the system of statistical accounting of information for analysing trends in destabilising factors; qualitative assessment of threats and their consequences using geographic information systems. The practical significance of the presented

algorithm for analysing threats to the economic security of the region is to complement theoretical research on this issue, as well as to develop tools for managing destabilising factors based on a comprehensive assessment of heterogeneous qualitative parameters.

The main strategic problem is the problem of the correct correlation of goals with the sphere of strategic priorities. At the same time, a clear distinction should be made between the concepts of strategic problems and bottlenecks, the latter being revealed when comparing individual regions in terms of the actual economic security indicators achieved. The cause-and-effect relationship between the priorities of regional development, economic security of regions and national security allows to substantiate the scientific hypothesis that in order to promptly solve strategic problems of regional development for the analysis, systematisation and management of various stress factors, a permanent monitoring system of economic security of the region in the form of a digital platform is needed, which summarises various types of data sources and their visual interpretation to substantiate a set of strategic actions in the context of sustainable development.

Keywords: economic security, sustainable development, conditions of digitalisation, threats, regional enterprises, indicators

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Багорка М.О., Вовк М.О., Савенко О.А., Брикайло Є.Б. Безпековий механізм технологічного менеджменту на інноваційно орієнтованому підприємстві в умовах диджиталізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. Том 4. С. 36-42. DOI:<https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.4.36>

Особистий внесок: охарактеризовано взаємозв'язок технології та управління з економічною безпекою в умовах диджиталізації.

2. Федірець О.В., Брикайло Є.Б., Равлюк І.В. Інноваційна система управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери.

Інвестиції: практика та досвід. 2024. Том 15. С. 60-65. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.60>

Особистий внесок: розроблено структурно-логічну схемусистемисоціально-економічногорозвиткуагропродовольчоїсфери.

3. Брикайло Є.Б. та ін. Місце продовольчої та агропродовольчої сфер у структурі економічної системи управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 9 (279). С. 87-95. DOI: [10.32752/1993-6788-2024-1-279-87-95](https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-1-279-87-95)

Особистий внесок: визначено місце продовольчої та агропродовольчої сфер у структурі економічної системи.

4. BrykailoYevhen, WuQian. Tools for analysing the competitiveness of enterprises during the crises. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2024. Том 29. Випуск 2(100). С. 71-75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-13>

Особистий внесок: проаналізовано актуальні інструменти оцінки конкурентоспроможності підприємств в умовах економічної кризи, що зумовлена нестабільністю ринків, обмеженістю ресурсів та змінами споживчої поведінки.

5. BrykailoYevhen, MykhalchukDmytrii. Innovative development as a factor of economic security of enterprises in the period of structural changes. *Науковий погляд: економіка та управління*, Випуск № 1(85), 2024. С. 148-154. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2024-85-23>

Особистий внесок: виділено роль інновацій у формуванні довгострокової стійкості та стабільності підприємств, а також їх здатність забезпечувати ефективне реагування на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

6. VelytchenkoOleksii, BrykailoYevhen. Resource support for the application of the indicator method for identifying threats to the economic security of enterprises in the post-crisis period. *Трансформаційна економіка*. 2025. № 2 (11).С. 153-158. DOI:<https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-11-25>

Особистий внесок: запропоновано процедуру оцінки ефективності регіональної стратегії економічної безпеки.

7. BrykailoYevhen, SlotiukAndrii. Implementation of a system for monitoring the economic security of regional enterprises in the context of digitalization. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2025. № 4 (19). С. 469-474. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.19-67>

Особистий внесок: запропоновано логічну структуру моніторингової підсистеми, що охоплює п'ять блоків: бюджетно-фінансовий; інноваційно-інвестиційний; блок масштабу економіки та стратегічного розвитку; блок якості життя та людського капіталу; продовольчий.

Участь у міжнародних та всеукраїнських конференціях

8. Брикайло Є. Теоретичні аспекти розвитку продовольчої та агропродовольчої сфер в системі менеджменту. *II Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери в умовах глобалізації економіки: безпека, інновації, лідерство»*, Полтава, 27 вересня 2024р. Електронне видання, 2025. С. 273-276.

9. BrykailoYevhen, WuQian. Ensuring investment in the sustainable development of regional enterprises. *Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна парадигма економічної безпеки: інноваційні механізми імплементації»*, Кропивницький, 30 січня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 67-69.

10. BrykailoYevhen, WuQian. Analyzing the Institutional Factors of Increasing the Economic Security of Innovation Activities. *Міжнародна науково-практична конференція «Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості»*, Київ, 24 січня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 110-111.

11. Брикайло Є.Б., WuQian. Оцінювання інструментів стимулювання інвестиційної діяльності підприємств. *XXIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток системи обліку, аналізу, аудиту та оподаткування в Україні: теорія, методологія, організація»*, Київ, 28 березня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 163-165.

12. Брикайло Є.Б., WuQian. Фактори ефективності інвестиційної діяльності в ринкових умовах. *Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку фінансів, менеджменту та маркетингу: традиції, моделі, перспективи»*, Київ, 27 травня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 18-20.

13. Брикайло Є.Б., ShiGuangming. The functional purpose of regional innovation systems. *Міжнародна науково-практична конференція «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики»*, Одеса, 12 вересня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 60-62.

ЗМІСТ

Вступ	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	
1.1. Теоретичні аспекти стійкого розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств регіону	22
1.2. Економічна безпека підприємств регіону за умов його стійкого розвитку в умовах цифровізації	40
1.3. Підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств регіону в умовах цифровізації	59
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЙОГО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ	
2.1. Типологія ризиків та загроз економічній безпеці підприємств регіону в кризових умовах	
2.2. Застосування індикаторного методу виявлення загроз економічній безпеці підприємств регіону	
2.3. Економіко-статистичне дослідження взаємозв'язку індикаторів економічної безпеки та економічної стійкості в кризових умовах	
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ В КРИЗОВИЙ ПЕРІОД	
3.1. Удосконалення механізму забезпечення економічної безпеки підприємств регіону	
3.2. Експрес-оцінювання пріоритетності загроз економічній безпеці підприємств регіону в кризових умовах	
3.3. Рекомендації щодо впровадження системи моніторингу економічної безпеки підприємств регіонів в кризових умовах	
Висновки	
Список використаних джерел	
Додатки	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні трансформаційні процеси, пов'язані з глобалізацією, цифровою революцією, військовими конфліктами та кліматичними змінами, кардинально змінюють умови соціально-економічного розвитку підприємств регіонів. Особливо гостро ці процеси проявляються в Україні, де на фоні тривалої повномасштабної війни, економічної нестабільності та загроз енергетичній і продовольчій безпеці постає питання формування надійної системи економічної безпеки на підприємствах регіонального рівня. Додаткову складність ситуації створює нерівномірний рівень цифровізації між підприємствами регіону, недостатній рівень цифрової грамотності населення, слабка інфраструктура цифрової трансформації та обмеженість інституційних механізмів протидії загрозам. Разом із тим, цифровізація відкриває нові можливості для підвищення прозорості управління, ефективного моніторингу соціально-економічних процесів, зміцнення інноваційного потенціалу територій, а також для забезпечення стійкого розвитку навіть у кризових умовах.

В українських реаліях актуальним є формування дієвої моделі економічної безпеки підприємств регіону, яка не лише протистоятиме зовнішнім і внутрішнім загрозам, але й забезпечить умови для стійкого зростання, підвищення якості життя населення та відновлення економіки на засадах цифрових інновацій.

Захист національних інтересів України як об'єктивно значимих потреб громадян, товариства і держави в безпеці і стійкому розвитку в третьому десятилітті ХХІ століття вимагає зміни підходів до стратегій соціально-економічного розвитку підприємств регіонів як суб'єктів економічної безпеки тих можливостей, викликів та загроз, які породжує «зелений» перехід. Необхідність «зеленого переходу» економіки до низьковуглецевих траєкторій розвитку, скорочення використання вугілля, нафти і газу, використання альтернативних, у тому числі поновлюваних джерел енергії, породжує нові

загрози національної економічної безпеки, нейтралізація яких можлива за умови узгоджених дій суб'єктів соціально-економічного життя на макро-, мезо- та мікрорівнях. Перехід до «зеленої» економіки веде до зіткнення інтересів різних суб'єктів економічної безпеки щодо реалізації їх права власності, змінюючи чи припиняючи дію одного чи кількох приватних прав власності. Стратегічне партнерство підприємств регіонів, їхня кооперація може забезпечити ресурсну, матеріально-технічну та фінансову базу проектів, що забезпечують «зелений» перехід та протидіють новітнім загрозам економічній безпеці підприємств регіонів. Викладене вище визначає необхідність уточнення теоретичних та розвитку методологічних положень узгодження інтересів, суб'єктів системи забезпечення економічної безпеки, розробки інструментарію оцінки ризиків неузгодженості інтересів та формування механізмів взаємодії, що забезпечують мінімізацію цих ризиків.

Проблематика економічної безпеки підприємств регіонів та забезпечення їх стійкого розвитку досліджується як в українському, так і в зарубіжному науковому дискурсі. Основи теоретико-методологічного осмислення економічної безпеки сформовані у працях таких українських учених, як О. І. Амоша, І. М. Бляшук, С. В. Коваленко, В. М. Гесць, О. М. Мазаракі, Л. Г. Чернюк, М. І. Долішній, Ю. Г. Лупенко, В. С. Кравченко, які досліджують сутність, структуру та механізми забезпечення економічної безпеки на макро- та мезорівнях.

Питання стійкого розвитку підприємств регіонів широко розглядаються в працях З. В. Герц, І. І. Чужикової, О. В. Прієзжевої, Н. С. Кравченко, В. М. Войтка, які наголошують на необхідності інтеграції екологічних, економічних і соціальних компонентів регіональної політики. У свою чергу, О. Ю. Винокурова, Л. В. Шелюк, Н. М. Карпович та інші аналізують особливості управління регіональним розвитком підприємств в умовах цифрової трансформації.

Серед зарубіжних дослідників значний внесок у розробку теоретичних основ економічної безпеки зробили А. Sen, J. Buchanan, B. Milanovic, T.

Fukuyama, D. North, які акцентують увагу на інституційних аспектах безпеки, справедливості та соціальної стійкості. Питання цифровізації економіки та її впливу на регіональний розвиток підприємств активно розробляються в працях К. Schwab (концепція Четвертої промислової революції), М. Castells (інформаційне суспільство), Е. Brynjolfsson і А. McAfee (вплив цифрових технологій на продуктивність та безпеку), Р. Florida (теорія креативного класу та урбаністики).

Незважаючи на наявні наукові напрацювання, комплексне дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств регіону в контексті стійкого розвитку з урахуванням викликів та можливостей цифровізації наразі є недостатньо розвиненим. Особливо це стосується розробки практичних інструментів оцінювання та управління безпекою підприємств регіонів з урахуванням цифрових трансформацій, що обумовлює необхідність подальшого дослідження в обраному напрямі.

Попри певні наукові напрацювання у сфері економічної безпеки та цифрової трансформації, в Україні відсутній цілісний підхід до інтеграції цих аспектів у контексті стійкого регіонального розвитку підприємств. Це зумовлює необхідність глибокого наукового аналізу, розробки нових методичних підходів та практичних рекомендацій, що й обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ). При виконанні теми Е-03-25 «Обліково-аналітичне та організаційно-економічне забезпечення розвитку регіону» автором розроблено підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств регіону в умовах цифровізації. При виконанні теми «Відновлення національної туристичної індустрії та сфери гостинності через соціальний діалог в регіонах України» (номер державної реєстрації 0123U102229, 2023-2025 рр.) автором досліджено застосування індикаторного методу виявлення загроз суб'єктів економічної

безпеки підприємств регіону. При виконанні теми «Оцінка та розвиток економічного потенціалу Закарпатської області: проблеми, можливості та стратегічні напрями розвитку», (номер державної реєстрації 0124U003892, 2024-2025 рр.) автором здійснено економіко-статистичне дослідження взаємозв'язку індикаторів економічної безпеки та економічної стійкості в кризових умовах.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у розвитку теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій щодо оцінювання та управління економічною безпекою підприємств регіону в контексті його стійкого розвитку з урахуванням впливу процесів цифрових перетворень.

Для досягнення мети у дисертаційному дослідженні ставляться та вирішуються такі **завдання**:

уточнено понятійно-категоріальну систему теорії економічної безпеки;

визначено підхід до комплексної оцінки умов цифрового розвитку з метою розробки механізмів забезпечення економічної безпеки підприємств регіону (ЕБПР);

запропоновано систему індикаторів для комплексного оцінювання рівня економічної безпеки підприємств регіону;

уточнено класифікаційні ознаки загроз економічній безпеці підприємств регіону та надано їх характеристики;

встановлено зв'язок індикаторів економічної безпеки на мезорівні та економічної стійкості;

розроблено механізм забезпечення ЕБПР на основі оперативного коригування цілей і завдань під виклики цифрової трансформації;

запропоновано алгоритм комплексного аналізу пріоритетності загроз ЕБПР в умовах цифрового розвитку підприємств регіону;

розроблено напрями удосконалення системи моніторингу ЕБПР.

Об'єктом дослідження є економічна безпека підприємств регіону, захист його економічних інтересів від загроз і ризиків у контексті інтеграції цифрових

технологій та глобальних економічних змін.

Предметом дослідження є методи, інструменти та механізми забезпечення економічної безпеки підприємств регіону в умовах цифровізації та кризових ситуацій, зокрема: оцінка рівня економічної безпеки, виявлення та аналіз загроз, розробка рекомендацій щодо удосконалення системи моніторингу та управління безпекою на підприємствах регіонального рівня в умовах цифрової трансформації.

Методи дослідження. Методологічним базисом дисертації є фундаментальні положення економічної науки, теорії стійкого розвитку та економічної безпеки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні. Теоретичною основою дослідження послуговували положення теорій управління, економічної стійкості підприємств регіонів, теорії цифрової економіки, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених у галузі управління економічною безпекою, інноваційними процесами, економічного аналізу та економіко-математичного моделювання.

Правове поле дослідження склали чинні законодавчі та нормативні акти, що регулюють економічну безпеку підприємств регіонів, цифрову трансформацію економік та сталий розвиток на національному та регіональному рівнях в Україні. Інформаційною базою послуговували статистичні дані, звітність органів державної статистики, аналітичні матеріали щодо стану економічної безпеки підприємств регіонів, ресурси та видання мережі Internet, а також результати власних досліджень і розробок автора.

Для досягнення поставленої мети та реалізації визначених завдань у роботі використано такі **методи дослідження**: *аналізу і синтезу*– для узагальнення існуючих підходів до стійкого розвитку та економічної безпеки; *абстрагування та формалізації*– для теоретичного моделювання взаємозв'язку між стійкістю та безпекою; *порівняльний аналіз*– для зіставлення концепцій економічної безпеки в традиційних умовах та за умов цифровізації; *системний підхід*– для визначення структури впливу цифровізації на компоненти

економічної безпеки; *метод індексації*– для формування інтегрального показника рівня економічної безпеки; *експертне оцінювання*– для обґрунтування вагових коефіцієнтів індикаторів; *класифікації та типологізації*– для групування загроз за джерелом, рівнем впливу, характером прояву; *контент-аналіз*– для аналізу нормативних актів та аналітичних звітів; *індикаторний метод*– для ідентифікації порогових значень загроз; *порівняльного моніторингу*– для виявлення критичних відхилень у динаміці показників; *кореляційно-регресійний аналіз*– для встановлення кількісних взаємозв'язків між індикаторами безпеки та стійкості; *SWOT-аналіз*– для оцінки сильних/слабких сторін, можливостей і загроз для підприємств регіону; *моделювання*– для побудови функціональної схеми забезпечення безпеки; *сценарний підхід*– для формування варіантів розвитку регіональної політики безпеки; *метод аналізу ієрархій (АНР)*– для ранжування загроз за ступенем впливу; *експертних оцінок*– для визначення пріоритетності ризиків у нестабільному середовищі; *логічного моделювання*– для розробки концепції системи моніторингу; *картографування (GIS-аналіз)*– за наявності географічної просторової диференціації загроз (опційно).

Наукова новизна одержаних результатів. Основний науковий результат дисертаційної роботи полягає у формуванні науково обґрунтованого підходу до управління економічною безпекою підприємств регіону з урахуванням впливу цифровізації, який дозволяє підвищити адаптивність регіональної економіки до сучасних викликів, зміцнити її стійкість та забезпечити довготривалий розвиток.

Основні результати дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у такому:

удосконалено

систему показників і критеріїв для комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, яка включає 35 аналітичних індикаторів, що охоплюють якісні параметри п'яти взаємопов'язаних елементів (бюджетно-фінансовий блок, інноваційно-інвестиційний блок, блок, що характеризує

масштаби економіки та рівень стратегічного розвитку, блок якості життя і розвитку людського капіталу, продовольчий блок). Ці індикатори інтегровані в єдиний показник з урахуванням їх значущості, що дозволяє проводити міжрегіональні порівняння для систематизації загроз економічній безпеці підприємств;

інструментарій для експрес-оцінки пріоритетності загроз ЕБПР, що являє собою комплекс взаємопов'язаних етапів, що взаємодоповнюють один одного, послідовність проведення яких дає змогу здійснити деталізацію загроз і подати їх кількісну оцінку залежно від походження (внутрішні та зовнішні), впливу на елементи системи ЕБПР, масштабу прояву, що в результаті дає змогу обґрунтувати програму стратегічних дій для забезпечення рівня ЕБПР;

підходи до організації системи моніторингу рівня економічної безпеки підприємств регіону (ЕБПР) шляхом обґрунтування концепції її функціонування у форматі окремої цифрової платформи в межах системи стратегічного управління підприємствами регіону. Така платформа забезпечує акумуляцію інформації про ключові тенденції соціально-економічного розвитку, здійснює аналітичну оцінку індикаторів ЕБПР, систематизує наявні загрози та передбачає реалізацію як превентивних, так і оперативних заходів реагування на дестабілізуючі чинники;

уточнено

визначення категорії «економічна безпека підприємств регіону», яке, окрім поточного та перспективного стану господарської системи підприємств регіону, враховує інструменти бенчмаркінгу, що, безсумнівно, позитивно відобразиться на системі проєктного управління підприємствами регіону, адже дає змогу врахувати комплекс заходів, спрямованих на усунення ризиків під час реалізації регіональних і державних національних проєктів на рівні окремих підприємств регіонів;

класифікацію загроз економічній безпеці за рахунок включення ознаки, що відображає вплив загроз на цифровий розвиток підприємств регіону, яка ґрунтується на авторському розумінні поняття «загроза економічній безпеці»,

що дає змогу детально дослідити причини виникнення загроз і здійснювати в подальшому моніторинг для розроблення механізмів зниження ймовірності їхнього впливу на найважливіші стратегічні пріоритети підприємств регіонального розвитку;

набули подальшого розвитку

підхід до комплексної оцінки умов цифрового розвитку з метою розробки механізмів забезпечення економічної безпеки підприємств регіону, який характеризується оригінальністю завдяки всебічному аналізу необхідної інфраструктури для цифрової трансформації, стратегічних можливостей для впровадження цифрових змін, рівня підприємницької активності в цифровому середовищі та забезпечення економічної стійкості підприємств регіону;

зв'язок між індикаторами економічної безпеки на мезорівні та економічною стійкістю підприємств регіону, який дозволяє комплексно оцінити вплив різних факторів на економічну стійкість, що може бути використано для вдосконалення механізмів управління економічною безпекою на рівні підприємств регіонів, а також для розробки стратегій забезпечення економічної стійкості в умовах глобальних та локальних викликів.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значущість дисертаційної роботи полягає в тому, що результати проведеного дослідження можуть бути використані для визначення порогових значень індикаторів економічної безпеки, узгоджених на макро- та мезорівнях. Висновки та рекомендації, що містяться в роботі, можуть бути використані виконавчими органами влади державного рівня для формування єдиної стратегії забезпечення економічної безпеки, підприємств регіональною владою та суб'єктами підприємницької діяльності в умовах «зеленого» переходу.

Результати дисертаційної роботи використано у практичній діяльності ТОВ «Торговий Дім «Р-Трейд»; ТОВ «СтарвейПродакшн», Консорциуму «Союз Буд», а також у навчальному процесі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України при викладанні дисциплін «Теорія організації», «Сучасні концепції управління»,

«Управління розвитком організацій».

Особистий внесок здобувача. Наукові розробки, положення, висновки та рекомендації є результатом самостійно проведеного автором дослідження щодо забезпечення економічної безпеки підприємств регіону в контексті його стійкого розвитку в умовах цифровізації. Внесок автора в колективно опубліковані праці конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Отримані результати дослідження, висновки та пропозиції обговорювалися й схвалені на Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери в умовах глобалізації економіки: безпека, інновації, лідерство» (м. Полтава, 2024р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна парадигма економічної безпеки: інноваційні механізми імплементації» (м. Кропивницький, 2025р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості» (м. Київ, 2025р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток системи обліку, аналізу, аудиту та оподаткування в Україні: теорія, методологія, організація» (м. Київ, 2025р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку фінансів, менеджменту та маркетингу: традиції, моделі, перспективи» (м. Київ, 2025р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики» (м. Одеса, 2025р.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані в 13 наукових працях, серед яких 7 статей – у наукових фахових виданнях, 6 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 8,3 д.а., з яких особисто здобувачеві належать 5,5 д.а.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, які викладено на 197 сторінках друкованого тексту. Матеріали дисертації містять 38 таблиць та 41 рисунок, які наведено на 47 сторінках. Список використаних джерел із 268 найменувань наведено на 23 сторінках, 7 додатків – на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

1.1 Теоретичні аспекти стійкого розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств регіону

Основне визначення поняття «економічна безпека» представлено у Національній безпековій стратегії України. Згідно з цим документом, економічна безпека визначається як «стан національної економіки, за якого забезпечується її стійкий розвиток, конкурентоспроможність, економічний суверенітет та захист від внутрішніх і зовнішніх загроз» [1].

Враховуючи територіальний устрій України, досягнення цілей економічної безпеки базується на регіональних стратегіях розвитку, спрямованих на створення умов для підтримки належного рівня економічної стабільності. Відповідно, економічна безпека підприємств регіону є складовою національної економічної безпеки. Як зазначає український дослідник О.І. Амоша [2], економічна безпека підприємств регіону – це «сукупність умов і факторів, що характеризують поточний стан економічної системи підприємств регіону, її здатність до самостійного розвитку і адаптації до змін зовнішнього середовища».

Одним із ключових аспектів економічної безпеки є підвищення рівня життя населення підприємств регіону. Відповідно до наукових досліджень В.І. Ляшенка та О.Ф. Новікової [3], забезпечення економічної безпеки підприємств регіону передбачає створення стійкої економічної системи, здатної гарантувати фінансову стабільність, розвиток соціальної сфери та дотримання екологічних норм. Як зазначають С.І. Пирожков і В.М. Гейць [4], важливим завданням є формування стратегічних підходів до управління економічною безпекою, що включає економічне прогнозування, державне регулювання та розвиток інституційної спроможності.

Важливе значення у забезпеченні економічної безпеки підприємств

регіону має розвиток оборонно-промислового комплексу, зміцнення фінансової системи та ефективність державного управління. Формування та реалізація регіональної політики економічної безпеки в Україні здійснюється відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» [5], де визначені ключові загрози та напрями державної політики у цій сфері.

Дослідження економічної безпеки підприємств регіону в Україні ведеться у кількох напрямках. Зокрема, Т.І. Лепейко [6] пропонує використовувати для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону систему соціально-економічних індикаторів, зокрема рівень зайнятості, рівень доходів населення, стан екологічної ситуації та якість інфраструктури. Водночас українські вчені, зокрема В.П. Александрова та О.В. Сахно [7], наголошують на необхідності застосування системного підходу до аналізу економічної безпеки, що передбачає врахування таких факторів, як «стабільність», «адаптивність» та «динамічність» регіональної економіки.

Реалізація державної політики у сфері економічної безпеки підприємств регіону передбачає розробку механізмів контролю за бюджетною, податковою та грошово-кредитною політикою на регіональному рівні. Як зазначають С.В. Мочерний і О.О. Барановський [8], ефективність економічної безпеки визначається спроможністю державних органів забезпечити стійкий розвиток підприємств регіону та запобігти загрозам соціально-економічного характеру.

Стійкість збереження соціально-економічних параметрів має першорядне значення з метою довгострокового розвитку у контексті стратегічного бачення. З позиції такого підходу економічна регіональна безпека є не «миттєвою» характеристикою соціально-економічного стану підприємств регіону, а засобом формування довгострокових планів та прогнозів. Важливу роль грає ефективність діяльності органів структури державної влади. Організація діяльності регіональних державних та громадських інститутів, що впливають на створення умов для підтримки економічної безпеки, реалізується за допомогою механізму, що є сукупністю методів та способів управління та взаємодії економічних суб'єктів, цільовою функцією якої є формування стійких

закономірностей в розвитку регіональної економічної системи [137, 248].

Принцип синергізму, що є основним у сучасній управлінській парадигмі, передбачає розгляд окремих компонентів механізму забезпечення економічної безпеки підприємств регіону як «...системи елементів, управлінських відносин між ними та організаційно-економічних інструментів, а також заходів щодо запобігання, нейтралізації та усунення загроз, включаючи економічну злочинність» [235]. При цьому необхідно чітко формулювати межі, функції, поєднання відповідальності та повноважень для законодавчих та виконавчих органів влади суб'єктів держави при плануванні соціально-економічного розвитку підприємств регіону, розробці та затвердженні підприємств регіонального бюджету, прийнятті нормативно-правових актів, спрямованих на підвищення економічної безпеки. Категорія «економічна безпека підприємств регіону» є об'єктом дослідження на макро- і мікрорівні. На мікрорівні безпека визначається «...як право громадянина на захист своєї економічної діяльності та особистості, зокрема...» [141]. Безпека окремого індивіда забезпечується за допомогою реалізації завдань регіональних підсистем на макрорівні, показники ефективності досягнення яких виступають як об'єкти економічної безпеки підприємств регіону. Захист економічної діяльності окремого громадянина здійснюється за допомогою створення умов для розвитку його соціальної, правової, інформаційної безпеки, що формують потенціал для подальшого розвитку та підвищення ефективності. На макрорівні економічна безпека реалізується за допомогою розробки, організації та впровадження інструментів контролю у фіскальній та кредитно-грошовій політиці [78]. Мікрорівень формується за допомогою створення умов для розвитку окремих індивідів у підприємствах регіону, закріплення та вдосконалення в нього навичок грамотної екологічної та економічної поведінки, тобто, по суті, прототипування ефективних патернів для формування стійкої соціально-економічної системи на підприємствах регіону. Ключовими поняттями в методології економічної безпеки є «загрози», «стійкість», «розвиток» [125, 173]. Відповідно до даної термінології економічна регіональна безпека близька до поняття стійкості

регіонального розвитку підприємств [251]. Економічна безпека регіону також може бути представлена у вигляді сукупності поточних умов та факторів, що характеризують стабільність, стійкість та поступальність розвитку регіональної економіки [83]. Прийняття управлінських рішень, спрямованих на підвищення економічної безпеки підприємств регіону, ґрунтується на проведенні оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз, під якими, загалом, розуміється «сукупність факторів, що створюють можливість завдання шкоди його економічним інтересам» [37]. Диференційовані з позиції джерела та ступеня впливу погрози економічної безпеки підприємств регіону представляють собою «... хаотичну дію, що здатна призвести до дестабілізації господарської системи та завдати шкоди її сферам діяльності (одній або декільком), що описується набором дестабілізуючих факторів» [125]. Першим етапом розробки управлінських рішень на регіональному рівні є віднесення загроз економічній безпеці до різних класифікаційних груп, що дозволить диференціювати інструментарій практичної реалізації проєктованих рішень. Загрози економічної безпеки корелюють з терміном «threats», який широко застосовується при проведенні аналізу зовнішнього середовища та розробки стратегічного плану розвитку території. З позиції макроекономічного підходу, спираючись на дослідження Т.І. Лепейко [62], виділимо такі види загроз економічній безпеці підприємствам регіону:

економічні: зниження обсягу ВВП, зростання інфляції, зростання конкуренції, розвиток тіньової економіки;

виробничі: знос основних засобів, зниження темпів оновлення основних засобів, низька частка нематеріальних активів в обсязі основних засобів, висока ресурсомісткість продукції;

інноваційні: зниження вкладень у НДДКР, скорочення замовлень на високотехнологічних виробництвах, незначна частка населення, зайнятого у високотехнологічних секторах економіки;

соціальні: соціальне розшарування суспільства, зростання безробіття, у т.ч. прихованого, зниження рівня життя, збільшення соціальних утриманців;

природно-екологічні: виснаження природних ресурсів, збільшення ризиків, пов'язаних із катастрофами техногенного характеру, неготовність промислових підприємств регіону відповідати сучасним природоохоронним вимогам.

Залежно від класу загроз економічній безпеці розробляються конкретні управлінські рішення на стратегічному, поточному та оперативному рівнях керівництва підприємств регіону. Розглянемо класифікацію загроз економічній безпеці, складену на підставі матеріалів досліджень Мельника Л.Г., Базилюка Я.Б., Чухно А.А. [124], Дейнеки О.Г. [31], Козоріз М.О., Біласа В.Д. [14] (рис. 1.1).

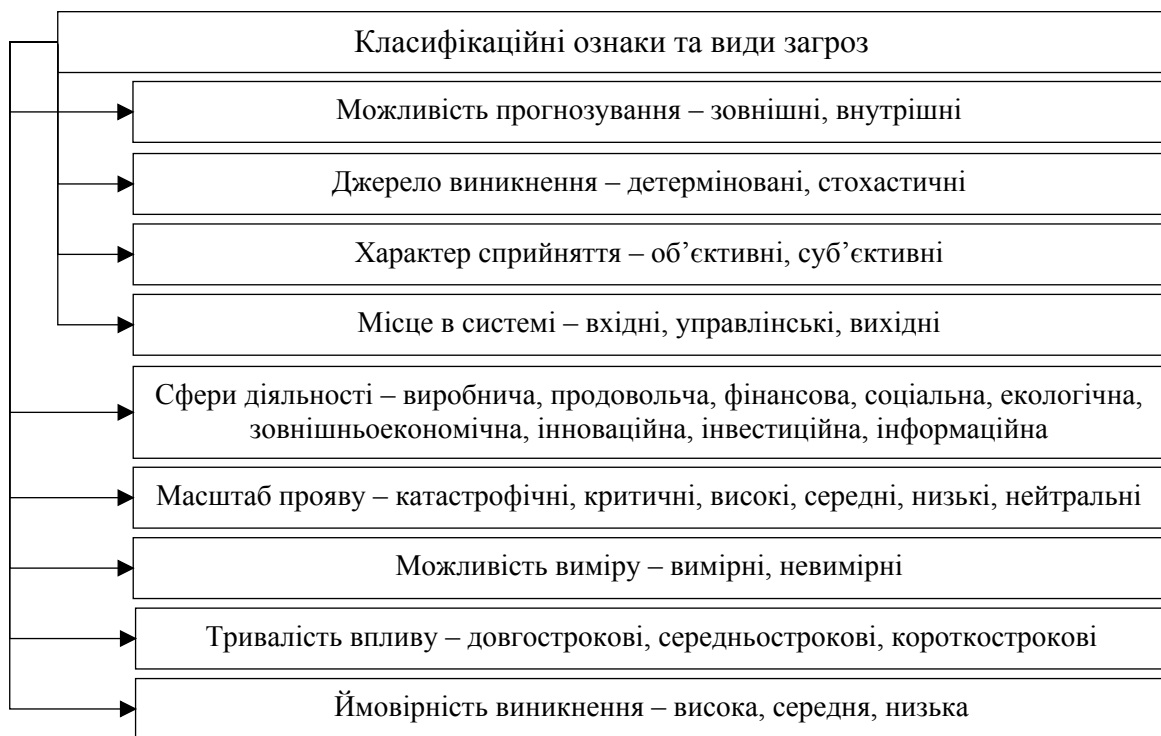

Рис 1.1. Класифікація загроз економічній безпеці підприємств регіону [систематизовано автором]

Оцінка ефективності реалізації заходів на рівні підприємств регіонів щодо досягнення економічної безпеки ґрунтується на проведенні аналізу досягнення конкретних соціально-економічних показників. Вивчення застосовуваних методик (Дем'яненко М.Я., Ляшенка В.І. [159], Шостак Л.В. [16], Герасимчука З.В., Кваснюка Б.Є., Гаврилишина Б.Д. [32], Михайлова С.О.

[39]) дозволило сформулювати наступні критеріальні показники, подані у табл. 1.1.

Наведені індикатори дозволяють охарактеризувати рівень соціально-економічного стану підприємств регіону. Однак недостатньо досліджено принципову можливість встановлення єдиних порогових значень індикаторів економічної безпеки підприємств без урахування високої диференціації соціально-економічного розвитку її суб'єктів.

Таблиця 1.1

Індикатори економічної безпеки підприємств регіонів [систематизовано автором]

Найменування показника	Порогове значення	Од. виміру.
ВРП по відношенню до середнього показника підприємств регіону	75	%
ВРП на душу населення – по відношенню до середнього показника підприємств регіону	50	%
Частка обробних виробництв в обсязі відвантажених товарів власного виробництва і послуг	75	%
Обсяг інвестицій в основний капітал (частка від ВРП)	25	%
Частка населення в загальній чисельності, що мають доходи нижче прожиткового мінімуму	7	%
Ступінь зносу основних засобів	%	60
Рівень безробіття	%	4
Реальні доходи населення	%	не більше середніх підприємств регіонів
Середньооблікові грошові доходи населення (у місяць)	грн	не менше середнього по країні
Середня тривалість життя населення	років	80
Індекс споживчих цін	%	Не більше середніх підприємств регіонів
Обсяг інноваційних товарів, робіт, послуг у відсотках від загального обсягу відвантажених товарів, виконаних робіт, послуг	%	не більше середніх підприємств регіонів
Розрив між 10% високоприбуткових і 10% відсотками низькоприбуткових груп населення	Раз	8
Число злочинів на 100 тис. осіб населення	од.	5000
Частка зовнішніх запозичень в покритті дефіциту регіонального бюджету	%	30
Дефіцит бюджету від ВРП	%	3

Питома вага збиткових організацій	%	Не більшесередн іхзапідприєм стврегіонів
-----------------------------------	---	---

Наведені у табл. 1.1 індикатори та їх порогові значення є загальноприйнятими для оцінки економічної безпеки підприємств регіонів України. Однак, для більш точного аналізу рекомендується враховувати специфіку кожного підприємства використовувати актуальні дані з офіційних джерел.

З метою комплексного розгляду динаміки розглянемо п'ять найбільш успішних та п'ять найменш ефективних за рівнем досягнення соціально-економічного розвитку регіонів України.

Оцінка динаміки соціально-економічного стану підприємств регіонів України за останні п'ять років є складною через вплив різних факторів, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Однак, доступні дані дозволяють окреслити загальні тенденції.

1. Робоча сила та зайнятість

У період 2019–2021 років спостерігалось зменшення чисельності робочої сили в усіх регіонах України, переважно на 3–5%. У шести областях цей показник знизився на 6–7%, найбільше в Сумській області — на 7,2%. Рівень освіти робочої сили зростав у більшості підприємств регіонів, що свідчить про підвищення якості людського капіталу. Найвищий рівень освіченості спостерігався в м. Київ, Дніпропетровській та Харківській областях, де понад 85% економічно активного населення мали вищу або професійно-технічну освіту[25].

2. Фінансові показники

У 2020 році відбулося погіршення платіжної дисципліни та зростання заборгованості за бюджетними платежами. Заборгованість зі сплати податків і зборів до бюджетів усіх рівнів зросла у всіх регіонах, окрім Вінницької області. Найбільші обсяги заборгованості за податковими зобов'язаннями мали м. Київ (6,2 млрд грн), Донецька (2,45 млрд грн), Харківська (1,66 млрд грн), Львівська

і Сумська (1,27 млрд грн у кожній), Запорізька (понад 1,1 млрд грн), Київська (майже 1,1 млрд грн) і Луганська (понад 1,0 млрд грн) області [61].

3. Соціально-економічний розвиток підприємств регіону

За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, найкращі показники соціально-економічного розвитку у 2020 році спостерігалися в м. Київ, Дніпропетровській, Київській, Харківській та Вінницькій областях. Найгірші — у Чернігівській, Житомирській, Тернопільській, Донецькій та Луганській областях [25].

4. Вплив війни на соціально-економічний стан

Повномасштабна війна, розпочата Росією у 2022 році, призвела до значних втрат робочої сили через загибель людей та масову міграцію. За даними Міжнародної організації з міграції, станом на січень 2023 року в Україні налічувалося приблизно 5,4 мільйона внутрішньо переміщених осіб, а близько 4,9 мільйона українців зареєструвалися для тимчасового захисту в Європі [33].

5. Соціально-економічний стан домогосподарств

Згідно з обстеженням, проведеним у грудні 2023 року – лютому 2024 року, було кількісно виміряно низку важливих показників життя громадян під час війни. Це дослідження допомогло заповнити прогалини у статистичних даних щодо соціально-економічного стану домогосподарств України.

Загалом, соціально-економічний стан підприємств регіонів України за останні п'ять років характеризується значними викликами, пов'язаними з демографічними змінами, фінансовими труднощами та впливом зовнішніх факторів, таких як пандемія та військові дії.

У той же час, основним завданням забезпечення економічної безпеки підприємств регіону є трансформація виявлених негативних факторів у потенційні можливості для розвитку. З позиції системного підходу дана функція виражається в створенні «збурювальних впливів» [8], що змінюють окремі компоненти керованої системи. Детальний аналіз зовнішніх погроз та

внутрішнього потенціалу підприємств регіону визначають силу та напрямок управлінського впливу, його масштабність та тривалість. Соціально-економічна регіональна система є динамічною, і постійно перебуває у процесі переходу від одного динамічного рівноважного стану до іншого. Неможливість перебування у статичному стані для підприємств регіону визначається специфікою соціально-економічних процесів, що протікають у них, а також волатильністю довкілля – загроз і можливостей, що постійно змінюють умови та фактори існування системи [86]. Таким чином, процес управління економічною безпекою можна назвати динамічним, в результаті якого формується цільова функція органів державної влади на підприємствах регіонального рівня, та визначаються шляхи її досягнення та фактори, що підлягають впливу. Ефективними інструментами впливу на параметри економічної безпеки є проектне та програмно-цільове планування, що включають побудову математичних моделей, що описують характер взаємодії окремих компонентів соціально-економічної системи, а також умови управлінського впливу на них. Активне використання математичного моделювання на рівні проектування управлінських процесів на макро- та мезорівнях почалося на початку 70-х рр. минулого століття. Сформульовані цілі глобального стійкого розвитку, вперше формалізовані у 1972 р. на конференції в Ріо-де-Жанейро, лягли в основу моделювання антикризової природоохоронної економічної діяльності на різних рівнях [159, 16, 28]. Надалі розроблені математичні моделі стратегічного розвитку світової системи послужили основою для їхньої трансформації на інші сфери життєдіяльності – економічну та соціальну. У цьому необхідно визначити фактори, які є єдиними як для економічної безпеки території, так і для її стійкого розвитку. На рівні підприємств регіону економічна безпека проявляється як здатність до генерації можливостей їх стійкого розвитку [16]. Багато факторів та умов економічної безпеки підприємств регіону та її стійкого розвитку є взаємодоповнювальними та підпорядкованими. Економічна безпека підприємств регіону може бути розглянута як мета, умова та спосіб досягнення стійкого розвитку підприємств регіону. Необхідно зазначити, що у вітчизняній

літературі під час проведення аналізу даної дефініції традиційно розглядається переклад терміна «sustainable development» у трактуванні «стійкий розвиток», тоді як англо-українські словники дають ширше тлумачення: збалансоване, стабільне, підтримуване [97]. Відповідно, розглядаючи питання стратегічного планування та управління на рівні підприємства регіону, необхідно розробляти такі умови та фактори, які забезпечать гармонійний розвиток території. Термін «стійкий розвиток» має різноманітні тлумачення, відмінності, які обумовлюються диференціацією щодо об'єктів дослідження, передумовами вивчення, масштабістю та глибиною аналізу. Як найбільш часто вживані у вітчизняній та зарубіжній літературі виділимо такі:

«стійкий розвиток – розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [181];

«стійкий розвиток – розвиток, при якому впливи на навколишнє середовище залишаються в межах господарської ємності біосфери, так, що не руйнується природна основа для відтворення життя людини» [87];

«стійкий розвиток – стабільний соціально-економічний розвиток, що не руйнує своєї природної основи» [154].

Зарубіжні автори (Blewitt J. [124] трактують це поняття з позицій системного підходу, розглядаючи механізми трансформації глобальних управлінських рішень з метою стійкого розвитку за ієрархічними рівнями: наднаціональних, національних, регіональних, локальних. Методологічні засади концепції стійкого розвитку заклали дослідження, ініційовані «Римським клубом» - громадською організацією, створеною у 1968 р. Ауреліо Печчеї та Олександром Кінгом. Метою цієї організаційної структури, що є по суті міжнародним аналітичним центром, є привернення уваги різних стейкхолдерів до світової проблематики у сфері економіки, навколишнього середовища та соціальних аспектів. Особливістю проведених під егідою Римського клубу досліджень є опора на математичні методи прогнозування, що робить прогнози, що розробляються, релевантними, вимірними, визначеними в тимчасовій

перспективі. Першу математична модель, що отримала назву «нульова», розробила Хасан Озбекхан. Залучення можливостей комп'ютерної техніки дозволило Джею Форрестеру на замовлення Римського клубу в 1971 році підготувати масштабну роботу «Світова динаміка», в якій у єдину модель були об'єднані найбільш актуальні на той момент проблеми людства, і на їх основі виявлено межі ефективного функціонування світової спільноти. Завершив розробку математичної моделі, присвяченою глобальному розвитку, Денис Медоуз, який підготував в 1972 році звіт під назвою «Межізростання». Надалі дана робота багато разів піддавалася доповненню та переробці у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу, вживаними органами державної влади в різних країнах, а також наддержавними міжнародними структурами заходів щодо зниження впливу негативних економічних факторів, зміни умов соціально-економічного розвитку різних територій. Висновки, викладені в доповіді Римського клубу, були основою для проведення міжнародних дискусій у рамках Організації Об'єднаних націй, спрямованих на пошук оптимальних способів управління соціальною, економічною та екологічною сферами, що дають змогу забезпечити гармонійний безпечний розвиток світової спільноти. В даний час концепція стійкого розвитку є повноцінним напрямом внутрішньої політики розвинених країн, що приймають на національному рівні, а також у рамках окремих територіальних підрозділів нормативно-правові акти в галузі гармонізації соціальної, економічної та екологічної підсистем. Управлінські рішення, що приймаються на всіх рівнях, розробляються на підставі принципів РІО – переліку базових положень, що враховують основні проблеми людства [151]. У ході проведення міжнародних конференцій, присвячених світовим проблемам у галузі екології, економіки та соціальної сфери, «принципи Ріо» розширюються і доповнюються, відповідно, змінюються і положення, що вносяться в концепції стійкого розвитку на рівні окремих країн, а також інтеграційних міжкраїнських конференцій розвитку таких як Європейський Союз, Євразійський Союз і т.п. Реалізація цілей стійкого розвитку передбачає розробку конкретних управлінських рішень, що ґрунтуються на вдосконаленні

наступних компонентів стійкого розвитку:

- економічні;
- технологічні;
- соціальні;
- природно-екологічні.

Деталізацію індикаторів, що характеризують дані блоки, представимо у вигляді схеми (рис. 1.2).

На підприємствах регіонального рівня процес підвищення стійкості є динамічним процесом розробки нормативно-правової документації, спрямованої на досягнення гармонії в триєдиній системі: «економіка–соціальна сфера – екологія», сполучною загальною ланкою якої є поняття «безпека».

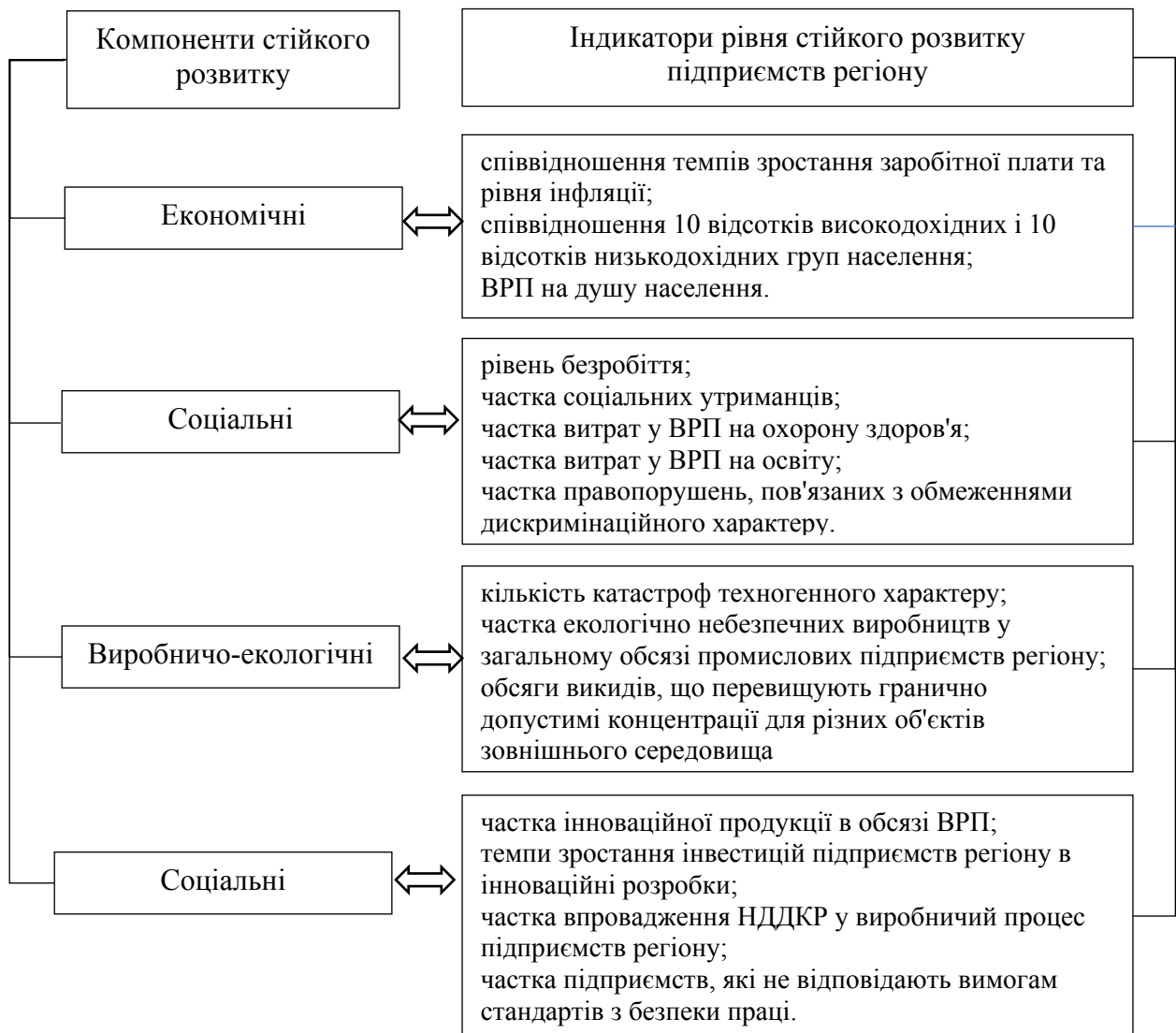

Рис. 1.2. Індикатори стійкого розвитку підприємств регіону [складено

автором]

Досягнення та підтримання оптимальних соціально-економічних параметрів з урахуванням збереження навколишнього середовища передбачає ефективний управлінський вплив органів державної влади на суб'єктні компоненти підприємств регіону: підприємницький, фінансовий, некомерційний сектор, наукові та освітні структури.

На жаль, комплексних даних щодо фундаментальної ефективності підприємств регіонів України за останні п'ять років у відкритих джерелах немає. Однак, існують окремі дослідження, які оцінюють їх соціально-економічний розвиток у різні періоди.

Рейтинг регіонів за Індексом місцевого благополуччя (2023 рік)

У 2023 році дослідницька лабораторія RatingLab опублікувала перший рейтинг регіонів України за Індексом місцевого благополуччя (ІМБ). Цей індекс оцінює регіони за кількома показниками, зокрема:

емоційне сприйняття свого населеного пункту;
цивільна безпека;
рівень освіти та медицини;
впорядкованість населеного пункту;
економічні можливості.

За результатами цього дослідження, найвищі загальні оцінки отримали:

1. Київ – 0,9 балів
2. Львівська область – 0,4 балів
3. Івано-Франківська область – 0,3 балів
4. Харківська область – 0,3 балів
5. Одеська область – 0,3 балів
6. Волинська область – 0,3 балів
7. Київська область – 0,2 балів
8. Хмельницька область – 0,2 балів

Найнижчі оцінки отримали:

1. Запорізька область – -0,5 балів
2. Миколаївська область – -0,5 балів
3. Херсонська область – -1,0 балів

Ці дані базуються на опитуванні населення України віком від 18 років у 22 областях та м. Києві, проведеному з 22 листопада по 2 грудня 2023 року (рис. 1.3.).

При цьому регуляторний вплив поширюється на соціальну сферу та екологічні параметри регіону через розвиток принципів корпоративної соціальної відповідальності. Більше того, великі компанії багатьох регіонів активно впроваджують у свою діяльність стандарти фінансової звітності GRI, які передбачають обов'язковий облік не лише економічних, а й соціальних та екологічних показників.

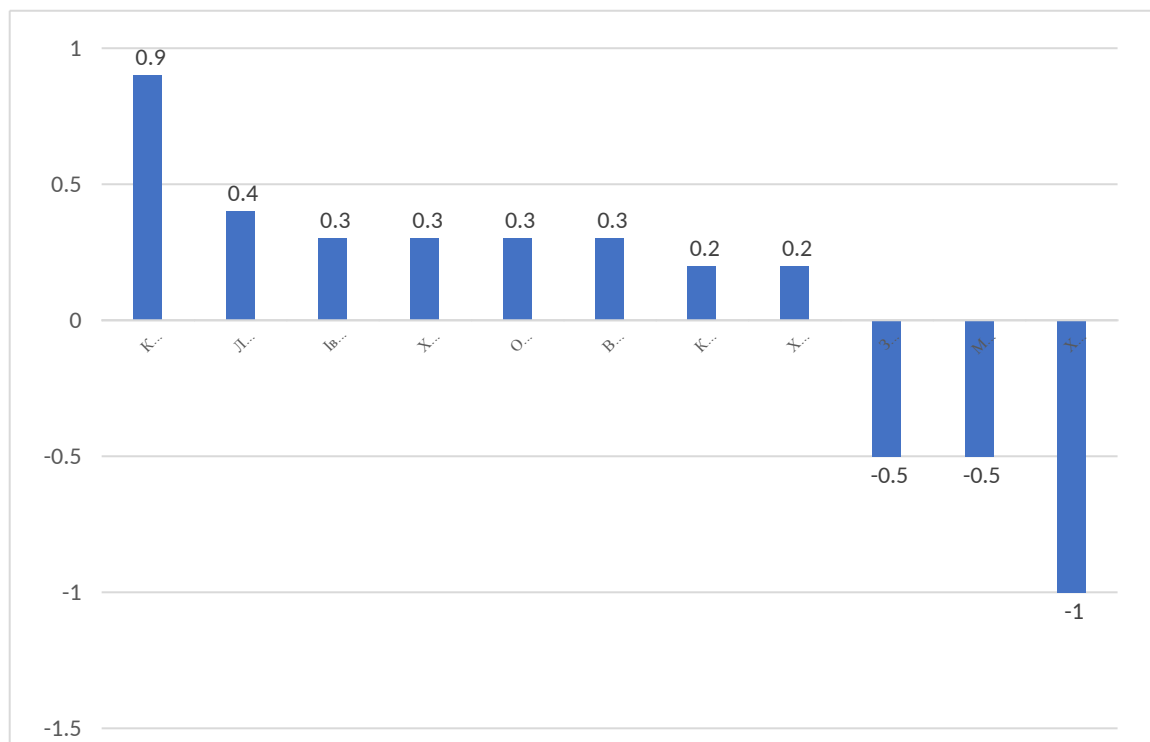

Рис. 1.3. Рейтинг регіонів України за Індексом місцевого благополуччя (ІМБ) у 2023р.

Цей підхід стимулюється нормативно-правовою базою у сфері стійкого розвитку. Держава, що поводить таким чином, стимулює підвищення якості

життя в регіонах. Деякі вчені [154] розглядають стійкий розвиток у контексті покращення якості життя в тих межах, які не порушують природний механізм саморегуляції навколишнього середовища. Стійкість розвитку підприємств регіону у цьому контексті представляється як характеристика якості життя населення.

Видання «Ділова столиця» опублікувало рейтинг економічної стійкості регіонів України, який охоплює 2023 рік та перший квартал 2024 року. Аналіз проводився за чотирма сферами економічного життя:

- сільськогосподарське виробництво;
- експорт товарів;
- введення в експлуатацію житлових будинків;
- введення в експлуатацію нежитлових будівель.

За цим рейтингом, лідерами стали (рис. 1.4):

1. Київська область – 218 балів
2. Вінницька область – 206 балів
3. Дніпропетровська область – 181 балів
4. Хмельницька область – 179 балів
5. Львівська область – 177 балів

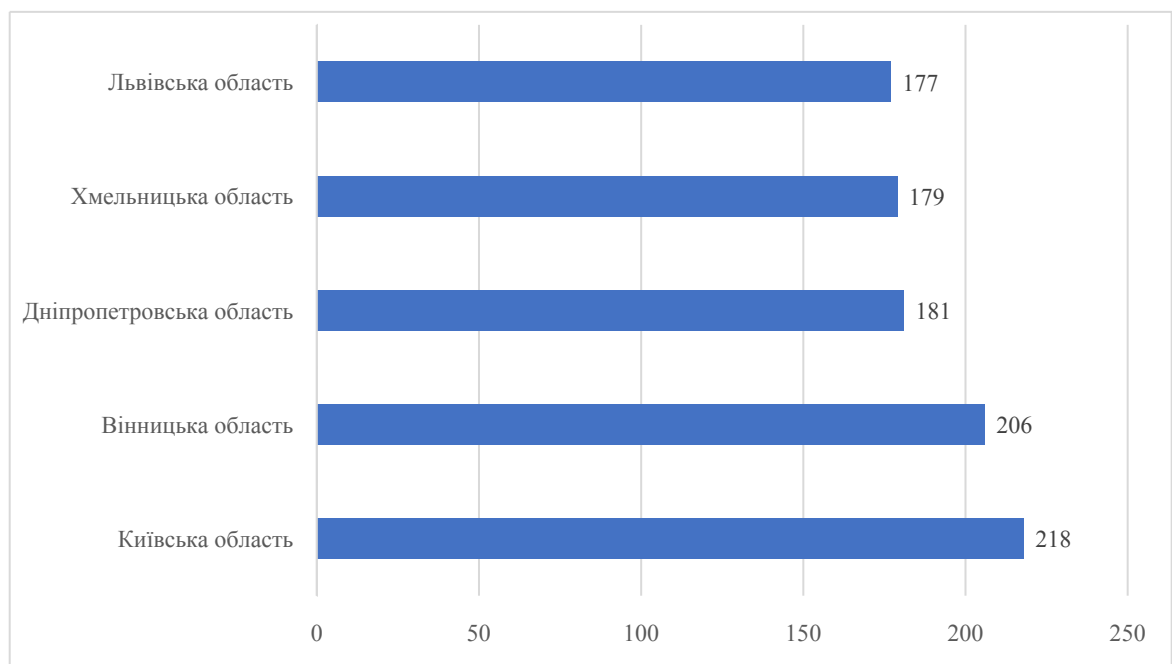

Рис. 1.4. Рейтинг економічної стійкості регіонів України за 2023-початок

2024pp. [складено автором]

Зокрема, у сфері житлового будівництва Бучанський район Київщини став лідером, на нього припало 10% від загальноукраїнського обсягу нового житла.

У той же час при дослідженні якості життя з позиції еколого-соціальної ефективності як оцінювані параметри не розглядаються такі важливі з них, як частка потенційно небезпечних для навколишнього середовища підприємств у загальному обсязі ВРП, частка захворювань, спричинених негативною екологічною обстановкою, наявність природних та створених садово-паркових зон тощо.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України оцінило регіони за 26 показниками у шести напрямках. За результатами цього оцінювання, найкращими визнано:

1. Місто Київ
2. Дніпропетровська область
3. Київська область
4. Харківська область
5. Вінницька область

Найгірші показники отримали: Чернігівська область, Житомирська область, Тернопільська область, Донецька область, Луганська область.

Ці дані базуються на інформації, представленій міністерством, центральними органами виконавчої влади, обласними та Київською міською державною адміністрацією.

Звертаємо увагу, що ці рейтинги відображають ситуацію в конкретні періоди часу і можуть не враховувати динаміку змін протягом останніх п'яти років.

В той же час, без урахування даних індикаторів неможливо об'єктивно оцінити якість життя населення в регіоні тим більше, що якість життя виступає одним з компонентів підвищення економічної безпеки регіону, оскільки формує

стабільне і гармонійне заповнення існуючого ресурсного потенціалу. Інститути, які розуміються як сукупність норм, правил і організацій, що впливають на виникнення та (або) протидію загрозам економічної безпеки, називатимемо її суб'єктами. Схема взаємодії суб'єктів економічної безпеки з метою її забезпечення, побудована за принципами стійкого розвитку та представлена нарис. 1.5.

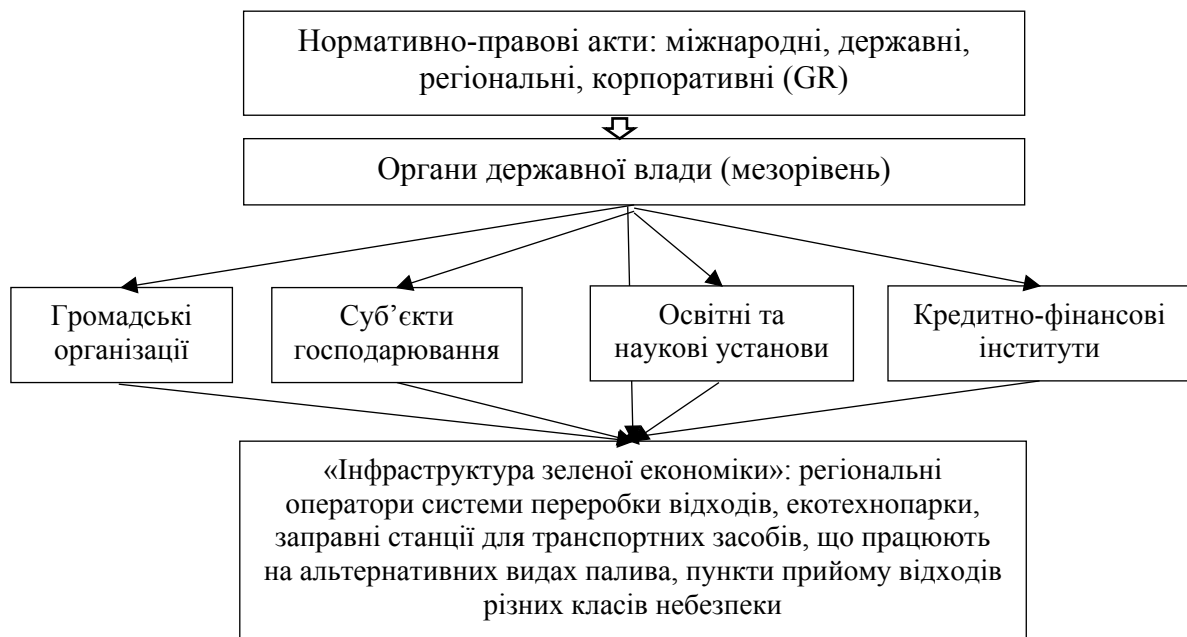

Рис. 1.5. Схема взаємодії суб'єктів забезпечення економічної безпеки в умовах «зеленого» переходу [складено автором]

Основним етапом розробки заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємств регіону є вивчення міжнародних та національних документів у галузі стійкого розвитку. Організація Об'єднаних Націй розглядає національну безпеку у розрізі семи блоків:

блок «Економіка», в якому аналізуються показники ринку праці та рівня бідності населення;

блок «Продовольство», наведений рівнем забезпеченості населення продуктами харчування;

блок «Здоров'я», що характеризується показниками рівня захворюваності та доступністю медичної допомоги;

блок «Екологія», до якого включаються показники забруднення навколишнього середовища;

блок «Якість життя», у якому аналізується рівень злочинності, зокрема, рівень домашнього насильства;

блок «Соціальна взаємодія», до якого включаються характеристики толерантності, національної та релігійної толерантності;

блок «Політична сфера», де представлені показники, що характеризують порушення прав і свобод людини [13].

Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, визначає систему національної безпеки у взаємозв'язку її ключових елементів. Зокрема, до них належать: оборона держави, державна та громадська безпека, інформаційна та кібербезпека, економічна безпека, науково-технологічний розвиток, екологічна безпека та раціональне природокористування, захист національних духовних і моральних цінностей, культури та історичної пам'яті, стратегічна стабільність і розвиток міжнародного партнерства на основі принципів міжнародного права. У табл. 1.2. наведено авторське зіставлення цілей стійкого розвитку ООН та цілей та завдань економічної безпеки України у системі національної економічної безпеки.

Таблиця 1.2

Цілі стійкого розвитку і забезпечення економічної безпеки [складено автором]

Область і стійкого розвитку	Цілі стійкого розвитку ООН		Цілі та завдання економічної безпеки в системі національної безпеки ¹	
	Основні ²	Сполучені	Основні	Сполучені
Економіка	7,9,12	1,6,11,13,14	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25, 26,27,28, 29,30, 31,32, 33,34, 35	
Соціум	1,2,3,4,5,10,11,12,16,17	8		3,8,9,12,13,21,25,26, 27, 28,29, 30, 35
Екологія	6,7,13,14	2,7,12		1,4,5,6,7,9,14,15,16, 19, 34

Дотримання принципів стійкого розвитку дозволяє виробляти організаційні та управлінські рішення, що сприяють покращенню основних індикаторів соціально-економічного розвитку підприємств регіону. Діяльність органів законодавчої та виконавчої влади на рівні підприємств регіону дозволяє активізувати підприємницький, фінансовий, інноваційний сектори, тобто створити умови для розвитку факторів стійкого розвитку.

При цьому розробку та реалізацію планів та програм різних компонентів регіональної системи необхідно проводити на підставі постійного вивчення умов довкілля, що є сукупністю мінливих, динамічних процесів у технологічному, правовому, інформаційному просторах. Важливе значення для підвищення стійкості розвитку є розвиток інфраструктури, спрямованої на створення безвідходного виробництва, зниження рівня негативного впливу на довкілля, перехід на технології «замкнутого циклу». Для цього необхідна консолідація зусиль всіх стейкхолдерів розвитку території – від органів державної влади до окремих громадських об'єднань. Таким чином, узгодження інтересів власників виробничих ресурсів, органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є необхідною умовою переходу до стійкого «зеленого» розвитку.

1.2. Економічна безпека підприємств регіону за умов його стійкого розвитку в умовах цифровізації

Питання безпеки мають давню історію. Ще вченими Античності робилися перші спроби дослідження взаємозв'язків категорій «суспільні відносини»- «політичні відносини»-«державна» - «суспільство», а безпеку розглядали як якісний стан, що характеризує захищеність від різних видів загроз [9, 47]. Протягом тривалого періоду окремі аспекти економічної безпеки торкалися стратегічних документів, що регламентують короткостроковий і довгостроковий розвиток окремих держав в конвенціях міжнародних організацій, і характеризуються певною циклічністю, оскільки нові виклики та

загрози передбачають розробку комплексу заходів по їх усуненню і проведенню превентивної політики з недопущення катастрофічних наслідків [166]. Наприклад, ще за часів Великої депресії США президентом країни Рузвельтом Ф.Д. було ініційовано створення комітету з економічної безпеки, в функціональні обов'язки якого входило рішення на той момент двох найважливіших стратегічних завдань: захист економічних інтересів окремих громадян та координація політики боротьби з безробіттям, яка виступала головною загрозою національній безпеці країни [144]. У той же час на глобальному рівні окремі аспекти міжнародної економічної безпеки було затрунуто 1985р. на засіданні Генеральної асамблеї ООН. Як було зазначено на пленарному засіданні, забезпечення економічної безпеки виступає базисом соціально-економічного розвитку країн і умовою їх конкурентоспроможності і економічного зростання. Проблематика економічної безпеки окремих країн загострюється з огляду зміни спільного курсу розвитку, орієнтації на міжнародну інтеграцію та кооперацію, об'єднання проти діяльності окремих країн і політичних режимів, необхідності забезпечення продовольчої, енергетичної безпеки, впровадження активних процесів цифрової трансформації у всі сфери та галузі життєдіяльності та низку інших макро- та мікро економічних факторів [17]. Багатоаспектність економічного розвитку країн та коригування національних стратегічних орієнтирів викликала необхідність більш пильного вивчення та розкриття категорії «Економічна безпека» зі змістовної точки зору, розробки та затвердження нормативно-правових документів, що регламентують основні напрямки її забезпечення, а також практичної реалізації комплексу заходів відповідно з тенденціями розвитку галузей та сфер. Насамперед необхідно розглянути роль економічної безпеки в системі національної безпеки держави, оскільки вона є невід'ємним базисом досягнення стратегічних цілей і характеризує якісний стан економічної системи країни перед різними факторами, що її дестабілізують, що відрізняються своєю непостійністю, хаотичністю виникнення, важкою передбачуваністю і різними наслідками [98].

В Україні загальні питання безпеки отримали законодавче закріплення ще в 1992 році з ухваленням Закону України «Про основи національної безпеки України». У ньому визначено, що національна безпека охоплює стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Це поняття поступово розширювалося, зокрема у зв'язку з викликами, пов'язаними з економічною безпекою, що потребували окремого наукового та правового обґрунтування.

Проте питання економічної безпеки як окремого напрямку державної політики тривалий час не отримували належної уваги у нормативно-правових актах. Лише в 2017 році було ухвалено Стратегію економічної безпеки України, яка визначає основні загрози національній економіці та комплекс заходів для їхнього подолання. У документі зазначено, що економічна безпека охоплює захищеність економічних інтересів держави, здатність забезпечувати стабільний розвиток, мінімізувати ризики зовнішнього впливу та підтримувати економічну незалежність. У сфері національної безпеки значну роль відіграє й Закон України «Про національну безпеку України» (2018р.), що закріплює системний підхід до захисту державних інтересів. У ньому визначено основні принципи національної безпеки, зокрема в економічній сфері, які включають протидію корупції, запобігання економічним кризам, захист стратегічних галузей економіки та підтримку національного бізнесу.

Указом Президента України від 14 вересня 2020 року було затверджено Стратегію національної безпеки України, де окремо виділено економічний аспект безпеки. Документ наголошує на необхідності забезпечення економічної самодостатності країни, посиленні стійкості фінансової системи та розвитку технологічного потенціалу.

Поняття економічної безпеки активно досліджується українськими науковцями, зокрема такими вченими, як Гейць В.М., Бураковський І.В., Гладкий В.Д., Сухоруков А.І., Чухно А.А., Шнирков О.І., Ярочкін В.В. та ін.[28] Їхні праці акцентують увагу на необхідності комплексного підходу до оцінки загроз економічній безпеці та розробки ефективних механізмів її

гарантування в умовах глобальних економічних викликів.

Основні підходи до розуміння сутності поняття «економічна безпека» систематизовано нарис 1.6. Як бачимо, економічна безпека є багатограним поняттям, яке можна трактувати, як якісний стан системи, що складається під впливом сукупності різних факторів та умов, зусиль інститутів влади, здатний захистити життєво важливі інтереси та забезпечувати досягнення стратегічних цілей та завдань усієї економічної системи країни. Економічна безпека у загальному вигляді є складною багаторівневою системою, що розглядається на міжнародному рівні, рівні окремих держав, територій, галузей, бізнес-суб'єктів та особистості.

Головними факторами забезпечення економічної безпеки окремо взятої території (держава, регіон) традиційно вважається військовий потенціал території, ефективна внутрішня політика, спрямована на забезпечення конкурентоспроможності та стратегічний розвиток, а також чинний механізм взаємовідносин стейкхолдерів на основі базових принципів законності, чесності, прозорості [38].

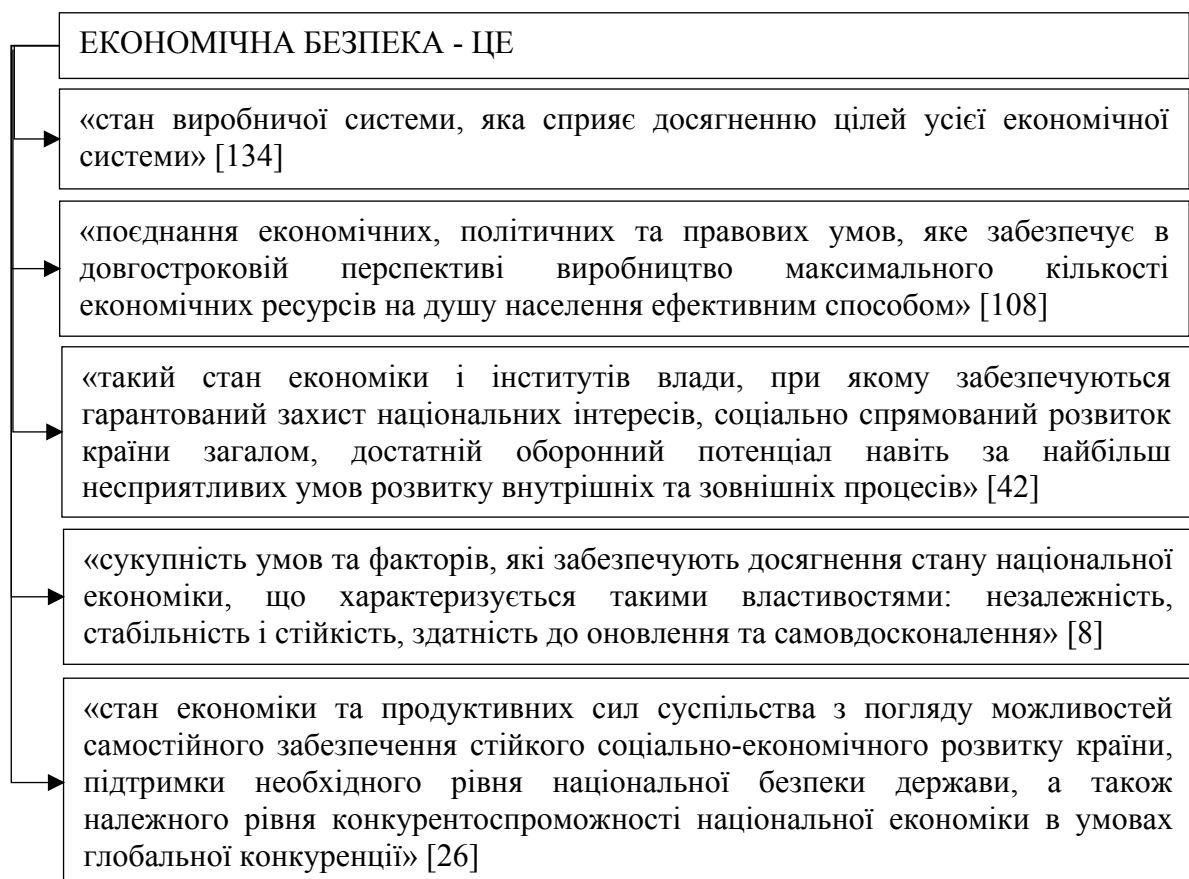

Рис.1.6. Систематизація поглядів на розуміння сутності категорії [систематизовано автором]

Існуючий науковий доробок у теорії економічної безпеки підприємств регіону дозволив нам констатувати, що базовими елементами при трактуванні категорії «економічна безпека підприємств регіону» є стійкість, конкурентоспроможність, умови і фактори розвитку, діяльність інститутів влади, незалежність, що в результаті надає можливості протистояти комплексу загроз, які викликані дестабілізуючими шоками (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Підходи до розуміння сутності дефініції «економічна безпека підприємств регіону»[систематизовано автором]

Автори	Сутність визначення	Базові елементи
Гейць В.М.[25]	Стан підприємств регіональної економіки, за якого забезпечується її стійкий розвиток, здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам	Стійкість економіки, адаптивність до змін, конкурентоспроможність.
Барановський О.І. [21]	Система заходів, спрямованих на підтримку стабільності підприємств регіонального господарського комплексу та його захищеність від негативних факторів	Захищеність від криз, ефективне управління ресурсами, фінансова стабільність.
Чухно А.А. [189]	Співвідношення між рівнем розвитку підприємств регіону та його здатністю підтримувати належний рівень життя населення	Соціальна стабільність, економічна самодостатність, стійкість ринку праці.
Мунтіян В.І.[65]	Захист регіональних економічних інтересів підприємств у контексті національної безпеки.	Державна підтримка, інтеграція в загальнодержавну економічну політику, контроль за стратегічними ресурсами.
Кваснюк Б.Є.[54]	Система заходів, спрямованих на зменшення впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків на регіональний розвиток підприємств	Антикризові механізми, інвестиційна привабливість, стійкість фінансової системи.
Гладкий В.Д., Сухоруков А.І.[43]	Наявність можливостей для забезпечення стабільного розвитку, незалежності та високої якості життя населення.	Рівень доходів населення, наявність ресурсів, економічна самодостатність.
Долішній М.І., Лісецький А.С. [25]	Взаємозалежність між екологічною та економічною безпекою підприємств регіону, що забезпечує сталий розвиток	Рациональне природокористування, екологічний контроль, підприємств регіональна політика.
Пилипенко Л.М., Сідак	Оцінка економічної безпеки через призму безпеки підприємництва в регіоні	Захист малого і середнього бізнесу,

В.С.[71]		сприятливебізнес-середовище, правова стабільність.
Савчук В.С., Базиліук Я.Б. [22]	Економічна безпека підприємств регіону як здатність до інноваційного розвитку та технологічного оновлення	Інноваційний потенціал, науково-технічна база, рівень інвестицій у науку.
Шнирков О.І., Ярочкін В.В. [144]	Економічна безпека як рівень інтегрованості підприємств регіону у світову економіку	Експортний потенціал, конкурентоспроможність, рівень зовнішньої економічної співпраці.

Зростаючий інтерес до проблематики забезпечення економічної безпеки окремих територій породило значну кількість досліджень, в яких вчені і практики розглядають понятійний апарат даної економічної категорії, досліджують різні аспекти кількісної і якісної оцінки [59], моніторингу та управління з метою зниження впливу дестабілізуючих факторів [19]. Регіональній економічній безпеці приділяється окрема увага наприкінці 90-х років 20 століття, коли з'явилися перші розробки Гейця В.М., Бураковського І.В., Гладкого В.Д., Сухорукова А.І., Чухно А.А., Шниркова О.І., Ярочкіна В.В. та ін. Щодо регіонального розвитку, під економічною безпекою нами пропонується розуміти стійке функціонування всієї економічної системи, що здатне своєчасно виявляти, систематизувати та усувати дестабілізуючі фактори розвитку, а також виробляти комплекс заходів запобіжного характеру для зниження наслідків різного виду загроз.

Відмінністю запропонованого нами визначення від уже наявних теоретичних розробок є той факт, що дане трактування, крім поточного і перспективного положення економічної системи підприємств регіону, враховує інструменти бенчмаркінгу, що, безперечно, позитивно відобразиться на системі проектного управління підприємств регіону, оскільки дозволяє врахувати комплекс заходів, спрямованих на усунення ризиків при реалізації регіональних та державних національних проектів на рівні окремих підприємств регіонів (рис. 1.7).

При цьому коло завдань забезпечення економічної безпеки сучасних підприємств регіонів можна уявити дуально, оскільки вони взаємопов'язані з досягненням і захистом національних стратегічних пріоритетів, а також із

завданнями стратегічного розвитку окремих муніципалітетів, що в комплексі дозволяє забезпечити гідний рівень якості життя населення [60, 78]. Саме соціально-економічний розвиток окремих підприємств регіонів у контексті забезпечення їх стійкості і конкурентоспроможності в минулому та поточному періоді, а також можливості протистояння погрозам за рахунок нарощування наявного потенціалу сприяє досягненню стратегічних пріоритетів розвитку на національному рівні [80, 124].

Рис.1.7. Модель економічної безпеки підприємств регіону[розроблено автором]

При побудові ефективного механізму економічної безпеки підприємств необхідно в рамках стратегій їх соціально-економічного та просторового розвитку передбачити комплекс інструментів, спрямованих на мобілізацію внутрішніх ресурсів підприємств регіону та узгодження заходів пріоритетного розвитку підприємств через впровадження проектних методів управління та необхідності вдосконалення чинної системи моніторингу зовнішніх та

внутрішніх загроз [95].

Ядром механізму економічної безпеки підприємств регіону виступає регіональна господарська система, яка інтегрує в собі якісний стан різних галузей та сфер діяльності (виробничу, соціальну, ресурсну, територіальну), що передбачає систематизацію комплексу взаємопов'язаних факторів з метою досягнення регіональних та національних стратегічних пріоритетів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Внутрішні та зовнішні умови (компоненти) забезпечення ефективності системи економічної безпеки підприємств регіону [розроблено автором]

Внутрішні умови	Зовнішні умови
Нормативно-правова база; Інвестиційна привабливість; Податковий потенціал і можливості його зростання; Енергетична безпека; Продовольча безпека; Рівень і якість життя населення; Екологічна безпека; Конкурентоспроможність підприємств регіону у і його окремих галузей; Ефективність механізму проектного управління; Можливості підвищення експортного потенціалу; Інноваційний потенціал; Інформаційна безпека; Організація моніторингу основних стратегічних показників; Виробничий потенціал; Цифровий потенціал і т.д.	Політична обстановка; Економічна політика; Соціальна політика; Заходи державної підтримки в умовах пандемії Covid19; Рівень фінансової підтримки підприємств регіону та окремих галузей, у тому числі у розрізі національних проектів; Політика окремих країн щодо секторів і галузей економіки; Кон'юнктура ринку; Політика компаній природних монополій; Бюджетна політика; Податкова політика; Політика країни на міжнародній арені; Організація боротьби з корупцією; Організація національної системи моніторингу стратегічних показників і т.д.

Розмежування всієї сукупності факторів на дві групи – внутрішні та зовнішні – дозволить, на наш погляд, згодом виробити інструменти для активізації конкурентних переваг підприємств регіону з метою забезпечення стійкості до різноманітних дестабілізаційних факторів, а також усунути «вузькі» місця для коригування регіональної економічної політики задля досягнення підприємствами регіональних пріоритетів розвитку [100]. Сучасні тенденції у вивченні проблем забезпечення економічної безпеки регіональних

господарських систем характеризуються підвищеною увагою до дослідження всієї сукупності факторів, які в результаті викликають дестабілізуючу обстановку на підприємствах регіону, вдосконалення діючого інструментарію оцінки, необхідності врахування нових загроз та прояву їх впливів на всі сфери економіки, особливо в умовах цифровізації та впливу різних загроз [111; 113].

Розглядаючи проблематику цифровізації економіки і її наслідків для всіх учасників даного процесу, перш за все, необхідно розглянути, що ж розуміється під «цифровою економікою» і які її характерні риси. Аналіз праць зарубіжних і вітчизняних вчених дозволяє думати, що початок досліджень процесів цифрової трансформації покладено в 1994-1995 роках XX століття, коли практично одночасно з'являються дослідження канадського вченого DonTapscotta та американського вченого NicholasaNegroponte [179]. NicholasNegroponte вперше охарактеризував принципи цифрової економіки і в своїх дослідженнях зробив висновок про те, що однією з найважливіших умов активних процесів цифровізації виступає розвиток Інтернету та мобільних засобів зв'язку, оскільки з'являються нові форми взаємодії учасників онлайн та офлайн, застосовуються нові інструменти для просування продукції, робіт, послуг, стираються «традиційні» контури і форми ведення бізнесу [180]. DonTapscott на основі комплексного дослідження, присвяченого оцінці взаємозв'язку інформаційних технологій з ефективністю бізнесу, а також використання ІІІ у системі державного управління, розмежував країни за рівнем цифровізації, детально охарактеризувавши ознаки, характерні для розвинених країн, а також зробив спробу виділити країни з недостатнім рівнем використання цифрових технологій [137]. Тому при розгляді походження терміну «цифрова економіка» в ретроспективі згадують даних вчених, як основоположників системи знань про цифровізацію суспільства. Загалом під цифровою економікою традиційно розуміють всю систему взаємовідносин у суспільстві з приводу виробництва, обміну, споживання продукції, робіт, послуг на основі використання сучасних цифрових технологій і в якій головною ланкою виступають дані у цифровому

форматі [12, 163].

На наш погляд, серед українських учених найбільш розгорнуте трактування поняття «цифрова економіка» у своїх дослідженнях представляє академік НАН України Гейць В.М., доктор економічних наук, професор Семенов Г.А., доктор економічних наук, професор Лисенко Ю.Г. та інші науковці.

Вони пропонують розглядати цифрову економіку як:

«економічну систему, що ґрунтується на широкому використанні цифрових технологій у всіх сферах господарської діяльності, включаючи виробництво, фінансовий сектор, державне управління, освіту, медицину та інші галузі» [15];

«комплекс соціально-економічних та організаційно-технологічних відносин, що базуються на використанні цифрових інформаційно-комунікаційних технологій» [27];

«динамічну систему, що об'єднує інфраструктурні, організаційні, правові та технічні елементи, забезпечуючи сталий розвиток економіки та підвищення конкурентоспроможності країни» [43].

Цифрові трансформації охоплюють усі сфери суспільного життя, сприяють оптимізації бізнес-процесів, підвищенню ефективності надання державних послуг в онлайн-форматі, створенню нових можливостей для здобуття освіти та розвитку науково-інноваційного потенціалу України.

Значення цифровізації для економіки та суспільства підтверджується у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства в Україні на 2018-2020 роки, затвердженій Кабінетом Міністрів України. В ній зазначено, що цифрова економіка спрямована на підвищення рівня та якості життя громадян, розвиток інформаційного суспільства, створення сприятливого середовища для інноваційного розвитку бізнесу та формування сучасної інфраструктури електронного урядування [41].

Крім того, у Стратегії цифрової трансформації України до 2025 року, яка

буларозробленаМіністерствомцифровоїтрансформаціїУкраїни,
визначеноосновнінапрямцифровізації, щовключають:

розвитокцифровоїінфраструктури та доступу до швидкісногоінтернету;
впровадженняцифровихтехнологій в економіку, медицину, освіту,
енергетику, логістику;

створення умов для розвиткуінноваційнихцифровихстартапів;
підвищеннярівняцифровоїграмотностінаселення.

ЦифроваекономікаУкраїнивідіграєключову роль у
забезпеченніекономічноїбезпекидержави,
оскількисприяєпідвищеннюрівняжиттянаселення,
прискореннютемповіекономічногозростання, розширеннюнауково-
інноваційногопотенціалу та зміцненнюекономічногосуверенітетуУкраїни.

Цифровізація економіки відноситься до кола стратегічно-важливих завдань, цільові показники якої представлені на рис. 1.7.Цільові показники з цифровізації, які мають бути досягнуті, корелюють з цілями та напрямками державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки, так як сприяють підвищенню рівня та якості життя населення, прискоренню темпів зростання економіки, нарощуванню науково-інноваційного потенціалу, зміцненню економічного суверенітету держави (рис. 1.8).

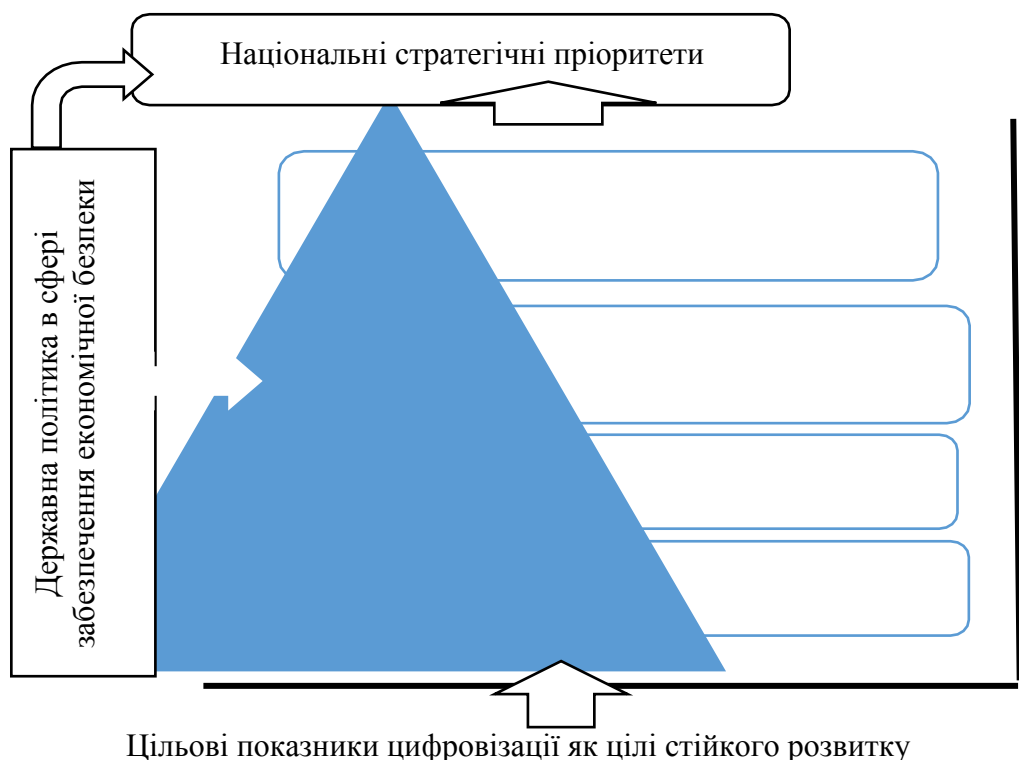

Рис. 1.8. Взаємозв'язок цільових показників цифрового розвитку держави з національними стратегічними пріоритетами[складено автором]

Таким чином, встановлена залежність викликає необхідність детального розгляду основних викликів цифрової економіки з метою систематизації дестабілізаційних факторів, яким слід приділити першорядну увагу з огляду їх впливу на індикатори економічної безпеки господарських систем та стратегію цифрового розвитку.

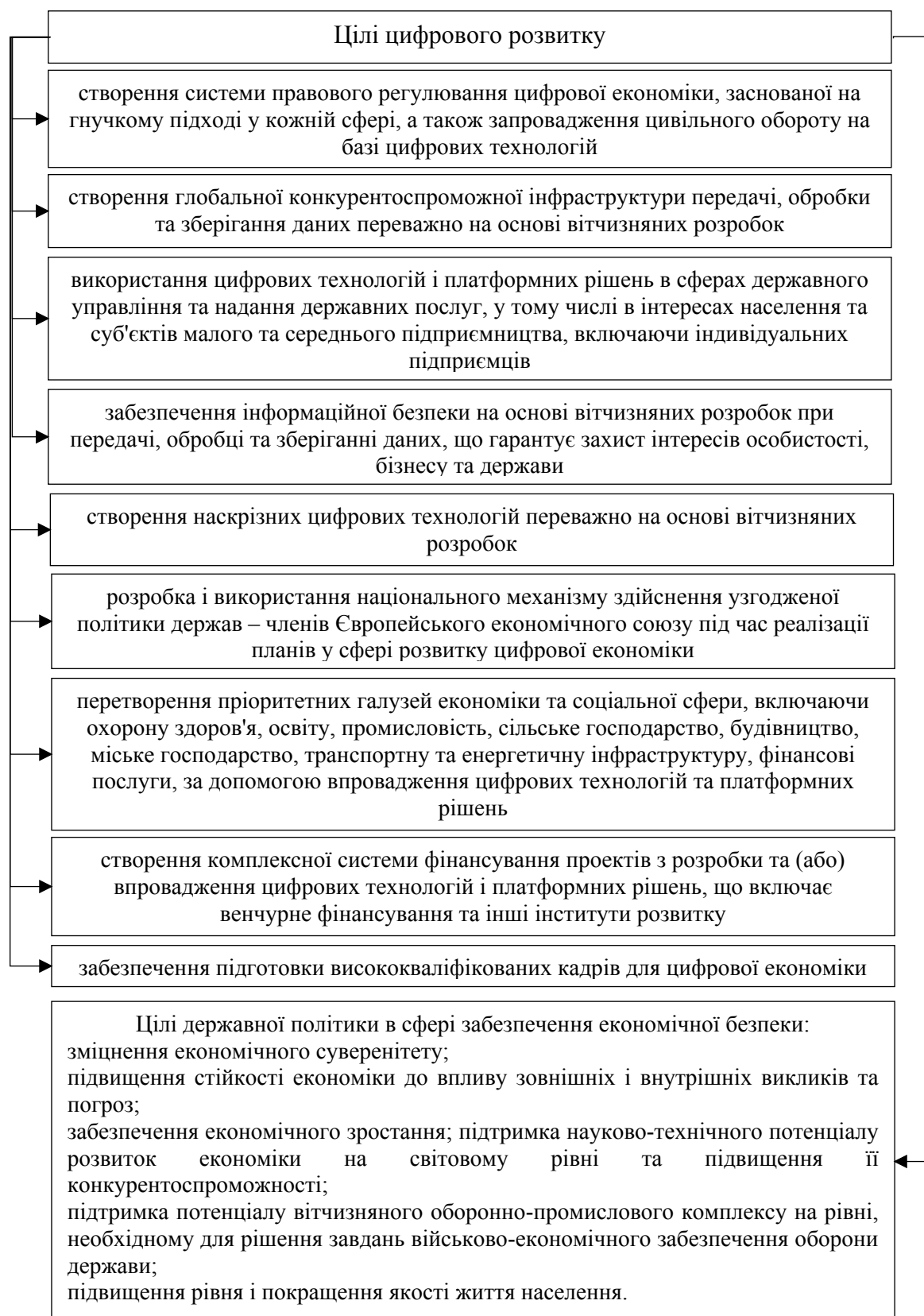

Рис. 1.8. Взаємозв'язок завдань цифрового розвитку і цілей державної політики у сфері економічної безпеки[складено автором]

Розвиток інформаційного суспільства сприяє просторовому розвитку територій, підвищенню ефективності прийнятих управлінських рішень за рахунок цифровізації, що в результаті має забезпечити позитивну динаміку соціально-економічних показників та призводять до підвищення рівня та якості життя населення [110]. Разом з тим, одночасно спостерігаються процеси трансформації дестабілізуючих факторів цифрового розвитку в потенційні і реальні загрози економічній безпеці господарським системам, що запобігає вдосконаленню інструментарію їх виявлення, оцінки та моніторингу [112]. Сучасні процеси інформатизації і цифровізації викликають необхідність трансформації традиційної системи взаємовідносин у суспільстві на всіх рівнях управління економікою, торкаючись всіх сфер— від виробництва до фінансів.

Усе більше взаємин між контрагентами відбувається в віртуальному середовищі, збільшуються масиви інформації, які потрібні для ухвалення відповідних управлінських рішень, що передбачає використання сучасних наскрізних цифрових технологій. Пандемія COVID-19 викликала глибоку масштабну кризу на світовій арені, яка торкнулась всіх сфер життєдіяльності і призвела до зміни попиту на цифрові технології, послуги та платформи [150].

Весна 2020 року, що охарактеризувалася масовою самоізоляцією, призвела до зміни формату роботи органів влади та бізнесу: більше використовувався дистанційний формат роботи, впроваджувалися електронні системи документообігу, все більше послуг державними структурами надавалися в онлайн-форматі, використовувалися нові канали зв'язку для вибудовування ефективних комунікацій (наприклад, месенджери, інструменти відеоконференцзв'язку тощо) [158]. Аудиторія українського інтернет-простору станом на 2023 рік становить близько 30 млн користувачів, що складає понад 80% населення України [73]. За даними аналітиків, 93% українців користуються інтернетом щодня, а серед молоді віком від 12 до 24 років цей показник наближається до 100% [24].

Водночас 41% користувачів виходять в інтернет виключно з мобільних пристроїв, що підтверджує зростання популярності мобільного інтернету.

Загалом, послугами мобільного інтернету користуються понад 75% населення України[24].

Основними провайдерами фіксованого інтернету в Україні є:

«Укртелеком»;

«Київстар»;

«Воля»;

«Lanet»;

«Triolan».

Серед лідерів мобільного інтернету – оператори «Київстар», «VodafoneУкраїна» та «lifecell».

Внесок цифрової економіки у ВВП України постійно зростає. За оцінками експертів, у 2022 році частка ІТ-сектору та електронної комерції перевищила 5% ВВП, що еквівалентно близько 8 млрд доларів США. Очікується, що у 2025 році цей показник збільшиться до 10% ВВП[56].

Найбільшу частку в електронній економіці займає e-commerce (онлайн-торгівля) – понад 90% загального обороту цифрового ринку. Значний ріст онлайн-продажів був зумовлений пандемією COVID-19 та зміною споживчих звичок населення.

В умовах цифрової трансформації громадяни України все активніше використовують сервіс «Дія» для отримання різних державних послуг онлайн. Станом на 2024 рік кількість зареєстрованих користувачів у мобільному застосунку та на вебпорталі перевищила 20 мільйонів.

На сьогодні через «Дію» надається близько 100 державних послуг, а загальна кількість отриманих сервісів вже перевищує 250 мільйонів. Загальний обсяг платежів через цифрові сервіси, пов'язані з держпослугами, сягає десятків мільярдів гривень.

До 2025 року планується розширити перелік доступних послуг до 300, а 99% державних сервісів перевести у цифровий формат. Основна мета – спрощення взаємодії громадян із державними установами, скорочення бюрократичних процедур та покращення доступності послуг.

За даними аналітиків, надалі все більше будуть потрібні такі цифрові технології для встановлення міжособистісних комунікаційних процесів (рис. 1.9).

Активна цифровізація економіки України призвела до стрімкого зростання рівня кіберзлочинності. За останні п'ять років кількість випадків кіберзлочинів зросла у понад 10 разів. За даними Кіберполіції України, лише у 2023 році було зареєстровано понад 120 тисяч кіберзлочинів, з яких лише близько 30% було розкрито[36].

У 10% випадків кіберзловмисники використовували електронні платіжні засоби. Загалом у 2023 році було скоєно близько 50 тисяч крадіжок коштів з банківських рахунків та електронних гаманців[36].

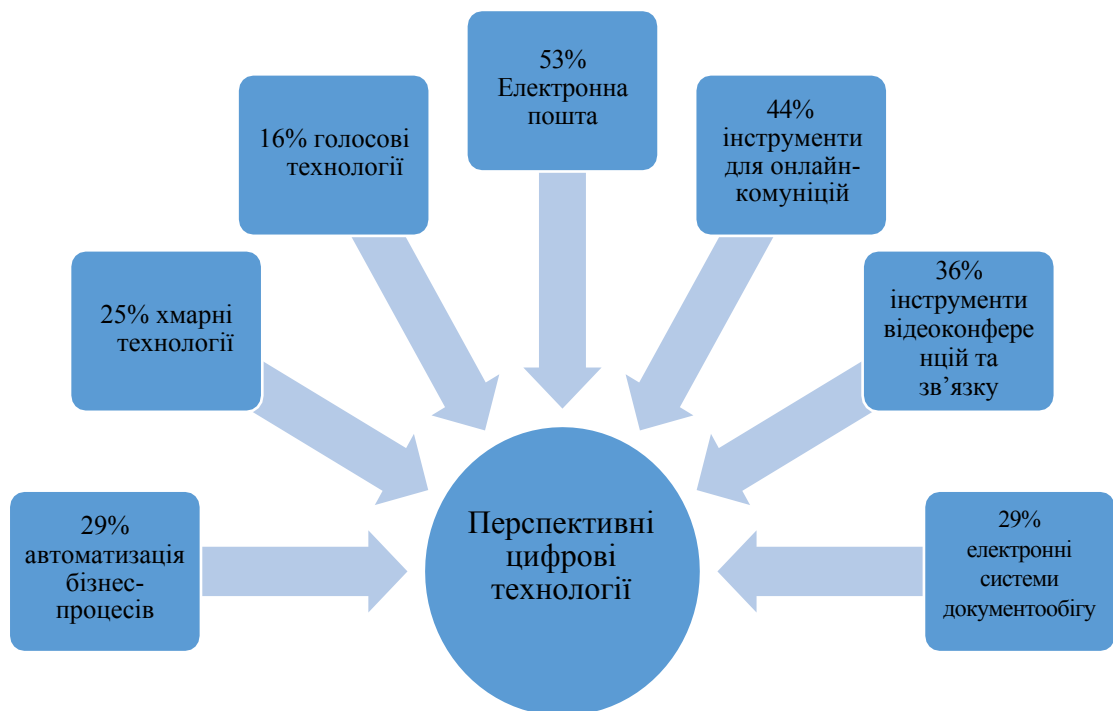

Рис. 1.9. Перспективні напрямки використання цифрових інструментів комунікацій[систематизовано автором]

За даними Держспецзв'язку, у 2023 році зафіксовано понад 2500 масштабних кібератак, що на 60% більше, ніж у 2022 році. Близько 300 атак було здійснено організованими кіберугрупованнями[47].

Основною проблемою залишається витік інформації через людський фактор – до 80% втрат даних спричинені помилками або недбалістю

співробітників компаній та установ.

Кібершахраї у 2023 році викрали понад 200 мільйонів записів персональних даних українців, включаючи інформацію про банківські картки та платіжні системи. Загальні збитки від діяльності кіберзлочинців для українського бізнесу оцінюються у понад 10 мільярдів гривень.

Одна з найбільш уразливих сфер – державне управління, яке є однією з основних мішеней для кібератак. За 2023 рік більше 500 атак були спрямовані саме на державні органи та критичну інфраструктуру[55].

Окрім цього, у 2023 році в Україні було зареєстровано понад 7 тисяч доменів, пов'язаних із темою військових дій, з яких понад 30% використовувалися для фішингових атак та поширення дезінформації. Також зафіксовано понад 500 тисяч нових шкідливих програм, значна частина яких спрямована на викрадення персональних даних та ураження інформаційних систем [56].

Для вирішення цієї проблеми Президент України закликав удосконалювати Національну систему кібербезпеки, зокрема зміцнювати заходи щодо попередження та ліквідації наслідків кібератак на критичні інформаційні ресурси України. Також важливим аспектом є підвищення надійності інформаційних мереж державних органів та силових структур, а також захисту конфіденційної інформації у зв'язку з розвитком цифрових технологій.

Процеси цифрової трансформації, що охоплюють впровадження нових цифрових сервісів та платформ, а також коригування традиційних форматів роботи, вимагають наявності кваліфікованих кадрів, які мають відповідні компетенції у сфері інформаційних технологій та кібербезпеки.

Згідно з офіційними даними, дефіцит кадрів із цифровими навичками є однією з основних проблем, що гальмують розвиток цифрової економіки в Україні. За прогнозами аналітиків, до 2025 року ця проблема лише загостриться, і кількість вакансій у галузі ІТ та кібербезпеки може зрости до понад 100 тисяч осіб (порівняно з близько 50 тисячами у 2023 році). У той же

час, в Україні спостерігається збільшення числа бюджетних місць на спеціальності, пов'язані з ІТ та кібербезпекою, що має частково компенсувати цей дефіцит.

Це створює серйозну загрозу для успішної реалізації національних проектів України, зокрема у сферах цифрової економіки, продуктивності праці, експорту технологій та ряду інших. Відсутність достатньої кількості кваліфікованих спеціалістів може також ускладнити досягнення стратегічних цілей Національної стратегії кібербезпеки України та Цифрової трансформації держави до 2025 року.

Цифрова трансформація економічної системи вітчизняних підприємств регіонів пов'язана з низкою проблем, які нами представлені у вигляді дестабілізованих факторів, здатних викликати загрози економічній безпеці та призвести до порушення стійкості системи економічної безпеки підприємств регіону (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Основні дестабілізуючі умови економічної безпеки підприємств регіону у процесі цифровізації[складено автором по матеріалам [93]]

Ця ситуація, на думку експертів, пояснюється недостатньо ефективними процесами комунікацій між попитом і пропозицією цифрових рішень, проблемою недостатньої укомплектованості кадрами з цифровими компетенціями, розвитку цифрової інфраструктури, низькими темпами вітчизняних розробок у сфері ІТ, розбалансованістю дій компаній ІКТ-сектору в рамках підприємств регіону та рядом інших причин.

Своєчасне виявлення, систематизація і аналіз бар'єрів при впровадженні процесів цифровізації є вихідною точкою розробки та коригування програм цифрового розвитку підприємств регіонів. У даному випадку, на наш погляд, доцільно використовувати програмно-цільовий підхід в інтеграції з проектним підходом, так як дані методи дозволяють оцінювати вартість проектних рішень та закріпити персональну відповідальність за прийняття управлінських рішень та досягнуті результати цифрової трансформації [102]. Процес управління дестабілізуючими факторами в умовах систематизації викликів цифрового розвитку, на наш погляд, являє собою взаємозалежні етапи, що послідовно впливають один з одного:

- моніторинг факторів, що впливають на процес цифрової трансформації регіональних господарських систем на основі методів аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища;

- встановлення взаємозв'язку між викликами цифрової трансформації регіональної економіки, регіональними пріоритетами розвитку та економічною безпекою регіону;

- оцінка ймовірності настання ризикових подій і їх наслідків з позиції динаміки індикаторів, що характеризують рівень економічної безпеки підприємств регіону;

- визначення можливості усунення впливу дестабілізуючих факторів та визначення у вартісному вираженні необхідного розміру фінансових ресурсів;

- складання карти превентивних заходів в області зниження наслідків

погроз цифрового розвитку і підвищення рівня економічної безпеки підприємств регіону;

коригування карти превентивних заходів внаслідок виникнення непередбачених дестабілізуючих факторів та макроекономічних шоків.

Слід зазначити, що ефективність використання даних інструментів залежить від забезпеченості і якості інформаційної бази, відображає тенденції та закономірності регіонального розвитку підприємств щодо процесів цифровізації, а також стан індикаторів економічної безпеки на всіх рівнях управління [40]. Таким чином, найважливіші завдання управління викликами цифрової трансформації економічних систем як факторів економічної безпеки підприємств регіону, що дестабілізують їх стан, на наш погляд, можуть бути представлені наступним чином:

вдосконалення форм, методів виявлення і систематизації дестабілізаційних факторів, які пов'язані з використанням цифрових технологій та впливають на цифровий розвиток підприємств регіону;

розробка сучасних систем моніторингу викликів цифрової економіки у взаємозв'язку з індикаторами економічної безпеки підприємств регіону;

вдосконалення інструментарію для кількісної та якісної оцінки погроз цифровому розвитку і забезпечення економічної безпеки підприємств регіону;

використання систем бенчмаркінгу для попередження погроз цифрової економіки, що впливають на економічну безпеку;

прогнозування наслідків виникнення потенційних і реальних загроз цифровій економіці, що впливають на економічну безпеку;

використання методів машинного навчання для підвищення ефективності управлінських рішень, що приймаються в галузі забезпечення економічної безпеки регіональних господарських систем;

удосконалення системи нормативно-правового регулювання процесів цифрової трансформації в області управління погрозами економічній безпеці;

підвищення ефективності систем внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю для зниження наслідків виникнення погроз цифрового

розвитку та забезпечення рівня економічної безпеки підприємств регіону.

Таким чином, подана вище інформація нашою на думку створення окремого понятійного і термінологічного апарату в області оцінки впливу процесів цифрової трансформації на економічну безпеку господарських систем для своєчасної ліквідації дестабілізаційних факторів.

1.3. Підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств регіону в умовах цифровізації

Як було зазначено, забезпечення економічної безпеки підприємств регіону має гарантувати ефективне управління погрозами, що виникають хаотично, за рахунок їх повного усунення або зниження негативного впливу на економіку. Отже, необхідно приділяти увагу як макроекономічним, так і мікроекономічним факторам, а також специфічним особливостям регіональної економіки, яка є наслідком природно-кліматичних, екологічних, інвестиційних, фінансових, продовольчих та інших факторів. Одним з найважливіших аспектів забезпечення конкурентоспроможності підприємств регіональної господарської системи і оцінки ефективності проведеної політики є цифрові процеси, що відбуваються, які призводять до трансформації соціально-економічної системи, породжують низку викликів і загроз економічній безпеці та потребують системно-комплексного підходу до їх дослідження [109, 141]. Насамперед, однією з вельми суттєвих загроз економіці нашої країни є загострення проблеми цифрового розриву між підприємствами регіонів. Зокрема, на підставі авторської методики, що дозволяє оцінити рівень цифровізації окремих міст через комплексну оцінку взаємодії в системі «транспорт–фінанси – торгівля–охорона здоров'я – освіта – медіа–державне управління» на основі наскрізних цифрових технологій [174].

На жаль, детальні дані про індекс цифрового життя українських міст за останні п'ять років у відкритих джерелах обмежені. Однак, доступна інформація за 2023 рік щодо цифрової трансформації підприємств регіонів

України. Міністерство цифрової трансформації України опублікувало результати Індексу цифрової трансформації регіонів, який оцінює ефективність цифрових рішень та рівень цифрової культури громадян (рис. 1.11) [122].

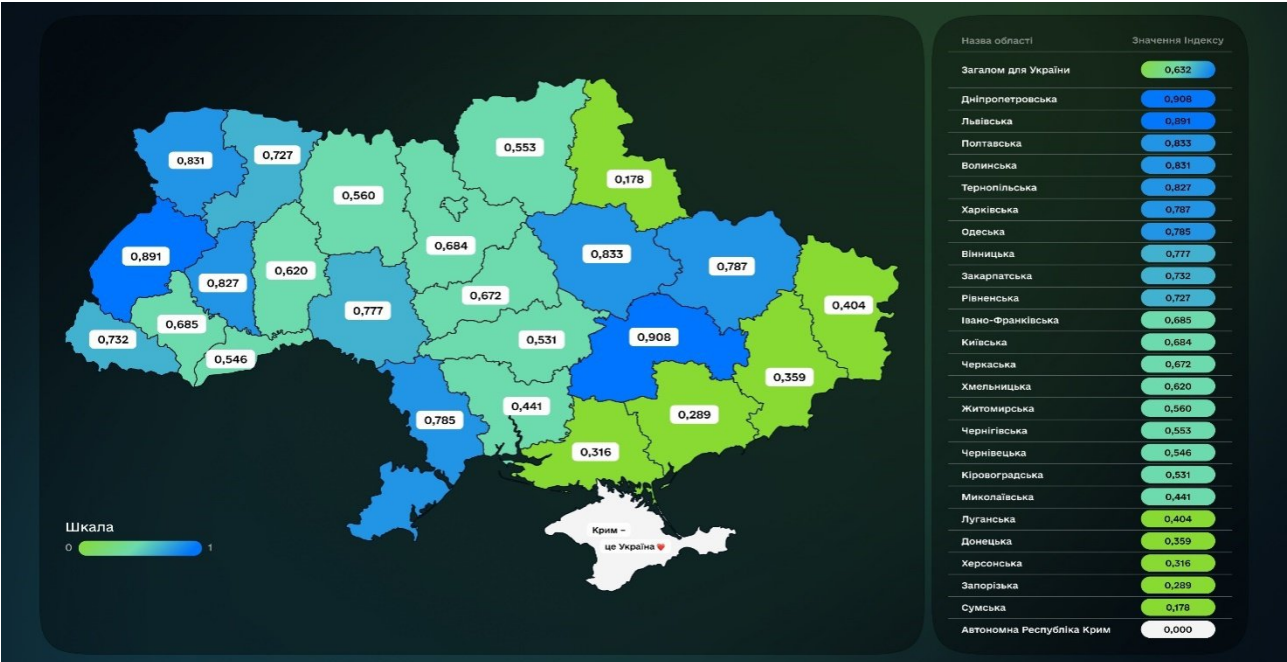

Рис. 1.11. Індекс цифрової трансформації регіонів України за 2023р.

У 2023 році середнє значення Індексу по Україні становило 0,632 бала. Найвищі показники зафіксовано в таких областях (табл. 1.5):

Таблиця 1.5

Середнє значення Індексу цифрової трансформації регіонів[122]

Область	Індекс цифрової трансформації
Дніпропетровська	0.908
Львівська	0.891
Полтавська	0.833

- Цей індекс складається з восьми основних блоків:
- інституційна спроможність;
 - розвиток інтернету;
 - розвиток ЦНАП;
 - впровадження режиму «без паперів»;
 - цифрова освіта;
 - візитівка області;

проникнення базових електронних послуг;
галузева цифрова трансформація.

Серед цих категорій найвищі значення спостерігаються у впровадженні режиму «без паперів» (0.697), інституційній спроможності (наявність CDTO і цифрових команд ОВА) (0.678) та проникненні базових електронних послуг (0.666)[thedigital.gov.ua]

Також варто відзначити, що за результатами дослідження ООН Україна посіла 5-те місце у глобальному рейтингу за індексом онлайн-сервісів, а Київ увійшов до топ-15 міст світу за рівнем розвитку електронних послуг.

Використання індикативного аналізу в сукупності з методами експертної оцінки дозволили отримати неутішні результати в частині суттєвого цифрового розриву на підприємствах регіонів між «столицями» та містами, іншими за значимістю в областях. Водночас слід зазначити, що саме другі міста мають досить розвинений промисловий потенціал, який застосовує інноваційні технології, які відіграють провідну роль у забезпеченні темпів стійкого зростання та конкурентоспроможності підприємств регіонів. Дослідження причин цифрового розриву окремих міст і підприємств регіонів звертає на себе увагу, як найважливіше завдання сучасної соціально-економічної політики з точки зору встановлення дестабілізуючих факторів, які згодом повинні бути схильні до комплексного і всебічного дослідження з позиції їх взаємозв'язку і взаємозалежності для вироблення рекомендацій щодо їх усунення [163]. Особливістю процесів цифровізації економіки є те, що вони пронизують всю організаційну структуру економічної безпеки підприємств регіону, так як торкаються всіх галузей і сфер діяльності. Саме вказана обставина викликає необхідність всебічного урахування факторів цифрового розвитку в контексті розробки парадигми управління економічною безпекою в регіональному аспекті [186]. Вирішення даної наукової проблеми передбачає більш детальне дослідження умов цифрового розвитку для подальшої розробки системи заходів превентивного характеру впливу і внесення корективів в стратегію розвитку, щодо цілей, завдань та пріоритетів цифрових змін. Також результати вивчення

цифрових факторів розвитку можуть бути застосовані в умовах вдосконалення системи моніторингу рівня економічної безпеки підприємств регіону і обґрунтування відповідних заходів соціально-економічної політики. Комплексна діагностика умов цифрового розвитку регіональних господарських систем у контексті розробки напрямів забезпечення їх економічної безпеки припускає використання авторського інструментарію оцінки, який базується на взаємодії різних сфер економіки підприємств регіону в умовах процесів цифрової трансформації, а також взаємозв'язку регіональних стратегічних пріоритетів підприємств, регіональної політики підприємств та системи економічної безпеки підприємств регіону (рис. 1.12).

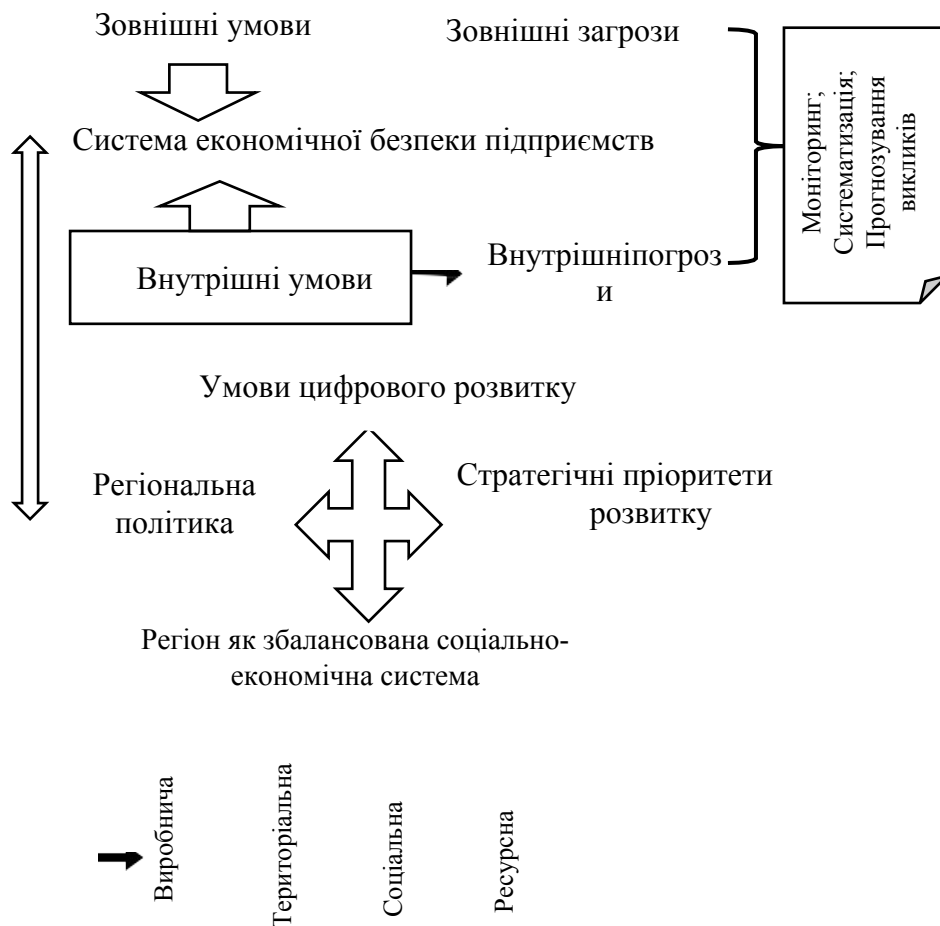

Рис. 1.12. Роль умов цифрового розвитку в системі економічної безпеки підприємств регіону [розроблено автором]

Умови цифрового розвитку (Ω), на наш погляд, є комплексною характеристикою, яка складається з чотирьох компонентів:

наявність необхідної інфраструктури для процесів цифрової трансформації (Υ);

стратегічні можливості для проведення цифрових змін ($\hat{J}$);

рівень підприємницької активності в цифровому екосередовищі ($\mathcal{P}$);

ефективність проектної діяльності з цифрової економіки на підприємствах регіону (N_j).

Пропонований перелік показників, які необхідно проаналізувати для отримання детальної ситуації і наступної оцінки погроз цифрового розвитку, є не статичним, а підлягає актуалізації виходячи зі стратегічних пріоритетів регіонального розвитку підприємств та використовуваних механізмів політики, що проводиться. При цьому загальна оцінка впливу рівня цифрового розвитку на економічну безпеку підприємств регіону може бути проведена за уніфікованим алгоритмом. На першому етапі необхідно виділити всі групи факторів, які зараз мають безпосередній вплив на стратегічні регіональні пріоритети розвитку підприємств, та систематизувати їх на чотири компоненти (табл. 1.6).

В даному випадку, нами запропоновано для дослідження 26 найважливіших факторів, що визначають вплив процесів цифрової трансформації на економічну безпеку регіональної господарської системи підприємств з урахуванням методів експертної оцінки. Кожен із представлених показників має своє умовне позначення, а комплексна оцінка кожного з компонентів може бути представлена у вигляді адитивної функціональної залежності:

$$\Upsilon_n = \Upsilon_1 + \Upsilon_2 + \dots + \Upsilon_7;$$

$$\hat{J}_n = \hat{J}_1 + \hat{J}_2 + \dots + \hat{J}_6;$$

$$\mathcal{P}_n = \mathcal{P}_1 + \mathcal{P}_2 + \dots + \mathcal{P}_7;$$

$$N_{j_n} = N_{j_1} + N_{j_2} + \dots + N_{j_6} \quad (1.1)$$

Таблиця 1.6

Система детермінант для дослідження компонент цифрового розвитку підприємств регіону в контексті управління економічною безпекою підприємств регіону [складено автором]

Компоненти наявності необхідної інфраструктури для процесів цифрової трансформації (Υ_n)	Компоненти, що враховують стратегічну можливість і для проведення цифрових змін ($\hat{J}_n$)
рівень забезпеченості об'єктами інноваційної інфраструктури (Υ_1); рівень забезпеченості навчальними закладами, які ведуть підготовку кадрів для задоволення цифрових потреб (Υ_2); рівень забезпеченості населення широкосмуговим інтернетом (Υ_3); рівень забезпеченості населення мобільним зв'язком (Υ_4); наявність технологічної інфраструктури, орієнтованої на розвиток цифрової економіки (Υ_5); рівень забезпеченості необхідною нормативно-правовою базою процесів цифрових перетворень (Υ_6); наявність сучасних цифрових платформ і сервісів, що дозволяють надавати послуги для населення (Υ_7)	наявність реальних кейс-проектів на підприємствах у сфері цифрової трансформації ($\hat{J}_1$); ефективність взаємодії навчальних закладів у сфері освітніх програм, практик, професійних стажувань з підприємствами інформаційно-комунікаційного сектора регіону ($\hat{J}_2$); наявність механізму захисту інтелектуальної власності в ипущеної продукції, наданих послуг цифрового призначення ($\hat{J}_3$); розроблені програми стимулювання регіональних навчальних закладів ($\hat{J}_4$); наявність регіональних проектів з нарощування конкурентоспроможності галузей економіки ($\hat{J}_5$); наявність регіональних проектів з нарощування людського капіталу території ($\hat{J}_6$).
Компоненти, що визначають рівень підприємницької активності в цифровому екосередовищі (P_n)	Компоненти, що визначають ефективність проектної діяльності з цифрової економіки на підприємствах регіону (N_{J_n})
наявність центру кластерного розвитку або іншої структури, яка відповідає за організацію кластерних ініціатив (P_1); наявність в регіоні високотехнологічних малих та середніх підприємств, що спеціалізуються на ІКТ-продукції (P_2); наявність у регіоні підприємств інформаційно-комунікаційного сектора, які ведуть роботу за напрямками наскрізних цифрових технологій (P_3); можливість отримання бізнес-консультацій і послуг за різними програмами розвитку підприємництва (P_4); можливості отримання грантової підтримки і інших стимулюючих заходів (P_5); можливість формування ефективних каналів	наявність спеціального координуючого або контрольного органу в області супроводу проектів з цифрової трансформації (N_{J_1}); наявність затверджених програм стратегічного розвитку галузей на основі цифрової трансформації і економіки підприємств регіону в цілому (N_{J_2}); рівень фінансового забезпечення затверджених програм стратегічного розвитку галузей на основі цифрової трансформації та економіки підприємств регіону в цілому (N_{J_3}); показник числа реалізованих проектів рівня суб'єкта державної організації інформаційно-комунікаційного сектора у сфері цифрової трансформації (N_{J_4}); показник числа реалізованих проектів рівня суб'єкта державної організації інформаційно-комунікаційного сектора для державних та муніципальних потреб (N_{J_5});

взаємодії органів влади з суб'єктами, що спеціалізуються на наскрізних цифрових технологіях (P_6)	показник числа реалізованих проєктів рівня суб'єкта держави підприємств інформаційно-комунікаційного сектора для задоволення потреб промислового сектора (N_{j6}); показник числа реалізованих проєктів рівня суб'єкта держави підприємств інформаційно-комунікаційного сектора в соціальній сфері (N_{j7}).
---	---

З цією метою нами пропонується заповнення стратегічних карт кожного із структурних елементів, макети яких, на прикладі Київської області, наведено в табл.1.7-1.10. Оцінка кожного з аналізованих факторів, характеризуючих умови цифрового розвитку, здійснюється за 10-ти бальною оцінкою. Отже, мінімальне значення за кожним з представлених факторів відповідає оцінці нуль. Виходячи з представленого нами переліку показників діапазони оціночних значень представлених компонент становитимуть:

$$Y_n[0;70];$$

$$J_n[0;60];$$

$$P_n[0;60];$$

$$N_{jn}[0;70].$$

На наступному етапі необхідно уявити узагальнену оцінку умов цифрового розвитку підприємств регіону в контексті подальшого встановлення взаємозв'язків з економічною безпекою підприємств регіону.

Таблиця 1.7

Стратегічна карта оцінки компоненти (Y_n) на прикладі Київської області за матеріалами за 2023р. [запропоновано автором]

Показники	Оцінка балів									
	незадовільне			середнє			нормальне			відмінне
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9 10
рівень забезпеченості об'єктами інноваційної інфраструктури (Y_1)				+						
рівень забезпеченості навчальними закладами, які ведуть підготовку кадрів для задоволення потреб цифрової економіки (Y_2)									+	
рівень забезпеченості населення широкополосним інтернетом (Y_3)						+				
рівень забезпеченості населення мобільним зв'язком (Y_4)					+					
наявність технологічної інфраструктури,					+					

орієнтованої на розвиток цифрової економіки (Y ₅)											
рівень забезпеченості необхідною нормативно-правовою базою процесів цифрових перетворень (Y ₆)					+						
наявність сучасних цифрових платформ і сервісів, що дозволяють надавати послуги для населення (Y ₇)						+					
Загальна оцінка, балів	33										
Максимально можлива кількість балів	70										

Для цієї мети може бути використаний інтегральний показник (Ω), який визначається за формулою:

$$\Omega = (Y_n J_1 + J_n J_2 + P_n J_3 + N_j J_4), \quad (1.2)$$

де $J_1 \dots J_4$ – значимість кожного з компонентів, що визначається на основі методу експертних оцінок.

Для отримання величини значущості кожного з компонентів, нами проведено анкетування за допомогою соціальних мереж представників наукової спільноти, бізнесу та влади, загальною чисельністю 92 особи. Результати аналітичної обробки анкетних даних дозволили одержати значимість представлених в формулі 1.2 компонентів, що визначають комплексну оцінку цифрового розвитку (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Стратегічна карта оцінки компоненти (J_n) на прикладі Київської області за матеріалами за 2023р.[запропоновано автором]

Показники	Оцінка балів										
	незадовільне			середнє			нормальне			відмінне	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
наявність реальних кейс-проектів на підприємствах в області цифрової трансформації (J_1)					+						
ефективність взаємодії навчальних закладів в сфері освітніх програм, практик, професійних стажувань з організаціями інформаційно-комунікаційного сектора регіону (J_2)					+						
наявність механізму захисту інтелектуальної власності в ипущеної продукції, наданих послуг цифрового призначення (J_3)						+					
розроблені програми стимулювання регіональних навчальних закладів (J_4)			+								
наявність регіональних проектів з нарощування конкурентоспроможності галузей економіки (J_5)				+							

наявність регіональних проєктів з нарощування людського капіталу території ($\hat{J}_6$)			+								
Загальна оцінка, балів	20										
Максимально можлива кількість балів	60										

Таблиця 1.9

Стратегічна карта оцінки компоненти (P_n) на прикладі Київської області
за матеріалами за 2023р. [запропоновано автором]

Показники	Оцінка балів										
	незадовільне			середнє			нормальне			відмінне	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
наявність центру кластерного розвитку або іншої структури, яка відповідає за організацію кластерних ініціатив (P_1)				+							
наявність на підприємствах регіону високотехнологічних малих і середніх підприємств, що спеціалізуються на ІКТ-продукції (P_2)				+							
наявність на підприємствах регіону організацій інформаційно-комунікаційних сектора, які ведуть роботу з напрямків наскрізних цифрових технологій (P_3)								+			
можливість отримання бізнес-консультацій та послуг з різномісними програмами розвитку підприємств (P_4);								+			
можливість отримання грантової підтримки та інших стимулюючих заходів (P_5)									+		
можливість формування ефективних каналів взаємодії органів влади з суб'єктами, що спеціалізуються на наскрізних цифрових технологіях (P_6)					+						
Загальна оцінка, балів	32										
Максимально можлива кількість балів	60										

Таблиця 1.10

Значимість компонент цифрового розвитку за думкою експертної спільноти [розраховано автором]

Результуючий фактор	Питома вага результуючого фактора (Γ)
Наявність необхідної інфраструктури процесів цифрової трансформації (Υ) для	0,25
Стратегічні можливості для проведення цифрових змін ($\hat{J}$)	0,24
Рівень підприємницької активності в цифровому екосередовищі (P)	0,20

Ефективність проектної діяльності зацифрованою економікою на підприємствах регіону (N_j)	0,31
Усього	1

Таблиця 1.11

Стратегічна карта оцінки компоненти (N_{j_n}) на прикладі Київської області за матеріалами за 2023р.[запропоновано автором]

Показники	Оцінка балів									
	незадовільне			середнє			нормальне			відмінне
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9 10
наявність спеціального координуючого або контрольного органу в області супроводу проєктів цифрової трансформації (N_{j1})						+				
наявність затверджених програм стратегічного розвитку галузей на основі цифрової трансформації і економіки підприємств регіону в цілому (N_{j2})				+						
рівень фінансового забезпечення затверджених програм стратегічного розвитку галузей на основі цифрової трансформації і економіки підприємств регіону в цілому (N_{j3})					+					
показник числа реалізованих проєктів рівня суб'єкта держави підприємствами інформаційно-комунікаційного сектору в сфері цифрової трансформації (N_{j4})					+					
показник числа реалізованих проєктів рівня суб'єкта держави підприємствами інформаційно-комунікаційного сектора для державних і муніципальних потреб (N_{j5})					+					
показник числа реалізованих проєктів рівня суб'єкта держави підприємствами інформаційно-комунікаційного сектора для задоволення потреб промислового сектору (N_{j6})					+					
показник числа реалізованих проєктів рівня суб'єкта держави підприємствами інформаційно-комунікаційного сектора в соціальній сфері (N_{j7})							+			
Загальна оцінка балів	30									
Максимально можлива кількість балів	70									

Отже, заключним етапом комплексної оцінки є розрахунок та інтерпретація інтегрального показника умов цифрового розвитку (Ω) за формулою 1.2. Як основу для розрахунків було використано дані з табл. 1.7-1.10

за рядком «Загальна оцінка балів».

Результати значення відображені в табл. 1.12.

Таблиця 1.12

Розрахункові значення комплексної оцінки умов цифрового розвитку за матеріалами Київської області за 2023р.[розраховано автором]

Компоненти	Фактичне значення, балів	Максимально можливе значення балів	Питома вага результуючого фактора (λ)	Комплексна оцінка за фактичним значенням балів	Комплексна оцінка за максимально можливим значенням балів
Υ_n	33	70	0,25	8,25	17,5
$\hat{J}_n$	20	60	0,24	4,8	14,4
P_n	32	60	0,20	6,4	12,0
N_{j_n}	30	70	0,31	9,3	21,7
Ω	x	x	1	28,75	65,6

З метою візуального зображення отриманих результатів розрахункових значень представимо інформацію за допомогою пелюсткової діаграми (рис. 1.13).

Рис. 1.13. Результати комплексної оцінки значень компонент умов

цифрового розвитку Київської області[розраховано автором]

Як бачимо в результаті розрахунків, фактичне значення підсумкового інтегрального показника, що характеризує рівень цифрового розвитку Київської області, значно нижче від еталонного значення. Фактичне значення щодо підприємств регіону за даними за 2023 рік склало 28,75 балів, що в 2,3 рази нижче від максимально можливого рівня. Проводячи порівняльний аналіз розрахункових значень в розрізі кожного з компонентів цифрового розвитку, слід зазначити, що найбільш критичне значення отримано за компонентом, що відображає ефективність проєктної діяльності з цифрової економіки підприємствах регіону – в 2,3 рази менше порівняно з еталонними значеннями. Це свідчить про необхідність перегляду організаційного механізму практичної реалізації проєктів, спрямованих на цифрову трансформацію підприємств регіональної соціально-економічної системи. Судячи з фактичних значень факторів, представлених в Стратегічній карті, які свідчать про відсутність реально реалізованих проєктів з цифрової економіки, а також стратегічних документів розвитку галузей на основі використання наскрізних цифрових технологій, що підтверджує їхнє недостатнє обґрунтування. Стратегічні можливості щодо цифрових змін оцінили на 4,8 бала від можливого значення, що дорівнює 14,4. Це також одне з «вузьких» місць регіональної політики цифрових змін, що проводиться в Київській області, що посилює цифрову диференціацію муніципалітетів усередині одного регіону, стримує стійкий розвиток територій і не дозволяє нарощувати конкурентні переваги. Наслідком цього процесу виступає низький рівень інноваційно-інвестиційної активності територій. У свою чергу, слід визнати і незадовільний рівень розвитку інфраструктури для процесів цифрової трансформації. За результатами розрахунків отримали їх комплексне значення 8,25 балів, що практично нижче в 2 рази можливого рівня. Ця тенденція негативно позначається на активізації впровадження цифрових технологій і викликає низку загроз економічної безпеки підприємств регіону через підвищення

ймовірності загроз втрати інформації через низькузабезпеченість широкосмуговим інтернетом і перебої в роботі мобільного зв'язку, що є найважливішою умовою процесів цифровізації.Також слід відзначити важливість компонентів підприємницької активності в цифровому екологічному середовищі, значення якого дорівнює 6,4 бала (максимальне значення 12 балів) і свідчить про необхідність розробки комплексного механізму підтримки підприємницьких ініціатив в ІКТ-секторі, а також створення підприємств регіональних цифрових платформ для створення банку даних реальних проектів цифрової трансформації для надання можливості компаніям взаємодіяти з потенційними інвесторами.В процесі комплексної діагностики умов цифрового розвитку підприємств регіону в контексті подальшої розробки механізму управління погрозами цифровому суспільству як підсистеми регіональної економічної безпеки підприємств, необхідно особливу увагу приділяти показникам із критичними значеннями у Стратегічних картах (табл. 1.7-1.11).Для вирішення цього завдання може бути використано метод ранжування, за допомогою якого визначаються резерви нейтралізації тих погроз, діяльність яких має катастрофічні наслідки для підприємств регіональних господарських систем [165].Виходячи з запропонованого авторського методичного підходу до оцінки факторів цифрового розвитку підприємств регіону в контексті подальшого пошуку напрямів підвищення рівня економічної безпеки підприємств регіональної господарської системи, ми можемо судити про те, що стійкий розвиток територій в умовах цифрової економіки передбачає детальне вивчення всієї сукупності факторів, що визначають цифрові перетворення для виявлення та систематизації загроз, пошуку резервів їх усунення, які є універсальними, логічно збудованими і доступними для всіх зацікавлених користувачів.

Сучасні особливості соціально-економічного розвитку підприємств регіонів можна охарактеризувати як нестійкі, з огляду на те, що суб'єкти, розташовані в різних природньо-кліматичних зонах, мають особливості в географічному положенні, розвитку інфраструктури, забезпеченості кадрами

тощо [35, 47, 52]. Особливо гострим, як і раніше, залишається питання пошуку резервів стійкого розвитку в кризових умовах з урахуванням процесів цифрової трансформації, що припускає необхідність пошуку адекватного методичного інструментарію оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіонів на основі комплексної системи критеріїв та показників, що дозволяють врахувати всю сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів. Актуальність даного питання обумовлено також очевидною необхідністю пошуку напрямів зниження впливу або повної нейтралізації загроз економічній безпеці, а також вироблення механізмів управління ризиками для стратегічного регіонального розвитку підприємств [58]. Розглядаючи методичні інструменти до комплексної оцінки та діагностики рівня економічної безпеки підприємств регіонів [83, 87, 105, 120], можна зробити висновок про різноманіття існуючих підходів, кожен з яких має свої специфічні особливості в виборі системи аналізованих індикаторів, аналітичного інструментарію їх обробки та обґрунтування критеріїв.

Серед перших розробок щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіонів варто зазначити підходи, запропоновані українськими науковцями та інституціями. Зокрема, значний внесок у розвиток цієї методології зробили Інститут економіки та прогнозування НАН України, Державна служба статистики України та профільні дослідницькі центри.

Згідно з запропонованими підходами, економічна безпека підприємств регіону оцінюється на основі комплексної системи індикаторів, сформованих за офіційними статистичними даними. Дослідники виділяють ключові компоненти економічної безпеки, серед яких фінансова стабільність, рівень зайнятості, інвестиційна активність, енергетична незалежність, демографічна ситуація тощо. Кожному показнику відповідає порогове значення, визначене з урахуванням національного та міжнародного досвіду, а також експертних оцінок.

Порівняння фактичних значень індикаторів із встановленими пороговими рівнями дозволяє ідентифікувати потенційні загрози економічній безпеці

регіональної господарської системи та розробляти відповідні антикризові заходи. Наприклад, у дослідженнях Черемісіної Т.В. запропоновано 26 аналітичних показників для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, згрупованих за відповідними компонентами (рис. 1.14).

Порівняння фактично отриманих значень із пороговими показниками дозволяє виділити загрози економічній безпеці підприємств регіональної системи (додаток Б).

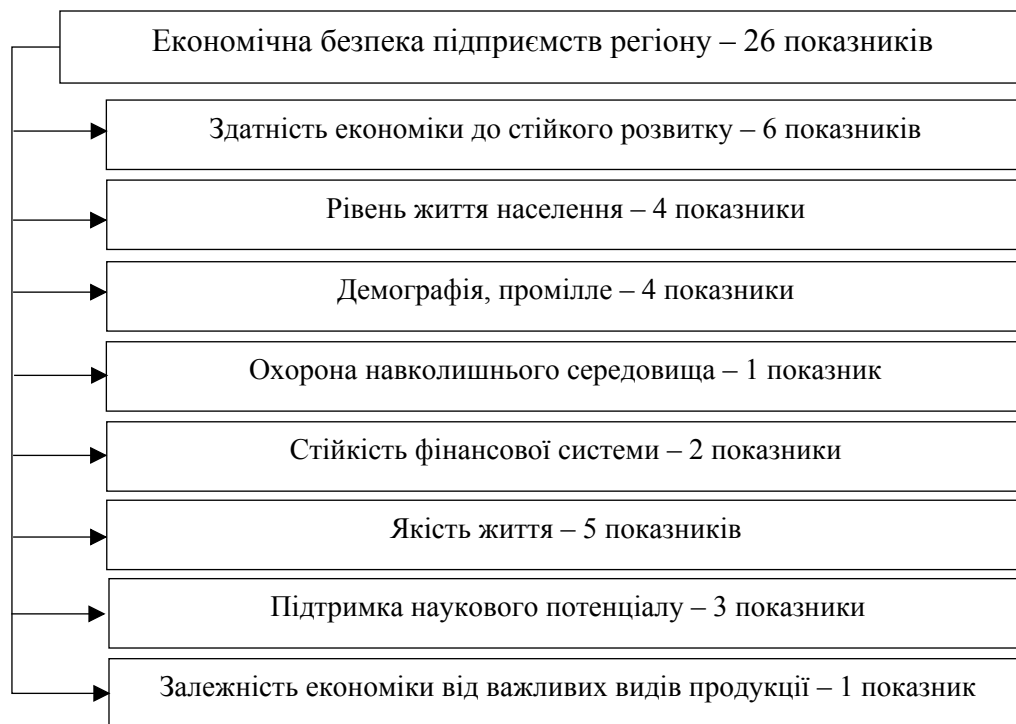

Рис. 1.14. Елементи системи економічної безпеки підприємств регіону, що підлягають якісній оцінці [складено автором на основі [174]]

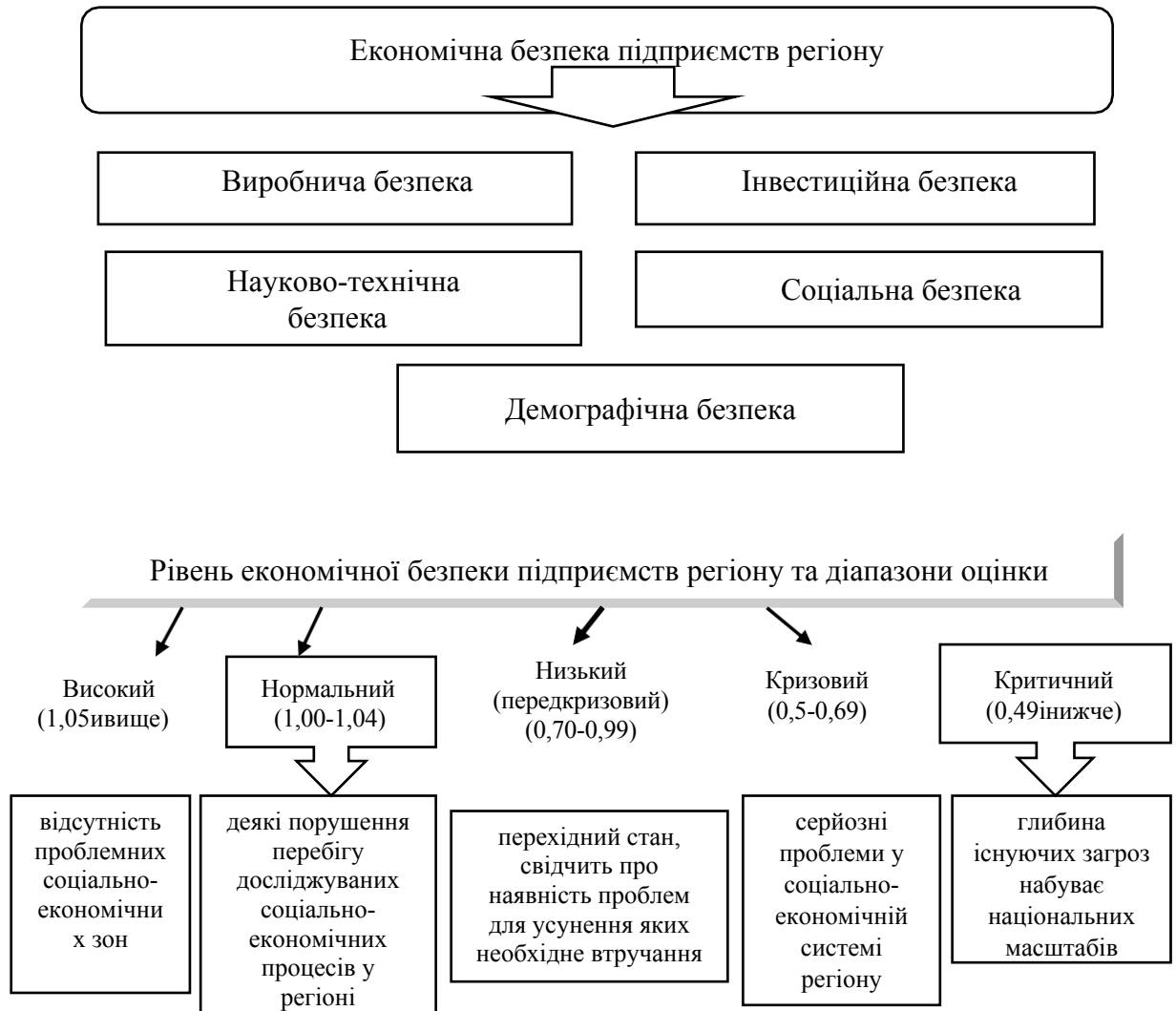
Детально система показників представлена в табличній формі, з вказівкою групи показників та індикаторів, що входять до неї, в додатку В. В основу розрахунків нами покладено порівняльний аналіз фактично досягнутих показників з нормативними значеннями, а на підставі отриманих відхилень зроблено висновок про рівень економічної безпеки підприємств регіону в інші регіони нашої країни. З урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду власну систему показників для оцінки економічної безпеки підприємств регіонів розробили українські дослідники, зокрема Бандур С.І., Гейць В.М.,

Гончарова Н.П. та Мельник Т.М. Запропоновані ними індикатори враховують специфіку національної економіки та базуються на офіційних статистичних даних. Систематизований перелік показників із визначеними пороговими значеннями наведено у додатку Г.У системі економічної безпеки підприємств регіону автори виділили п'ятьосновних елементів, які за допомогою певного коефіцієнта співвідношення наводяться до єдиної безрозмірної оцінки. Зокрема, якщо фактичне значення перевищує рівень порогового значення, фактично одержане значення по індикатору співвідноситься з пороговим значенням. Якщо ситуація зворотна, то розрахунок проводиться у зворотному алгоритмі. Загальний інтегральний показник, що характеризує рівень економічної безпеки підприємств регіону, визначається на основі комплексної оцінки кожного з елементів за формулою середньої арифметичної, а згодом визначається рівень показника і дається якісна характеристика одержаного

розрахункового значення (рис. 1.15).

Рис. 1.15. Рівні економічної безпеки підприємств регіону та їх характеристика [складено автором на основі [24, 143]]

Комплексну характеристику економічної безпеки підприємств регіону деякі вчені пропонують розглядати як функцію з темпів зростання восьми

основних елементів, зведених до єдиного інтегрованого значення на основі інформаційної ентропії Шеннона: фінансовий, техніко-технологічний, інноваційно-інвестиційний, інфраструктурний, екологічний, правовий, кадровий. Особливістю запропонованого авторами методичного підходу є створення нормативної динамічної моделі системи управління економічною безпекою підприємств регіону з поділом на макро- і мікрорівень, перелік показників для оцінки яких представлений у додатку Г. Дуже цікавим, на

наш погляд, є бальний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, запропонований Гончаровою Н.П. та Мельник Т.М, який використовується в рамках міжпідприємств регіональних досліджень [46]. Автори пропонують виділити 8 (I1 ... I8) груп показників по порівнюваним підприємствам регіону. На наступному етапі визначається середнє значення кожного з досліджуваних показників, як ставлення середнього значення по індикатору підприємств регіону до підприємств регіонів, обраних для розрахунків.

Загальний алгоритм розрахунків представлений на рис. 1.16.

На думку Гейця В.М. [83], оцінка рівня економічної безпеки підприємств регіону є дуже серйозною науковою проблемою, оскільки представлені методики не в повній мірі дозволяють провести якісну та кількісну оцінку процесів, що відбуваються в регіональних господарських системах, особливо у частині впливу різних загроз на рівень стійкого розвитку окремих галузей. За нашою думкою, список показників не повинен перевищувати 35 індикаторів, інакше процес оцінки буде утруднений через великий масив аналітичних даних та можливістю припущення помилок. При цьому одними з найважливіших принципів при побудові авторської системи показників Бандур С.І. виділив достовірність та можливість використання офіційних статистичних даних (додаток Д).

Внаслідок систематизації факторів соціально-економічного розвитку підприємств регіонів авторська система індикативного аналізу будується на базі 11 виділених підсистем: макроекономічна безпека; промислова безпека; продовольча безпека; енергетична безпека; бюджетно-фінансова безпека; кадрова безпека; соціальний розвиток; інноваційний розвиток; екологічний розвиток; зовнішньоекономічний розвиток; тіньова економіка.

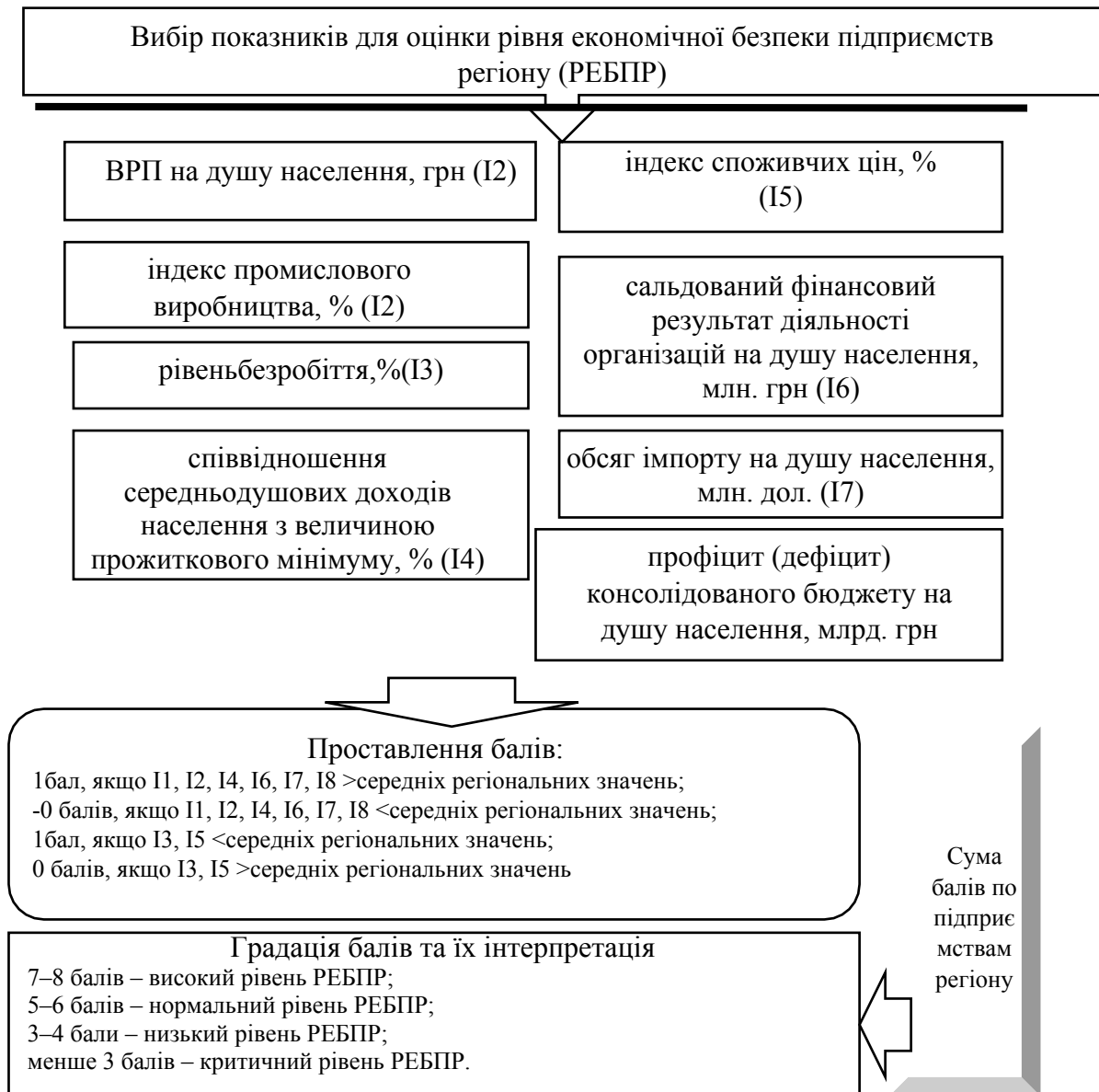

Рис. 1.16. Механізм оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону [25, 63]

Для інтегрованої оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону ми пропонуємо показники, які змінюються в різних одиницях вимірювання, тому за допомогою різних способів аналітичної обробки вони приводяться до одноманітності з метою компаративного аналізу. При цьому всю систему використовуваних показників запропоновано поділити на ефективні та витратні, залежно від впливу їх динаміки на рівень економічної безпеки регіональної господарської системи.

За нашою думкою, для кожного індикатора має використовуватися своя

функція перетворення значень, що у результаті дозволяє адаптувати методику залежно від поставлених завдань [84]. Тренди цифрової трансформації дозволяють по-новому поглянути на проблему забезпечення економічної безпеки систем управління, зокрема окремих підприємств регіонів, через появу нових викликів і вимагають удосконалення чинного механізму виявлення, систематизації та нейтралізації погроз для оцінки реальної і потенційної шкоди від їх реалізації [153]. Резюмуючи представлені авторські підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону слід відзначити такі особливості, які, на наш погляд, є обмежуючими обставинами при практичному використанні розглянутого інструментарію:

представлені елементи системи економічної безпеки підприємств регіону в авторських трактуваннях недостатньою мірою дозволяють оцінити якісні можливості стійкого розвитку підприємств регіону під впливом найважливіших загроз, що вимагають особливої систематизації та обліку [185];

жоден з поданих підходів не враховує показники, що визначають рівень цифрового розвитку, що є важливим через те, що цифровізація економіки належить до найважливіших стратегічних пріоритетів країни, а існуюча проблема цифрової диференціації підприємств регіонів загострює зазначену проблематику і вказує на необхідність вирішення даної стратегічної задачі [151];

в аналізованих методичних підходах відсутні показники, що дозволяють оцінити ефективність реалізованої політики державних органів влади. Очевидним є факт, що збалансованість проведеної регіональної політики підприємств визначає темпи стійкого зростання ВРП, пропорції розвитку найважливіших галузей економіки і можливості досягнення поставленої мети регіонального розвитку підприємств [148];

в соціальному і демографічному компонентах, виділених авторами, деякі з представлених аналітичних показників не дають змоги оцінити соціальні загрози. Наприклад, показник «випуск бакалаврів, спеціалістів, магістрів, у % до попереднього періоду» не свідчить про те, що дані фахівці здійснюватимуть

свої трудові функції в межах підприємств регіону. Аналогічна ситуація і по ряду інших показників і т.д. [138];

екологічні аспекти не завжди відображають перелік основних загроз економічній безпеці підприємств регіону, на наш погляд, за винятком, якщо ситуація носить масштаб стихійного лиха або катастрофи (наприклад, у випадку з Київською областю, що зазнала аварії на Чорнобильській АЕС) [143];

однією з найважливіших умов подолання цифрового розриву в міжрегіональному контексті є розвиток людського капіталу, який є стратегічним ресурсом стійкого розвитку територій [111];

важливе значення в контексті забезпечення конкурентоспроможності підприємств регіонів та економічної безпеки підприємств регіонів загалом має відводитися активізації інноваційно-інвестиційного потенціалу, що тягне за собою ліквідацію серйозних диспропорцій в розвитку окремих галузей та секторів економіки, а також породжує попит на цифрові пропозиції [115].

Представлені обмеження викликають необхідність уточнення критеріїв економічної безпеки підприємств регіону в контексті впливу процесів цифрової трансформації, що є необхідною умовою для подальшої розробки пропонованого переліку показників та їх порогових значень з метою оцінки динамічних тенденцій розвитку (табл. 1.13).

Таблиця 1.13

Підходи до розуміння сутності поняття «критерій економічної безпеки підприємств регіону» [систематизовано автором]

Автор	Критерій економічної безпеки- це:
Л.В. Семкова [81]	Визначення рівня економічної незалежності, стабільності та стійкості регіональної економіки, а також здатності до саморозвитку і прогресу. Основні складові включають виробничу, фінансову, науково-технічну, соціально-демографічну, громадську, продовольчу та екологічну безпеку.
О.М. Любченко [53]	Основні показники та критерії оцінки економічної безпеки підприємств регіону, що враховують особливості формування економічної безпеки підприємств регіонів України.

У процесі аналізу сучасних трактувань вченими дефініції «критерій економічної безпеки підприємств регіону» є можливим конкретизація даного

поняття стосовно необхідності обліку процесів цифровізації економіки і їх впливу на всіх аспекти господарської діяльності підприємств регіонів. Таким чином, під критерієм економічної безпеки підприємств регіону ми пропонуємо розуміти досягнення високих параметрів рівня та якості життя населення суб'єкта держави внаслідок забезпечення збалансованості виробничого потенціалу, інноваційно-інвестиційної активності, фінансово-бюджетної політики в цифровому середовищі підприємств регіону. Поданий критерій економічної безпеки підприємств регіону передбачає виділення п'яти найважливіших елементів в системі економічної безпеки підприємств регіону, кожен з яких характеризується системою індикаторів оцінки і визначається з урахуванням впливу широкого спектру факторів стратегічного розвитку (рис. 1.17).

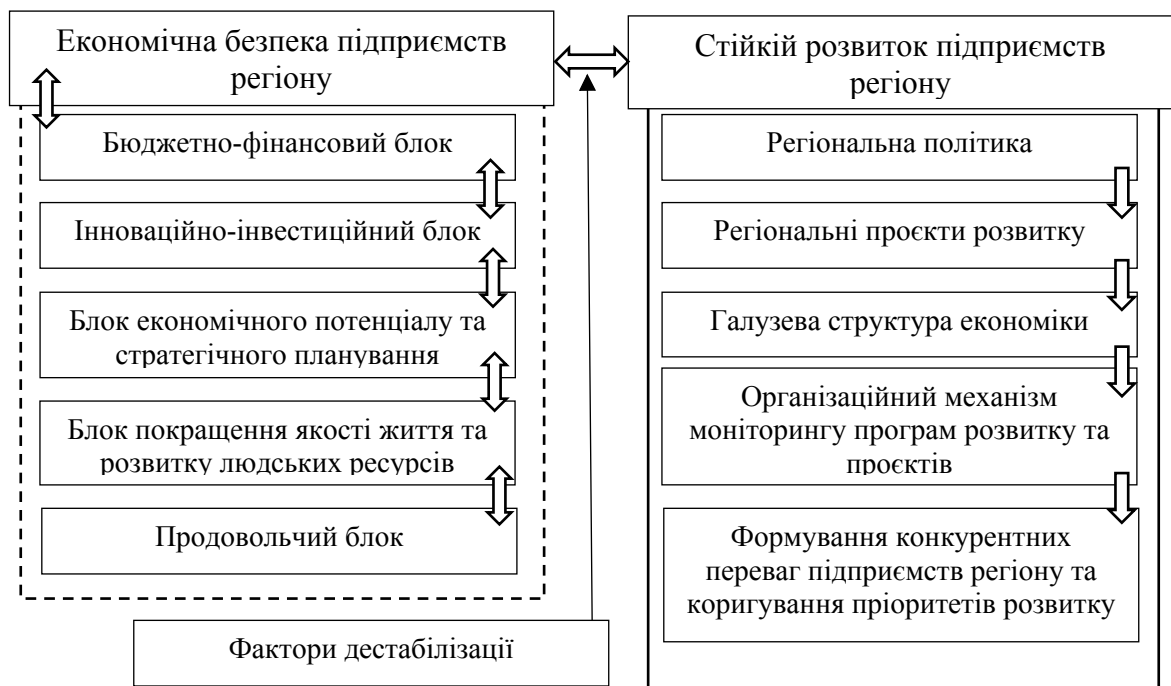

Рис. 1.17. Авторське уявлення системи економічної безпеки підприємств регіону во взаємозв'язку з стійким розвитком територій [запропоновано автором]

Як бачимо, авторська система економічної безпеки підприємств регіону має блоковий тип побудови і включає п'ять взаємопов'язаних між собою елементів: бюджетно-фінансовий блок, інноваційно-інвестиційний блок, блок,

що характеризує економічного потенціалу та стратегічного планування, блок якості життя та розвитку людського капіталу, продовольчий блок. Відмінні риси формування кожного структурного елемента представленої моделі залежать від пріоритетів регіонального розвитку підприємств, реалізації структурної економічної політики, механізму взаємодії бізнесу та органів влади, обсягу залучених ресурсів для вирішення поточних та стратегічних цілей та завдань [43]. Тенденції, що відбуваються в економіці країни та окремих підприємств регіонів, зокрема, є наслідком світової економічної кризи, впливом пандемії, широким спектром впливу всередині регіональних умов і факторів розвитку, що дозволили виділити найбільш важливі репрезентативні індикатори, які згодом були побудовані в кумулятивну модель, що дозволяє всебічно оцінити рівень економічної безпеки підприємств регіону [79]. Для комплексної оцінки кожного з виділених блоків використовується система репрезентативних показників, які дозволяють отримати узагальнену оцінку на основі найважливішої вимоги до економічного аналізу даних – це сумісність інформації в часі, можливості її одержання всіма зацікавленими користувачами, перетворення масиву даних за допомогою певних послідовних дій [66]. З урахуванням представленого алгоритму оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, вимог до якості інформаційної бази і обмежень для використання індикаторів з метою інтегрованої оцінки нами запропоновано показники для теоретико-методичного апарату дослідження в розрізі кожного системного елемента системи економічної безпеки (табл. 1.14).

Як бачимо, загальна чисельність запропонованих до інтегрованої оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону представлена в вигляді 35 аналітичних індикаторів, виражених у вигляді динаміки найважливіших соціально-економічних показників розвитку підприємств регіону. Розглядаючи чисельність представлених індикаторів у розрізі основних елементів системи економічної безпеки підприємств регіону, бачимо, що найбільш численні по чисельності індикаторів – це блок економічного потенціалу та стратегічного планування ($B_{\text{ЕПСП}}$) і блок покращення якості життя та розвитку людських

ресурсів (Б_{яжлр}), кожен з яких налічує по 10 показників.

Таблиця 1.14

Запропонована система показників для комплексної оцінки
РЕБПР[складено автором]

Показники	Од.виміру	Ум.позначення	Порогове значення
Бюджетно-фінансовий блок (Б_{бф})			
Рівень боргового навантаження підприємств регіону	%	f ₁	<20
Рівень цифровізації операцій в системі бюджетно-фінансового планування підприємств регіону	%	f ₂	>80
Темп зростання зборів податків та зборів	%	f ₃	>112
Рівень втрат бюджету внаслідок корупції і злочинів економічної спрямованості	%	f ₄	<10
Темп зростання злочинів в економічній сфері від загальної чисельності зареєстрованих злочинів	%	f ₅	<20
Інноваційно-інвестиційний блок (Б_ц)			
Питома вага інвестицій в ВРП	%	f ₆	>15
Питома вага витрат на підтримку наукового потенціалу підприємств регіону в ВРП	%	f ₇	>7
Питома вага виробництва інноваційної продукції від спільного обсягу виробленої продукції, робіт, послуг	%	f ₈	>10
Питома вага інвестицій у розвиток технологічної інфраструктури, орієнтованої на розвиток цифрової економіки в ВРП	%	f ₉	>5
Темп зростання числа реалізованих інвестиційних проектів	%	f ₁₀	>110
Темп зростання обсягу інвестицій в економіку підприємств регіону	%	f ₁₁	>118
Блок економічного потенціалу та стратегічного планування (Б_{епсп})			
Темп зростання ВРП	%	f ₁₂	>106
Темп зростання обсягу роздрічного товарообігу	%	f ₁₃	>125
Темп зростання промислового виробництва	%	f ₁₄	>110
Рівень зносу основних коштів підприємств реального сектора економіки	%	f ₁₅	<20
Рівень загального безробіття (за методикою МОП)	%	f ₁₆	>5
Рівень інфляції	%	f ₁₇	<6
Питома вага витрат на цифровізацію в ВРП	%	f ₁₈	>11
Рівень забезпеченості суб'єктів підприємництва цифровими сервісами та платформами для підвищення механізму взаємодії від планової потреби	%	f ₁₉	>70
Рівень дефіциту кадрів з цифровими навичками роботи	%	f ₂₀	>15
Темп зростання чисельності суб'єктів підприємництва	%	f ₂₁	>100
Блок покращення якості життя та розвитку людських ресурсів (Б_{яжлр})			
Темп зростання реальної заробітної плати	%	f ₂₂	>110
Річний темп зростання чисельності населення	%	f ₂₃	>101
Питома вага чисельності населення з доходами нижче прожиткового мінімуму від загальної чисельності населення	%	f ₂₄	>10
Питома вага домогосподарств забезпечених широкосмуговим і мобільним інтернетом	%	f ₂₅	=100
Питома вага населення, зареєстрованих на державних цифрових сервісах	%	f ₂₆	>85
Питома вага населення, які мають доступ до висококваліфікованої медичної допомоги від загальної чисельності	%	f ₂₇	>75
Питома вага випускників навчальних закладів, працевлаштованих на території підприємств регіону від загальної чисельності	%	f ₂₈	>70
Рівень витрат на цифровізацію системи освіти від ВРП	%	f ₂₉	>7
Рівень витрат на цифровізацію системи соціального захисту населення від ВРП	%	f ₃₀	>5
Рівень витрат на цифровізацію системи охорони здоров'я від ВРП	%	f ₃₁	>6
Продовольчий блок (Б_п)			
Темп зростання обсягу виробництва продукції сільськогосподарського призначення	%	f ₃₂	>118
Рівень самозабезпечення основними видами сільськогосподарської продукції	%	f ₃₃	>90
Питома вага імпорту продовольства	%	f ₃₄	<25

Питома вага витрат на цифрову трансформацію АПК в загальному обсязі витрат	%	f_{35}	>12
--	---	----------	-----

Далі за чисельністю слідує інноваційно-інвестиційний блок (B_{II})—6 показників, бюджетно-фінансовий блок ($B_{БФ}$)— 5 показників і замикає продовольчий блок ($B_{П}$) —4 показника. Загалом модель, на основі якої може бути проведена розрахункова інтегрована оцінка рівня економічної безпеки підприємств регіону ($P_{ЕБПР}$), може бути представлена у вигляді функціональної залежності:

$$P_{ЕБПР} = \{B_{БФ}, B_{II}, B_{ЕПСР}, B_{ЯЖЛР}, B_{П}\}, \quad (1.3)$$

$$\text{де } B_{БФ} = F(f_1 \dots f_5),$$

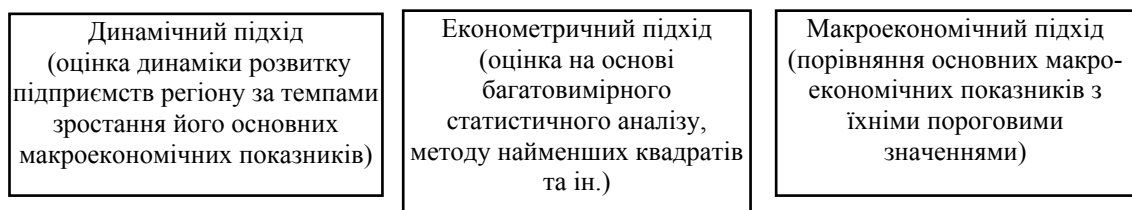
$$B_{II} = F(f_6 \dots f_{11}),$$

$$B_{ЕПСР} = F(f_{12} \dots f_{21}),$$

$$B_{ЯЖЛР} = F(f_{22} \dots f_{31}),$$

$$B_{П} = F(f_{32} \dots f_{35})$$

Розглядаючи основні методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону слід відзначити їх багатоваріантність в цілях отримання комплексної узагальненої оцінки всіх сторін розвитку, з урахуванням впливу зовнішніх факторів та можливостей досягнення стратегічних цілей та завдань (рис. 1.18).

Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємств

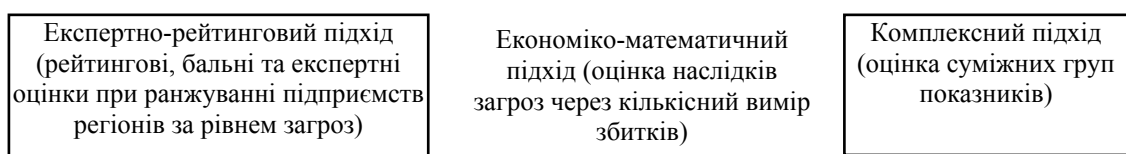

Рис. 1.18. Систематизація методів комплексної оцінки рівня економічної

безпеки підприємств регіону[систематизовано автором по даними [85, 86, 91]]

На нашу думку, аналіз рівня економічної безпеки окремо взятого підприємства регіону на першому етапі необхідно проводити на основі зіставлення фактично отриманих показників із пороговими значеннями, що дозволить виявити проблемні місця чи загрози щодо окремих елементів проведеної регіональної політики підприємств. На другому етапі слід розрахувати інтегрований показник на основі комплексної кількісної оцінки кожного зі структурних елементів системи економічної безпеки підприємств регіону, що в результаті дозволить отримати показник, що має аналітичну здатність до прогнозування подальших тенденцій, виходячи зі стану різних дестабілізуючих факторів. Для цього, на наш погляд, слід врахувати фактичне значення кожного індикатора в розрізі виділеного компонента $P_{ЕБПР}$ і вагового значення кожного з індикаторів, отриманого в результаті опитування (75) представників наукової спільноти, бізнес-спільноти та органів влади (табл. 1.15).

Саме градація індикаторів за значимістю дозволить забезпечити точність отриманих значень і їх подальшу інтерпретацію з метою подальшого міжрегіонального порівняння даних. При цьому, значимість кожного індикатора (h), що якісно визначає комплексну оцінку (K) кожної з підсистем економічної безпеки слід враховувати на основі мультиплікативно-адитивної залежності:

$$\begin{aligned} KB_{БФ} &= f_1 \times h_1 + f_2 \times h_2 + \dots + f_5 \times h_5, \\ KB_{П} &= f_6 \times h_6 + f_7 \times h_7 + \dots + f_{11} \times h_{11}, \\ KB_{ЕПСП} &= f_{12} \times h_{12} + f_{13} \times h_{13} + \dots + F_{21} \times h_{21}, \\ KB_{ЯЖЛР} &= f_{22} \times h_{22} + f_{23} \times h_{23} + \dots + F_{31} \times h_{31}, \\ KB_{П} &= f_{32} \times h_{32} + f_{34} \times h_{34} + \dots + F_{35} \times h_{35} \end{aligned} \quad (1.4)$$

Інтегровану оцінку рівня економічної безпеки підприємств регіону ($Z_{РЕБПР}$) можна розрахувати на основі середньої арифметичної зваженої:

$$Z_{РЕБПР} = \sum K_i / n = (KB_{БФ} + KB_{П} + KB_{ЕПСП} + KB_{ЯЖЛР} + KB_{П}) / 5 \quad (1.5)$$

де K_i – комплексна кількісна оцінка якісного стану усіх структурних

детермінант, що характеризують підсистеми економічної безпеки підприємств регіону;

n- число детермінант, характеризуючих підсистеми економічної безпеки підприємств регіону (у нашому випадку виділено 5 елементів системи).

Таблиця 1.15

Вагові коефіцієнти значимості індикаторів в структурі індикативної оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону [складено автором]

Показники	Вага показника на основі експертної оцінки (h)
Бюджетно-фінансовий блок (Б_{БФ})	1
Рівень боргового навантаження підприємств регіону	0,33
Рівень цифровізації операцій в системі бюджетно-фінансового планування підприємств регіону	0,24
Темп зростання податків і зборів	0,28
Рівень втрат бюджету внаслідок корупції і злочинів економічної спрямованості	0,15
Інноваційно-інвестиційний блок (Б_{ІІ})	1
Питома вага інвестицій у ВРП	0,19
Питома вага витрат на підтримку наукового потенціалу підприємств регіону в ВРП	0,14
Питома вага виробництва інноваційної продукції від спільного обсягу виробленої продукції, робіт, послуг	0,22
Питома вага інвестицій в розвиток технологічної інфраструктури, орієнтованої на розвиток цифрової економіки в ВРП	0,19
Темп зростання числа реалізованих інвестиційних проектів	0,12
Темп зростання обсягу інвестицій в економіку підприємств регіону	0,14
Блок економічного потенціалу та стратегічного планування (Б_{ЕПС})	1
Темп зростання ВРП	0,12
Темп зростання обсягу роздрібноготорговельного обігу	0,11
Темп зростання промислового виробництва	0,12
Рівень зносу основних коштів підприємств реального сектора економіки	0,05
Рівень загальної безробіття (за методикою МОП)	0,1
Рівень інфляції	0,12
Питома вага витрат на цифровізацію в ВРП	0,07
Рівень дефіциту кадрів з цифровими навичками роботи	0,1
Рівень забезпеченості суб'єктів підприємництва цифровими сервісами і платформами для підвищення механізму взаємодії від планової потреби	0,09
Темп зростання чисельності суб'єктів підприємництва	0,12
Блок покращення якості життя та розвитку людських ресурсів (Б_{ЯЖЛР})	1
Темп зростання реальної заробітної плати	0,13
Річний темп зростання чисельності населення	0,07
Питома вага чисельності населення з доходами нижче прожиткового мінімуму від загальної чисельності населення	0,09
Питома вага домогосподарств, забезпечених широкосмуговим і мобільним інтернетом	0,12
Питома вага населення, зареєстрованих на державних цифрових сервісах	0,12
Питома вага населення, яке має доступ до висококваліфікованої медичної допомоги від загальної чисельності	0,10
Питома вага випускників навчальних закладів, працевлаштованих на території підприємств регіону від загальної чисельності	0,08
Рівень витрат на цифровізацію системи освіти від ВРП	0,11
Рівень витрат на цифровізацію системи соціального захисту населення від ВРП	0,09
Рівень витрат на цифровізацію системи охорони здоров'я від ВРП	0,09

Продовольчий блок (Бп)	1
Темпизростанняобсягувиробництвапродукціїсільськогосподарськогопризначення	0,25
Рівеньсамозабезпеченняосновними видами сільськогосподарської продукції	0,37
Питома вага імпорту продовольства	0,22
Питома вага витрат на цифровутрансформацію АПК в загаломобсязівитрат	0,26

Враховуючи різноманітний склад запропонованих показників для індикативного аналізу рівня економічної безпеки підприємств регіону, на наш погляд, може бути застосований також метод підсумовування комплексної оцінки кожного структурного елемента на основі використання стандартної процедури нормування, яка дозволяє привести показники до єдиних пропорційних значень. Особливістю запропонованого інструментарію оцінки є використання сукупності методів аналітичного апарату дослідження (метод комплексних оцінок, експертної оцінки, рейтингової оцінки, приведення показників у єдиний порівняний вид за допомогою процедури нормування) в залежності від поставленої цілі оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону на основі офіційних статистичних даних, інформації, представленої в мережі Інтернет, а також результатів рейтингів авторитетних агенцій та структур.

Результати розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки для підприємств регіонів України за 2010-2020 роки на основі офіційних статистичних даних представлені в табл. 1.16. Дані в таблиці дозволяють зробити висновок, що спостерігається значна диференціація підприємств регіонів України за рівнем економічної безпеки за цей період[13].

Таблиця 1.16

Динаміка інтегрального показника рівня економічної безпеки підприємств регіонів України за 2010-2020 рр. [складено автором]

Суб'єкт України	2010р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Київська область	0,248	0,196	0,190	0,192	0,198	0,191	0,189
Львівська область	0,392	0,398	0,417	0,418	0,411	0,423	0,419
Харківська область	0,352	0,370	0,365	0,379	0,373	0,368	0,360
Одеська область	0,305	0,310	0,317	0,319	0,318	0,315	0,310
Дніпропетровська область	0,432	0,423	0,410	0,416	0,413	0,410	0,405
Чернігівська область	0,280	0,265	0,273	0,272	0,274	0,275	0,267
Сумська область	0,268	0,246	0,255	0,256	0,258	0,260	0,261
Полтавська область	0,342	0,358	0,358	0,365	0,360	0,356	0,353
Вінницька область	0,319	0,328	0,329	0,335	0,340	0,337	0,330

Хмельницька область	0,297	0,310	0,312	0,318	0,313	0,311	0,308
Черкаська область	0,319	0,310	0,317	0,319	0,318	0,320	0,316
Закарпатська область	0,270	0,264	0,271	0,276	0,280	0,278	0,274
Тернопільська область	0,235	0,245	0,247	0,255	0,258	0,262	0,260

Як видно, найвищий рівень інтегрального показника, що відображає рівень економічної безпеки, характерний для Києва та Львівської області, з показниками, що суттєво перевищують значення інших регіонів України (рис. 1.19).

Також слід зазначити, що деякі регіони, такі як Чернігівська та Сумська області, мають значно низький рівень інтегрального показника, що вказує на наявність проблем у їхній економічній безпеці. Це дозволяє зробити висновок, що підприємства цих регіонів потребують особливої уваги в процесі цифровізації та економічного розвитку.

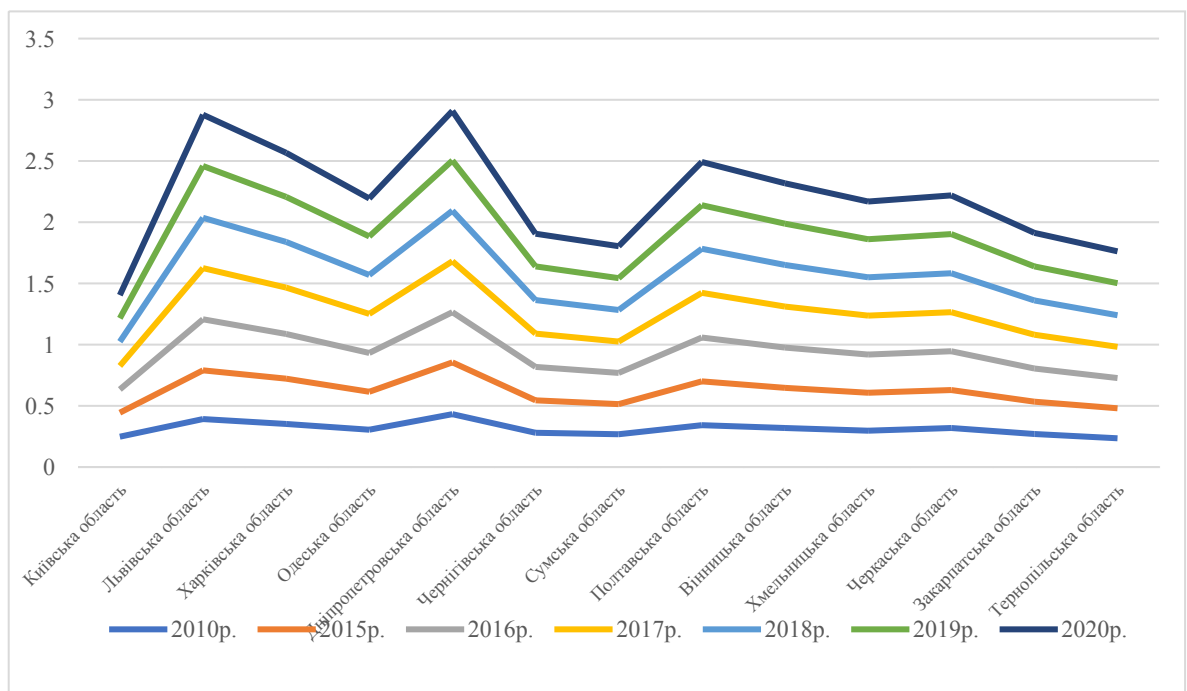

Рис. 1.19. Динаміка інтегрального показника, що характеризує рівень економічної безпеки підприємств регіонів України за 2010-2020рр. [складено автором]

Для проведення порівняльного аналізу підприємств регіонів України за рівнем економічної безпеки на основі отриманих розрахункових значень проведемо класифікацію підприємств регіонів на основі методу Стерджеса. Це

дозволить виділити групи підприємств регіонів за рівнем економічної безпеки та врахувати вплив процесів цифрової трансформації на їх розвиток (табл. 1.17).

Таблиця 1.17

Розподіл підприємств регіонів України за рівнем економічної безпеки з урахуванням впливу процесів цифрової трансформації на дані за 2020р.[складено автором]

Групи підприємств регіонів	Діапазони інтегральних значень	Регіони	Рівень економічної безпеки
I	0,169 - 0,244	Чернігівська, Сумська, Тернопільська	Аутсайтери, критичний рівень безпеки, початкова стадія цифровізації
II	0,244 - 0,319	Полтавська, Хмельницька, Вінницька	Початковий рівень безпеки, середні темпи цифровізації
III	0,319 - 0,394	Закарпатська, Черкаська	Середній рівень безпеки, цифровізація активно впроваджується
IV	0,394 - 0,469	Львівська, Дніпропетровська, Харківська	Підвищений рівень безпеки, значний розвиток цифрових технологій
V	0,469 - 0,557	Київ, Київська область	Високий рівень безпеки, лідери в цифровій трансформації

Аналіз рівня економічної безпеки з урахуванням цифровізації:

1. Критичний рівень економічної безпеки характерний для підприємств регіонів, де цифрова трансформація ще знаходиться на початковій стадії. Ці регіони, такі як Чернігівська та Сумська області, потребують запровадження стратегічних заходів для активізації цифрових процесів.

2. Початковий рівень економічної безпеки спостерігається у Полтавській, Хмельницькій та Вінницькій областях. Ці регіони в жерозпочали процеси цифровізації, але вони ще не приносять значних економічних переваг.

3. Середній рівень економічної безпеки властивий для Закарпатської та Черкаської областей, де цифровізація приносить певний ефект, проте потребує додаткових інвестицій у інфраструктуру та підтримку бізнесу.

4. Підвищений рівень економічної безпеки має Львівська, Дніпропетровська та Харківська області, де цифрові технології активно інтегровані в економіку, що дозволяє покращити якість життя та бізнес-умови.

5. Високий рівень економічної безпеки характерний для Києва та Київської області, де цифровізація є лідером національних процесів і забезпечує великий потенціал для розвитку та інвестицій.

Попри наявність численних розробок у цій сфері, питання чіткого визначення елементів системи економічної безпеки підприємств регіону, їх показників, вибору методу оцінки та аналізу отриманих даних для прийняття заходів щодо забезпечення безпеки досі залишається відкритим. Запропонована методика оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіонів вирізняється універсальністю і можливістю використання доступних даних для своєчасного виявлення загроз через порівняння з пороговими значеннями. Це дозволяє визначити актуальні виклики економічної безпеки та розробити стратегії для зменшення їх впливу на ключові соціально-економічні показники.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЙОГО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

2.1. Типологія ризиків та загроз економічній безпеці підприємств регіону в кризових умовах

Зміст категорії «система забезпечення економічної безпеки» досі залишається предметом наукових дискусій, які призвели до формулювання єдиного поняття. І такий стан є, на наш погляд, природним наслідком дискусійності самого поняття «економічна безпека». Важливою та підтримуваною більшістю дослідників його характеристикою є комплексність взаємодій інститутів, що забезпечують захист та протидію загрозам національним інтересам у сфері економіки. У контексті кримінально-правових аспектів забезпечення економічної безпеки досліджує цю категорію М.І. Флейчук [55], наголошуючи на комплексності, стані, що досягається в результаті взаємодії елементів складної системи факторів, що забезпечують «цілісність і незалежність національної сучасної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення» [55]. На необхідність уточнення понятійного апарату вказує М.О. Кизим [149], представляючи систему забезпечення економічної безпеки як поняття, що інтуїтивно осягається. Цікавий та конструктивний підхід до визначення системи економічної безпеки підприємств регіону представили О.В. Черевко та В.М. Геєць [163], проте пропозиції даного колективу авторів зводяться до інформаційного забезпечення, моніторингу та аналізу індикаторів економічної безпеки підприємств регіону. Інститути, відповідальні за виявлення та нейтралізацію загроз як елементи цілісної системи забезпечення економічної безпеки у статті не визначено, що, втім, цілком пояснюється обмеженим обсягом наукової статті. Оскільки немає остаточної визначеності з змістом поняття «економічна безпека», остільки для визначення конфігурації системи

забезпечення економічної безпеки можна використовувати те загальне, що виділяється всіма авторами – здатність виявляти та протидіяти викликам, загрозам і діям, які завдають або здатні заподіяти шкоду інтересам суб'єктів економічної безпеки різних рівнів.

Наголошуючи на необхідності міжвідомчих взаємодій для вирішення завдань забезпечення економічної безпеки, неповну послідовність відповідної політики, недостатність її наукового обґрунтування, автори цитованої монографії не долають недоліки, що ними відзначаються, при описі системи інститутів забезпечення національних інтересів у сфері економіки. На наш погляд, основна проблема в дослідженнях та описі системи забезпечення економічної безпеки полягає у поширеності логічної помилки типу «відступ від тези», що відбувається тоді, коли дослідники відходять від зв'язку категорій «стратегічні національні пріоритети», «інтереси в сфері економіки» з функціями і завданнями тих інститутів, які забезпечують або повинні забезпечувати його захист. У Стратегії економічної безпеки України національні інтереси визначаються як ключові потреби особистості, суспільства та держави у стабільності, розвитку та захисті від зовнішніх і внутрішніх загроз. Взаємозв'язок економічних інтересів на різних рівнях значною мірою залежить від ефективності державної макроекономічної політики, що спрямована на забезпечення економічної безпеки країни. У цьому контексті важливу роль відіграє здатність держави протидіяти впливу глобальних економічних процесів, які можуть створювати загрози для національних інтересів. Оскільки економічним інтересам властива певна суперечливість, зокрема між галузевими, регіональними та соціальними групами, їх узгодження є ключовим завданням економічної стратегії. В умовах сучасних трансформацій відбувається динамічний розвиток регіональних ринків товарів, капіталів, технологій та трудових ресурсів (Флейчук М.І., Черевко О.В.). Ці процеси супроводжуються змінами у структурі регіональних економік, перерозподілом ресурсів та адаптацією регіональної політики до викликів глобалізації (Геець В.М., Кизим М.О.). При цьому орієнтація на внутрішній потенціал, як і раніше,

залишається найважливішою умовою забезпечення економічної безпеки країни [304, 194]. Регіони в сучасних умовах різко різняться за соціально-економічними умовами – в одних регіонах – це глибокий спад економіки, в інших – заборгованість із заробітної плати, злочинність, безробіття, втрата ринків збуту тощо. Всі ці фактори впливають на регіональні інтереси підприємств та стан регіональної економічної безпеки. Носії національних та регіональних інтересів відрізняються за рівнем доходів, наявністю майна, видами занять, професій, віком тощо. Ці групові інтереси зумовлені як специфікою соціально-економічних умов, такі мотивами дій конкретних суб'єктів. Умовою реалізації регіонального інтересу підприємств є ефективне використання наявного ресурсного потенціалу і присвоєння певної частини результатів від його використання. Через вплив на інтереси окремих груп населення та територіальних спільнот можна вплинути на стан економічної безпеки в регіоні. Якщо говорити про суб'єкти економічної безпеки на рівні муніципальних утворень, то слід виділити дві групи інтересів: інтереси органів місцевого самоврядування та інтереси муніципальної спільноти (рис. 2.1).

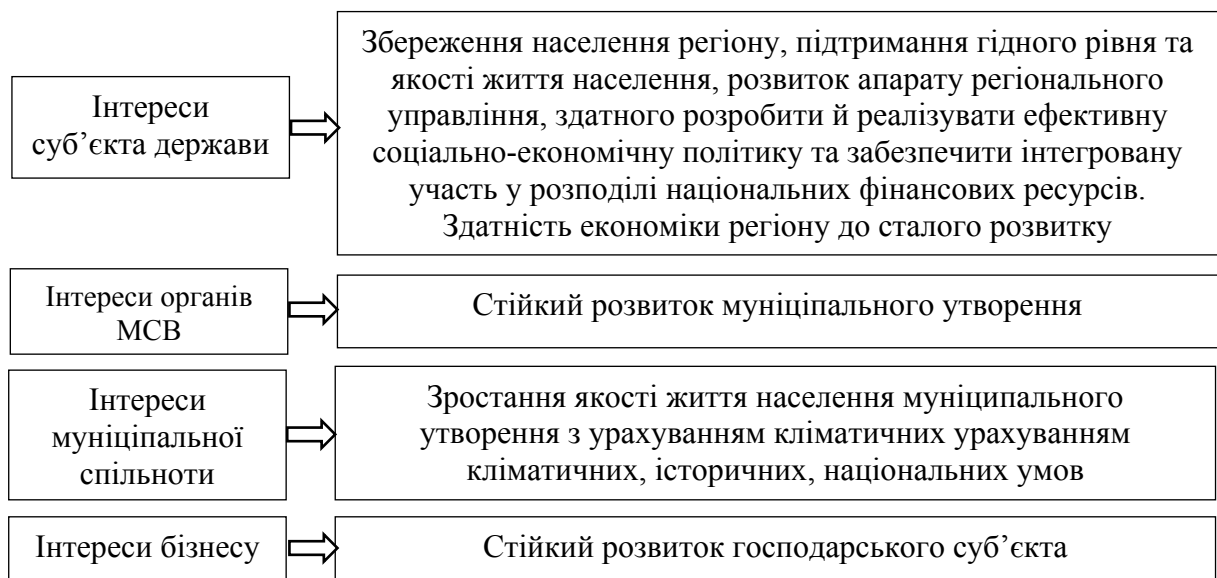

Рис 2.1. Інтереси суб'єктів економічної безпеки на мезорівні [систематизовано автором]

До пріоритетних критеріїв, що характеризують регіональні

інтереси підприємств, слід, на наш погляд, віднести забезпечення режиму розширеного відтворення, стійкість фінансової системи, рівень та якість життя мешканців регіону. Є пропозиції щодо включення до критеріїв рівня критичної залежності економіки від імпорту найважливіших видів продукції. Провідниками економічних інтересів на національному рівні та рівні підприємств регіону є їхні носії та виконавці. Носії економічних інтересів – це соціальні групи. До носіїв потрапляють домашні господарі, бізнесмени, наймані працівники, державні службовці, учні та інші індивіди та соціальні групи. Інтереси кожної групи зумовлені характером праці представників, соціальним статусом, доходом, майновим станом, віком, професійною приналежністю та іншими особливостями життя та праці. Найбільші носії економічних інтересів – це об'єднання спілок підприємців та профспілок, які можуть справляти реальний вплив на регіональну економічну політику підприємств. Звідси висновок – для формування державної політики необхідно спиратися на зміст інтересів різних соціальних груп. Можна виявити конфронтації суб'єктів інтересів на національному та регіональному рівнях. Їх інтереси в низці випадків можуть бути протилежними: державний рівень хоче отримати максимальну вигоду від реалізації своїх інтересів (наприклад, розмістити великі виробництва, що забруднюють навколишнє середовище, сміттєспалювальні виробництва), а регіональна влада при взаємодії з державним рівнем націлена на отримання всіляких благ від будівництва великих виробництв, але категорично проти забруднення навколишнього середовища. Інтереси органів МСВ: Збереження населення регіону, підтримка гідного рівня та якості життя населення, розвиток апарату регіонального управління, здатного розробити та реалізувати ефективну соціально-економічну політику та забезпечити інтегровану участь у розподілі національних фінансових ресурсів, здатність економіки підприємств регіону до стійкого розвитку.

Очевидна необхідність у побудові механізму узгодження інтересів державного та регіонального рівнів у системі забезпечення економічної безпеки

підприємств. До основних причин регіоналізації економічних інтересів підприємств слід зарахувати децентралізацію. Цей процес – процес поділу повноважень між державними та регіональними органами влади та МСВ дав можливість регіонам ефективно реалізовувати власні економічні інтереси із залученням власних ресурсів: трудових, фінансових, інформаційних, інтелектуальних та ін. Економічна децентралізація визначає необхідність розробки спеціальних схем поєднання централізованого управління регіональною економічною безпекою з елементами децентралізації цього процесу шляхом передачі частини державних повноважень регіональним та муніципальним суб'єктам. Неузгодженість дій державного та регіонального рівнів веде до виникнення таких колізій, як зниження ефективності регіональних ринків, розвитку загроз продовольчого самозабезпечення на регіональному рівні. Виникає необхідність розробки інституційних форм узгодження діяльності різних суб'єктів економічної безпеки у регіоні. Конфліктні зони на користь суб'єктів у системі забезпечення економічної безпеки регіонів виникли внаслідок таких причин:

відсутність єдиної регіональної політики державних урядових структур;
 низький рівень державної підтримки вітчизняних товаровиробників;
 недолік фінансової бази на муніципальному рівні.

Розвиток цифровізації та переведення економіки на інтенсивний шлях розвитку надають серйозний вплив на систему економічних інтересів суб'єктів господарювання як на національному рівні, так і на рівні підприємств регіону та муніципального утворення та призводить до появи абсолютно нових економічних інтересів. Зрештою, це позначається на стані їх збалансованості. Необхідність згладжування цих протиріч потребує знаходження ефективних форм узгодження цих інтересів (Рис. 2.1.2).

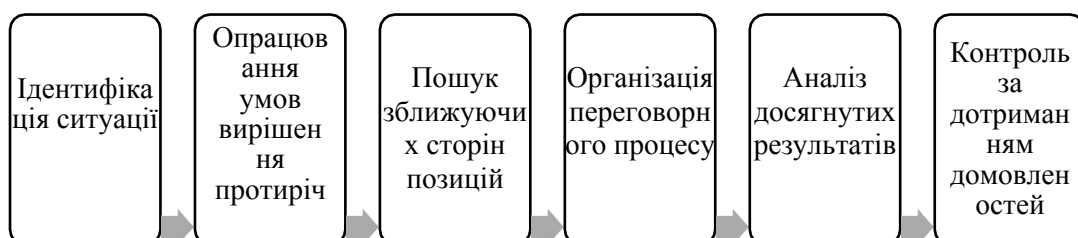

Рис 2.2. Процес узгодження економічних інтересів національного та регіонального рівнів та рівня МСВ [систематизовано автором]

Центральне місце у механізмі узгодження інтересів займає консенсус інтересів учасників забезпечення економічної безпеки. Цей інструмент в своїй основі базується на технології зближення позицій і пошуку компромісних рішень формування балансу інтересів усіх носіїв регіональних інтересів підприємств. Виникають певні конфліктні зони за узгодженням регіональних інтересів підприємств. Розглянемо деякі з них, пріоритетні з позицій забезпечення економічної безпеки. Тим не менш, користування деякими інструментами вимагає чіткого вивіреного прогнозу кожного сценарію розвитку подій, так як може вплинути на розвиток конфліктних зон при їх впровадженні. Позитивний вплив на діяльність бізнесу вплине на зниження ставки єдиного соціального внеску, але зрештою цей процес зумовить складнощі з надходженням коштів у соціальні фонди, що, природно, матиме наслідком утиск інтересів певних соціальних груп, що гостро потребують соціального захисту – пенсіонерів, інвалідів, бездомних, біженців та інших представників соціально-слабких категорій населення. Вирішення цього питання – узгодження інтересів бізнесу та забезпечення соціального захисту населення – має перебувати в зоні створення умов як для виходу підприємництва з тіньової економіки, так і інтенсифікації діяльності суб'єктів бізнесу насамперед за рахунок ширшого впровадження інновацій в умовах цифрової економіки. Збереження балансу інтересів бізнесу та населення можливе лише без обмеження інтересів сторін. Підвищення ефективності податкової політики слід віднести до найважливіших аспектів за узгодження інтересів держави й бізнесу. Коригування ставок оподаткування негайно «уловлюється» бізнесом. Цей інструмент активно впливає на тонус господарського життя та реалізацію своїх інтересів суб'єктами господарських відносин. Ефективним механізмом узгодження інтересів суб'єктів забезпечення економічної безпеки при пошуку шляхів зближення інтересів є інститут

медіаторства. Це форма реалізації функцій посередництва при розробці та реалізації процедур зближення інтересів, згладжування гостроти протиріч та пошуку компромісу інтересів. Усунення зон ризику має відбуватися під контролем та за участю державних органів на основі цілеспрямованих дій усіх суб'єктів економічної безпеки з чітким визначенням функцій як державного центру, так і підприємств регіонів та муніципалітетів. Підприємства регіону мають право приймати рішення з багатьох сторін господарського життя – підтримки галузей економіки та соціальної сфери, охорони правопорядку, використання ресурсів. Водночас багато завдань, у тому числі й щодо забезпечення економічної безпеки, вимагають спільних зусиль по реалізації державних інтересів та інтересів підприємств регіону. Ці завдання об'єктивно зумовлені необхідністю досягнення єдності територіального та національного простору держави на основі створення умов для вільного руху капіталу, робочої сили, товарів. Державні, регіональні та муніципальні органи влади шляхом регіональної взаємодії забезпечують узгоджені дії щодо досягнення збалансованості інтересів усіх суб'єктів економічної безпеки. Спільна діяльність носіїв інтересів спрямована на максимальне використання потенціалу всіх учасників та наростання соціально-економічних ефектів при їх взаємодії при забезпеченні економічної безпеки підприємств регіону, муніципальних утворень та країни загалом (рис. 2.3). Інституційні інтереси в системі забезпечення економічної безпеки як на національному, так і регіональному рівнях полягають у діях з вироблення правил узгодження інтересів. Інститути впливають на систему державних та регіональних інтересів підприємств, досліджують перспективні напрями економічних інтересів та визначальні фактори. Усі носії економічних інтересів залучені до реалізації загального інституційного порядку.

У сучасних умовах найбільшого поширення у забезпеченні економічної безпеки через згоду інтересів учасників набула модель соціального партнерства. У результаті погодження інтересів та укладання угод формуються гармонійні відносини між усією владою та бізнесом, що позитивно

пріоритет національних інтересів у сфері економіки перед інтересами суб'єктів економічної безпеки мезорівня;

формування та актуалізація інституційного середовища, здатного адекватно реагувати на глобальні зміни та виклики, на національному та регіональному рівнях;

взаємна повага до економічних інтересів суб'єктів економічної безпеки макро-, мезо- та мікрорівня;

пріоритетність економічних інструментів зближення інтересів та досягнення компромісу щодо їх узгодження;

підвищення рівня реалізації інтересів суб'єктів економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Суб'єкти інтересів у сфері економіки

Рис. 2.4. Інституційна структура економічних інтересів на макро- та мезорівнях[складено автором]

Впровадження цих принципів у підготовку стратегічних документів дозволять враховувати як зовнішні умови формування інтересів, інституційне середовище, так і визначати правила поведінки учасників за допомогою інститутів та набору необхідних інструментів, що дозволить наблизитися до досягнення узгоджених дій щодо збалансованості інтересів учасників забезпечення економічної безпеки, що, безперечно, визначить підвищення рівня як національної, так і регіональної економічної безпеки.

Концепцію «зеленої економіки» розроблено відповідно до ініціативи ООН (GEI), висунутою у 2008 році як результат глобальних досліджень про необхідність екологічних інвестицій для забезпечення стійкого розвитку. У 2012 році вона була прийнята як інструмент стійкого розвитку для досягнення екологічної рівноваги та викорінення бідності. У Програмі ООН з навколишнього середовища «зелена економіка» визначена як економіка, що забезпечує підвищення добробуту людей, соціальної справедливості за умови істотного скорочення екологічних ризиків та збитків. Відповідно до цього визначення інтереси власника, який здійснює продуктивне споживання ресурсів (благ), повинні бути обмежені вимогами соціальної відповідальності та екологічної рівноваги. У 2015 році ЮНЕП (United Nations Environmental Programme) представила на Генеральній Асамблеї ООН концепцію інклюзивної зеленої економіки, яка базується на принципах циклічності, співпраці, солідарності, стійкості, взаємозалежності та можливостей. Інклюзивна зелена економіка більшою мірою, ніж «коричнева» і навіть «зелена» економіки, що спирається на узгодженість інтересів та співробітництво як умову економічного зростання, соціальної справедливості, збереження екологічного балансу. Економічна безпека як наукова категорія у теоретичних дослідженнях українських вчених-економістів має різноманітні тлумачення, які здебільшого спираються на основне поняття, зафіксоване в

Стратегії економічної безпеки на період до 2025 року: «економічна безпека – стан захищеності національної економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз, за рахунок якого забезпечується економічний суверенітет країни, єдність її економічного простору, умови для реалізації стратегічних національних пріоритетів України» [284]. Економічна безпека на мезорівні (рівні підприємств регіональної соціально-економічної системи як підсистеми національної економіки) може бути визначена як стан захищеності регіональної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує реалізацію стратегічних

національних та регіональних інтересів у сфері економіки. У свою чергу, регіональна соціально-економічна система є сукупністю підсистем, напрями та взаємодії яких у довгостроковій перспективі визначаються стратегією соціально-економічного розвитку підприємств регіону, що відображає національні інтереси та інтереси суб'єкта держави у сфері економіки (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Фінансова підсистема регіональної соціально-економічної системи і економічна безпека регіональних соціально-економічних систем[складено автором]

Значну частку вітчизняного експорту займають вугілля, газ і нафта, і неминуче скорочення попиту на ці товари, запровадження «вуглецевого податку», що призведе до зниження рентабельності компаній паливно-енергетичного сектора з високою часткою експорту, обумовлює необхідність переосмислення теорії, інструментів і методів забезпечення економічної безпеки у низьковуглецевій соціально-економічній дійсності, що формується, у світовому, континентальному, національному та регіональному курсах. Прогнозується, що однією з основних загроз у середньостроковій перспективі для нашої країни є зниження експортної виручки та доходів бюджету, що загрожує абсолютним або відносним зниження витрат на соціальні потреби та доходів громадян. Серйозні проблеми можуть виникнути й у сфері територіального розвитку країни. Більш ніж ймовірно, у зв'язку із «зеленим» переходом, зміна структури та розміщення продуктивних сил, яка за відсутності стратегічних програм управління трансформаціями енергетичної основи економіки може загострити проблеми міст, зайнятості, міграції, підготовки кадрів. Протидія кліматичним змінам, скорочення споживання вуглеводнів може бути використана і частково вже використовується окремими країнами та інтеграційними угрупованнями для стримування стратегічних супротивників. Тому зростає ймовірність зростання антагонізмів на світовій політичній арені, поглиблення структурного безробіття, подальшої диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, деградації міст, скорочення доходів бюджетів та наростання загроз їх фінансовій безпеці.

Фінансова (бюджетно-фінансова) підсистема забезпечує зв'язаність підсистем регіональної соціально-економічної системи, відповідно, фінансову безпеку, природньо асоційовану зі станом захищеності фінансової підсистеми

від зовнішніх та внутрішніх загроз, найбільш серйозною з яких є незбалансованість доходів і витрат бюджету. Розвиток цифрових технологій, формування та просування фінансових платформ сприятливо впливають на досягнення балансу, оскільки підвищують прозорість підприємницької діяльності, знижують бар'єри у взаєминах бізнесу та влади [166]. Однак у публікаціях, присвячених питанням економічної та фінансової безпеки на мезорівні, використовуються різні поняття: «фінансова безпека», «фінансова стійкість», «фінансова стабільність». Проведений аналіз дозволяє виділити загальні риси, характерні для понять «фінансова безпека» та «фінансова стійкість»:

зв'язок зі стійкістю функціонування та розвитку регіональної економіки;
виділення здатності виконувати фінансові зобов'язання в умовах реакції на зовнішні та внутрішні зміни (протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам).

Відмінності пов'язані переважно з логікою та конкретикою того напрямку економічної науки, в рамках якого здійснюються дослідження, але вони не є принциповими. Розглянуті уявлення про фінансову стабільність більшою мірою акцентують увагу на стані саме фінансової системи, і її зв'язок із розвитком соціально-економічної системи простежується лише опосередковано. Якщо говорити про фінансову безпеку на мезорівні, то найважливішою її складовою є бюджетна безпека, що проявляється у збалансованості бюджетів суб'єктів держави. Принцип збалансованості бюджетної системи зафіксовано у Бюджетному Кодексі [32] та передбачає виконання наступного співвідношення:

$$P = \sum D + \sum П - \sum B, \quad (2.1)$$

де Р, млн грн – обсяг витрат, передбачених бюджетом;

$\sum D$, млн грн – сумарний обсяг доходів бюджету з всіх джерел;

$\sum П$, млн грн – сумарні надходження джерел фінансування дефіциту бюджету;

$\sum B$, млн грн – сумарні виплати з бюджету, які визначаються джерелами

фінансування дефіциту бюджету та зміною залишків на рахунках з обліку коштів бюджету. Збалансованість бюджету є умовою виконання його зобов'язань і, як впливає з рис. 2.1, умовою, що забезпечує зв'язність з підсистемою регіональної соціально-економічної системи. Загрози розривів зв'язності, які породжують розриви зв'язків усередині виробничої, соціальної, ресурсної та інфраструктурної підсистем, а також між ними виникають при порушенні балансу, коли:

$$P < \sum D + \sum П - \sum B, \quad (2.2)$$

Дисбаланс породжує загрозу економічній безпеці. Ліквідувати його можна за рахунок:

власних податкових і неподаткових доходів суб'єкта держави;
запозичень (зовнішніх і внутрішніх), в тому числі бюджетні кредити;
міжбюджетних трансфертів (дотації на вирівнювання рівня бюджетної забезпеченості, дотації на підтримку заходів щодо забезпеченості збалансованості бюджетів, субсидії та субвенції).

Міжбюджетні трансферти як інструмент вирівнювання бюджетної забезпеченості суб'єктів держави сприяють забезпеченню їхньої фінансової безпеки, протидіючи загрозам їх соціально-економічного розвитку, які породжуються дефіцитом власних доходів. Але політика перерозподілу доходів між регіонами-донорами та дотаційними регіонами породжує зіткнення інтересів між ними, оскільки дестимулює вплив на подальше зростання економічної активності перших і може становити загрозу їхній економічній безпеці. З іншого боку, дотаційні регіони при досягненні повної бюджетної забезпеченості втрачають частину фінансування, одержуваного з державного бюджету. Ця ситуація породжує мотивацію до стримування їх економічного зростання і, отже, також має ознаки загрози економічній безпеці. Тому можна говорити про те, що фінансова стабільність як стан стійкості та ефективного функціонування фінансової системи, що досягається при проведенні політики

вирівнювання бюджетної забезпеченості за рахунок міжбюджетних трансфертів, не повністю сприяє забезпеченню економічної безпеки на мезорівні. У липні 2021 року було прийнято Європейський кліматичний закон, дія якого внесе істотні зміни до стратегії забезпечення балансу інтересів суб'єктів економічної безпеки на макро- і мезорівні. Основні положення кліматичного закону ЄС зводяться до таких:

досягнення кліматичної нейтральності до 2050р.;

скорочення чистих викидів парникових газів щонайменше, ніж 55% від рівня 1990 р.;

ефективне регулювання землекористування та лісового господарства для посилення поглинання вуглецю;

стратегічне цілепокладання кліматичної мети на 2040р. з урахуванням результату моніторингу парникових газів;

обґрунтування зобов'язань щодо скорочення викидів парникових газів після 2050р.;

створення Європейської науково-консультативної ради щодо зміни клімату як незалежного експерта, що забезпечує науково обґрунтовані консультації;

жорсткість вимог до заходів по адаптації до зміни клімату;

узгодженість та координацію політики країн-членів Євросоюзу в галузі забезпечення кліматичної нейтральності;

співробітництво та взаємодія при розробці дорожніх карт, реформування галузей для досягнення вуглецевої нейтральності.

Серйозним викликом планування та організації виробництва в реальному секторі економіки в умовах «зеленого» переходу є нерівномірність соціально-економічного розвитку, що виявляється на світовому, континентальному та національному рівнях і полягає в даному контексті в різній готовності фінансової, виробничої та соціальної систем до зміни енергії енергетичного укладу. М. Макарова [145] виділяє:

традиційний уклад, у рамках якого продовжиться інвестування в нафто-

та газодобувні підприємства в одночасну інтенсифікацію проектної діяльності у сфері енергоефективності, що забезпечує низьку вуглецеву інтенсивність;

новий енергетичний уклад, що визначає тренд на переорієнтацію нафтопереробних заводів з виробництва палива на продукцію нафтохімічного виробництва, поглиблення та розширення на території країни та за її межами участі у ланцюжках створення доданої вартості, підвищення частки доданої вартості у продуктах.

Для вітчизняної економіки очевидна неминучість досить тривалого розвитку в умовах двох укладів, і перехід до нового енергетичного укладу відбуватиметься довше, ніж у країнах з розвиненою економікою, зокрема, у країнах Євросоюзу, внаслідок високої залежності доходів бюджету від діяльності корпорацій. І це не може не вплинути на територіальну організацію виробництва, породжуючи комплекс ризиків соціального характеру. Тому, визначаючи період від теперішнього часу до 2050 року (терміни закінчення «зеленого» переходу в країнах Євросоюзу) як перехідний, виділимо загрози, що формуються на мезорівні (на рівні суб'єктів держави):

1. Диспропорції соціально-економічного розвитку територій.

Підприємства нафтогазового комплексу вносять суттєвий внесок в розвиток соціальної інфраструктури на територіях своєї локалізації, і зниження їх фінансових результатів може призвести до відмови або заморожування соціальних проектів. Крім того, диверсифікація бізнесу вимагатиме працівників нових кваліфікацій, не характерних для виробництва, що тягне за собою ризики зростання структурного безробіття в містах і населених пунктах локалізації нафтовидобувних підприємств.

2. Природні катастрофи

У 2024 році Україна зіткнулася з рекордною кількістю лісових пожеж за останні три десятиліття. За даними Спільного дослідницького центру Європейської комісії, майже 9000 пожеж охопили 965000 гектарів, що становить понад 9% від загальної площі лісів країни. Близько третини цієї території припадає на сільськогосподарські угіддя[25].

Основною причиною такого зростання кількості пожеж стали бойові дії на сході України. Обстріли та артилерійські удари спричинили займання лісових масивів, особливо в прифронтових зонах. Зокрема, Національний природний парк «Святі Гори» втратив майже 80% своєї території через пожежі та руйнування[25].

Варто зазначити, що в 2023 році ситуація також була складною. За даними Державної служби статистики України, сталося 1278 лісових пожеж, що на 21,5% більше, ніж у 2022 році, та на 93,6% більше, ніж у 2021 році. Площа лісових земель, пройдених пожежами, склала 51000 гектарів, що в 3,2 раза більше, ніж у 2022 році[83].

Державне агентство лісових ресурсів України повідомляє, що найбільша кількість пожеж у 2023 році була зафіксована в Дніпропетровській, Харківській, Донецькій, Полтавській та Київській областях, які разом становлять 65% від загальної кількості випадків та 92% від загальної площі пожеж. Водночас, через бойові дії та тимчасову окупацію частини територій, точна оцінка збитків та площ, пройдених вогнем, ускладнена.

З метою попередження виникнення лісових пожеж у 2023 році було створено 0,5 км протипожежних розривів, облаштовано 37,9 тис. км мінералізованих смуг та проведено догляд за ними на площі 164,8 тис. км. Також було організовано понад 1 000 виступів у засобах масової інформації та проведено понад 7 600 лекцій і бесід для підвищення обізнаності населення.

Незважаючи на ці заходи, лісові пожежі залишаються серйозною проблемою для України, особливо в умовах триваючих бойових дій та змін клімату, які сприяють підвищенню температур та зниженню вологості, що збільшує ризик виникнення пожеж.

Пандемія COVID-2019 серйозно посилила навантаження насамперед на державний бюджет у зв'язку з об'єктивною необхідністю значних фінансових інтервенцій, які забезпечують підтримку окремих галузей, які найбільше постраждали від локдауну, підтримку окремих соціальних груп та категорій громадян. Тому необхідність виконання поточних зобов'язань, включаючи

зобов'язання, прийняті у зв'язку з надзвичайними ситуаціями, визначає необхідність збереження та нарощування доходів бюджету, що унеможливорює скорочення доходів від виробництва продукції з високим вуглецевим слідом у короткостроковій перспективі. У довгостроковій перспективі необхідна розробка дорожньої карти, що забезпечує баланс різночасних інтересів учасників процесів виробництва, збуту та споживання, що дозволяє мінімізувати високу ймовірність їхньої неузгодженості. ESG-стандарти не підтримуються переважною більшістю вітчизняних компаній, і вони протидіють посиленню вимог, пов'язаних із посиленням екологічних норм, оскільки слідування їм приведе до зростання витрат без видимого економічного ефекту в короткостроковому періоді. Аналітики відзначають відсутність дієвого стратегічного планування участі України у формуванні механізмів світової кліматичної політики [170].

3. Загрози дефіциту інвестиційних ресурсів.

Реалізація політики соціального та економічного розвитку відповідно до ідей «зеленого» переходу в рамках нового енергетичного укладу передбачає переважну підтримку проектів, що відповідають цілям стійкого розвитку ООН. Для консолідації фінансів, які забезпечують такі проекти, потрібно, за прогнозами, близько \$30 трлн. у рамках нового інституту – системи відповідального та зеленого фінансування, що базується на ESG-факторах [122]. Складності становлення «зеленого» фінансування в Україні обумовлені:

- відсутністю консолідованою позиції держави;
- відсутністю методологій та інститутів оцінки ризиків ESG- інвестування;
- відсутністю системного представництва інтересів країни під час формування глобальних правил;
- орієнтацією експортерів на зовнішні правила екосистеми;
- незадоволені потреби компаній, орієнтованих на внутрішній ринок, у пропорційних правилах [122].

Високий рівень невизначеності на рівні стратегічного планування, відносна ізолюваність України від процесів вироблення стратегічних рішень,

що визначають майбутню конфігурацію світової, континентальної та національних економік, є основним фактором, що продукує високі ризики для компаній, які дотримуються ESG-стандартів які проводять політику «зеленого» фінансування.

4. Загрози використання «зеленої» повістки з метою економічного тиску та стримування.

У числі основних викликів і погроз економічної безпеки в Стратегії забезпечення економічної безпеки на період до 2025 року названі «встановлення надлишкових вимог у галузі екологічної безпеки, зростання витрат на забезпечення екологічних стандартів виробництва та споживання». «Зелений» перехід посилює ризики дискримінації та протекціонізму у торговельній сфері під приводом досягнення цілей стійкого розвитку, пов'язаних із подоланням кліматичних змін. Зокрема, такі ризики виникають у зв'язку з участю компаній у глобальних ланцюжках доданої вартості [96]

5. Загрози посилення конкуренції на міжнародних ринках.

Зниження попиту на продукцію з високим вмістом вуглецю призводить до зростання конкуренції між країнами та компаніями-виробниками такої продукції. Для України ключовим ризиком є потенційна втрата ринків збуту енергоресурсів та продукції, що виробляється з використанням вуглецевоємних технологій. Це може спричинити скорочення експорту та негативно вплинути на економіку країни в середньо- та довгостроковій перспективі.

Управління цими ризиками базується на узгодженні середньо- та довгострокових економічних інтересів суб'єктів економічної безпеки. Важливим кроком у цьому напрямку стало прийняття Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», який набув чинності 1 січня 2021 року. Цей закон встановлює правові та організаційні основи державної політики у сфері регулювання обсягу антропогенних викидів та поглинання парникових газів, спрямовані на забезпечення сталого розвитку економіки України при зниженні рівня викидів

парникових газів.

Основні принципи, закладені в законі, включають:

обов'язковість регулярного подання звітів про викиди парникових газів регульованими організаціями, що забезпечує прозорість та достовірність даних;

обов'язковість виконання цільових показників скорочення викидів парникових газів, що сприяє досягненню національних та міжнародних екологічних цілей;

добровільність реалізації кліматичних проєктів, що стимулює підприємства до впровадження інноваційних технологій та підходів для зменшення викидів;

наукова обґрунтованість, системність та комплексність підходу до обмеження викидів парникових газів, що відповідає міжнародній практиці та забезпечує ефективність заходів;

Варто зазначити, що у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, звітність в рамках моніторингу, звітності та верифікації (МЗВ) парникових газів тимчасово набула добровільного характеру. Проте, у січні 2025 року було прийнято закон про відновлення обов'язковості МЗВ, що є важливим кроком для запуску системи торгівлі квотами на викиди парникових газів та виконання Україною міжнародних зобов'язань[40].

Таким чином, прийняття та імплементація зазначеного законодавства сприяє зменшенню правової невизначеності та підвищенню ефективності управління ризиками соціально-економічного розвитку України в умовах «зеленого» переходу. Це, в свою чергу, допомагає адаптувати економіку країни до нових реалій світового ринку та зберегти конкурентоспроможність української продукції на міжнародній арені.

Позиції національних економік на світових ринках все більшою мірою визначаються їх інтеграцією у глобальні ланцюжки створення вартості (ГЛСВ) – послідовної сукупності дій, що забезпечують створення та споживання товару для кінцевого споживання та здійснюються більш ніж в одній країні, причому в кожній із країн-учасниць здійснюється збільшення доданої вартості продукту

або його компоненту. Розвиток ГЛСВ став поштовхом до виникнення нової економічної парадигми: вартість товару для кінцевого споживача формується внаслідок функціонування механізму взаємодій виробників на різних технологічних щаблях, обумовлених можливістю та необхідністю скорочення виробничих та транзакційних витрат. За даними Світової організації торгівлі, до 2019 р. понад дві третини світової торгівлі здійснювалося через ГЛСВ, що призвело до помітного зростання економік багатьох країн світу. Все більшою мірою конкурентоспроможність та експортні можливості країн залежать від їх включеності до ГЛСВ, розвиток яких активізувався в другій половині ХХ століття багато в чому у зв'язку з посиленням екологічних вимог до виробництва, необхідністю для корпорацій пошуку способів зниження витрат, у тому числі на робочу силу.

Досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року вимагає серйозних інновацій у технології виробництва в галузях із значним вуглецевим слідом та, відповідно, значних інвестицій. Попит на інвестиції для розробки та впровадження «зелених» технологій для компаній, які дотримуються ESG-стандартів, оцінюється в трильйони доларів [106]. Умови доступу до інвестицій є серйозним обмеженням для визначення стратегій технологічного та соціального розвитку, і кредитні організації, а також інституційні інвестори, які впроваджують принципи ESG-фінансування, стикаються із сукупністю нових взаємопов'язаних ризиків, проявляються вже на сьогодення, початковому етапі переходу до «зеленої» економіки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Ризики ESG- фінансування [систематизовано автором]

Категорія ризику	Опис
Ризик "зеленого камуфляжу" (Greenwashing)	Деякі компанії можуть перебільшувати або спотворювати свої ESG-зобов'язання, що створює ризики для інвесторів і регуляторів
Регуляторний ризик	Посилення регулювання у сфері ESG може призвести до необхідності суттєвих змін у бізнес-моделях компаній, що отримують фінансування
Репутаційний ризик	Недотримання заявлених ESG-стандартів може призвести до втрати довіри з боку інвесторів, партнерів і споживачів
Фінансовий ризик	ESG-інвестиції можуть мати нижчу короткострокову прибутковість або вищі витрати на впровадження екологічних і соціальних стандартів
Ризик нестачі даних	Відсутність чітких критеріїв і стандартизованої звітності ускладнює оцінку

	реального ESG-впливу компаній
Ризик зміни споживчих настроїв	Якщо суспільна думка зміниться щодо певних ESG-аспектів (наприклад, ставлення до атомної енергетики чи біопалива), це може вплинути на вартість активів
Кліматичні ризики	Фізичні ризики (катастрофи, екстремальні погодні умови) та перехідні ризики (впровадження жорсткіших екологічних стандартів) можуть впливати на стійкість бізнесу
Соціальні ризики	Компанії, що не приділяють увагу соціальним аспектам (права працівників, інклюзія, рівність), можуть втратити інвесторів та клієнтів
Корпоративне управління	Недостатня прозорість, відсутність незалежних членів ради директорів або слабка антикорупційна політика можуть негативно позначитися на ESG-рейтингу компанії

Впровадження ESG-стандартів компаніями-учасницями ГЛСВ може сприяти зниженню ризиків їх виходу з ланцюжків. Але більшість українських компаній (за оцінками експертів, близько 80%) поки що не вважають їх необхідними, і саме банки, що вводять у систему критеріїв оцінки позичальників показники ESG-рейтингів, можуть забезпечувати відбір та підтримувати інвестиційні процеси, формувати вплив на фінанси українських компаній – учасниць ГЛСВ. До березня 2021 року приблизно 30% найбільших банків вже впровадили ESG-критерії оцінки позичальників, і приблизно 20% від їхньої кількості планують їх впровадження [27]. Навіть збереження досягнутих позицій компаній у ГЛСВ потребує перегляду технологій та зниження вуглецевого сліду. Але якщо «податок на імпорт» буде запроваджено щодо не окремих компаній, а країн, уряди яких не запроваджують нормативно-правові обмеження на виробництво продукції, що супроводжується значними викидами, то перспективи розвитку процесів інтеграції до ГЛСВ не можуть бути оптимістично оцінені. У цих обставинах доцільною є розробка державної підтримки банків та компаній, що дотримуються ESG-стандартів і орієнтованих на виробництво складних експортних товарів або створення національних мереж ГЛСВ або їх фрагментів.

Сучасні регіони є складними і цілісними господарськими системами, що мають свої специфічні особливості у формуванні економічної, соціальної політики, територіальному розташуванні, які слід враховувати в Стратегії їх

просторового розвитку [126], що, безсумнівно, накладається на механізми забезпечення їхньої економічної безпеки. Зокрема, ці особливості зумовлюють виникнення різних загроз економічній безпеці підприємствам регіону, які проявляються в одних регіонах і не впливають на інші, мають різний характер спрямованості на найважливіші галузі економіки підприємств регіону і ступінь їх небезпеки може бути диференційована у залежності від низки умов [136, 164]. Особливу увагу, в даному випадку, необхідно приділити також економічній безпеці окремих бізнес-структур [156], функціонування яких визначає досягнення прогнозних значень індикаторів економічної безпеки підприємств регіону, тому слід у сучасних умовах господарювання розвивати заходи підтримки бізнесу, у тому числі й за рахунок розвитку інституту консалтингових послуг [131]. Але в цілому можна говорити про те, що загрози економічній безпеці підприємств регіонів викликають загрози економічній безпеці держави [159]. Забезпечення економічної безпеки підприємств регіону є таким якісним станом усієї економічної системи, для якого характерні:

- мобілізація ресурсного потенціалу з метою протистояння загрозам різної природи та сили виникнення, як внутрішнім, так і зовнішнім;

- оперативне коригування чинної стратегії розвитку в результаті зміни курсу державної політики [67];

- своєчасний моніторинг загроз основним системоутворюючим галузям економіки підприємств регіону [154];

- можливості зниження наслідків виникнення погроз і масштабів їхнього прояву з мінімальними часовими інтервалами [41];

- наявність умов для активних відтворювальних процесів та ефективного використання податкового, виробничого, фінансового, інвестиційного, інноваційного, цифрового потенціалів [16].

Головними об'єктами економічної безпеки підприємств регіону виступають населення та територія в межах адміністративних кордонів, а суб'єктами виступає система взаємин «Держава-регіон-муніципалітети». З метою розробки ефективного інструментарію забезпечення економічної

безпеки необхідно, в першу чергу, визначити види загроз (дестабілізуючих факторів), провести їх детальний аналіз з метою класифікації на потенційні і реальні, щоб розробити комплекс превентивних заходів по усуненню [15, 24, 64, 127]. Спочатку слід уточнити, що розуміється під загрозами економічної безпеки стосовно регіонального рівня управління підприємствами. У Стратегії економічної безпеки України до 2025 року загроза економічній безпеці на національному рівні визначається як «сукупність умов і факторів, що створюють пряму або непряму можливість завдання шкоди національним економічним інтересам України». У регіональному розрізі існує значна кількість підходів до визначення поняття «загроза економічної безпеки».

Розглянувши деякі погляди на дефініцію «загроза економічної безпеки підприємств регіону», внесемо деякі доповнення, розширимо трактування даного поняття за рахунок спрямованості впливу загроз. На нашу думку, загроза економічній безпеці підприємствам регіону є хаотичною дією, здатною призвести до порушення стійкості господарської системи та завдати шкоди його сферам діяльності (одній або декільком), яке характеризується набором дестабілізуючих факторів, тривалістю їх впливу за часом, різним характером виникнення та масштабом прояву [90]. У цілях комплексного аналізу погроз економічній безпеці регіональному розвитку необхідно, перш за все, їх класифікувати по ряду ознак, що дозволить надалі отримати їх кількісну оцінку, ранжувати за важливістю впливу, а також запропонувати ефективний механізм протидії загрозам на основі інструментарію превентивного управління [118, 146]. Одним з дискусійних моментів, як і раніше, залишається питання класифікації погроз економічної безпеки підприємствам регіону. В економічній літературі України існує кілька підходів до класифікації загроз економічній безпеці на різних рівнях управління.

Наприклад, Кравчук В.М. та Посипайло О.С. визначають два основних підходи: за джерелом виникнення (політичні та економічні загрози) і за типом впливу [65]. До загроз економічній безпеці регіонів вони відносять економічну реінтеграцію територій, стан транспортної інфраструктури, регіональний

монополізм та кризові явища в економіці.

Ващенко Н.П., Дзюба М.І. та Урсул А.Д. класифікують загрози за джерелами походження, виділяючи природно-екологічні, антропогенно-соціальні та техногенно-природні загрози[54].

Саліков Ю.А., Золотарьова І.І. та Бородкіна Т.А. аналізують фактори виникнення загроз на підприємств регіональному рівні, виокремлюючи зовнішньоекономічні, зовнішньополітичні та внутрішні загрози[83]. До останніх вони відносять проблеми у реальному секторі економіки (спад виробництва, руйнування інвестиційно-інноваційного комплексу), соціальні, продовольчі та енергетичні ризики.

Фомін О. пропонує класифікацію загроз економічній безпеці регіонів за рівнями: внутрішні (мікро- та мезорівень) і зовнішні (макро- та мегарівень)[118].

Колектив під керівництвом Науменка Ю.Г. поділяє загрози на дві групи[43]:

загрози, що впливають із загальнонаціональної економічної ситуації;

загрози, специфічні для кожного регіону.

Вони також розмежовують внутрішні загрози на чотири блоки: фінансові, технологічні та виробничі, соціальні, організаційно-правові.

Гончаренко Л.П. та Куценко Є.С. класифікують загрози за сферами діяльності: правові, демографічні, економічні, наукові, політичні тощо. Крім того, вони пропонують розподіл загроз за масштабом і наслідками: приватні, локальні, загальні[32].

Блінов А.О. акцентує увагу на розмежуванні загроз на первинні та вторинні, прямі та непрямі[25].

Найбільш комплексний підхід до класифікації загроз, на думку дослідників, представлений у роботах Самойлової В.К., оскільки він враховує всі взаємопов'язані фактори, які слід брати до уваги при розробці стратегій економічної безпеки підприємств регіонів[71].

Згідно з авторським підходом, вся сукупність загроз економічній безпеці

поділена на дві групи:

група дескриптивних факторів;

група атрибутивних факторів (рис. 2.6).

За думкою академіка Самойлової В.К., при розробці напрямів забезпечення економічної безпеки підприємств регіону основний акцент слід приділити увагу наступним чинникам:

сепаратизм, що веде до порушення дисбалансу у соціально-економічному і технологічному просторі, сировинних, інформаційних та товарних потоків;

стійкі тенденції до збільшення чисельності депресивних районів;

можливості виникнення регіональних точок економічного росту за рахунок підприємств регіональних ініціатив всередині [121].

Рис. 2.6. Класифікація загроз економічній безпеці підприємств регіону [розроблено автором]

Резюмуючи вище подану інформацію, слід констатувати, що в жодному з запропонованих вченими різновидів загроз економічній безпеці підприємствам регіону не приділено увагу загрозам цифровому суспільству, що, на наш погляд, є неприпустимим з огляду на стратегічну важливість цифровізації економіки для забезпечення національних пріоритетів розвитку. При цьому цифрова трансформація всередині регіональної господарської системи спричиняє підвищення рівня життя населення, мобільне надання комплексу соціальних послуг, активізацію інвестиційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності і т.д. [99]. Багатогранність ефектів цифрової трансформації спричиняє різні проблеми, які плавно перетікають у загрози економічній безпеці. Тому доцільно систематизувати проблеми економічної безпеки в умовах цифрового суспільства[114]. Автори виділили в окремі групи системні, структурні, галузеві, окремих підприємств і громадян, для рішення яких застосовуються окремі інструменти їх вирішення, виходячи з поточної соціально-економічної ситуації. Щодо проблематики цифрового розвитку сучасного суспільства, на наш погляд, необхідне виділення окремого блоку загроз економічній безпеці залежно від їхнього впливу на цифровий розвиток. Це визначило підвищену активність всіх рівнів управління в плані впровадження проектних рішень, спрямованих на цифровізацію та необхідність виконання цільових показників, запланованих у регіональних та державних проектах. Представлену класифікація загроз систематизовано на основі розробок вчених та доповнено за рахунок включення класифікаційної ознаки, що відображає цифровий розвиток підприємств регіону (рис. 2.7).

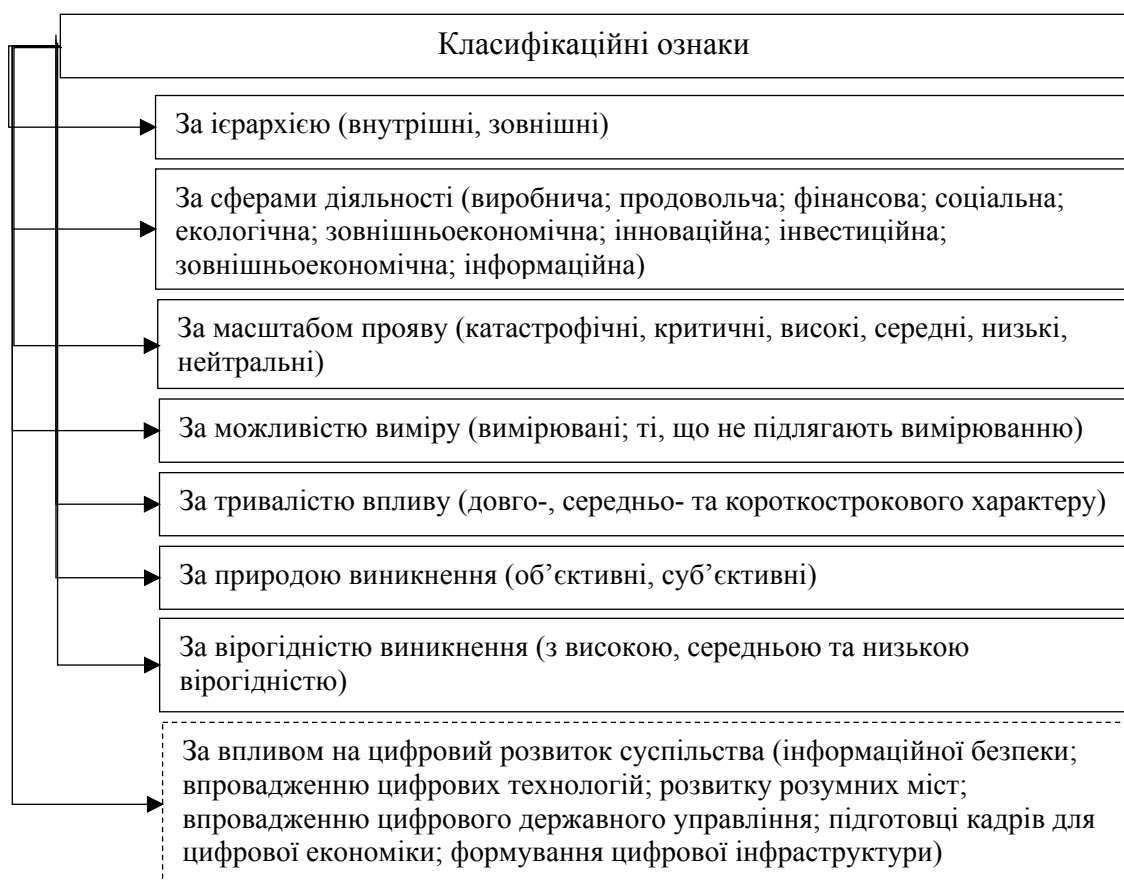

Рис. 2.7. Класифікація загроз економічної безпеки підприємствам регіону [систематизовано автором]

На основі переліку державних і регіональних проектів по цифровій економіці нами було виділено окремо загрози інформаційній безпеці, впровадженню цифрових технологій, розвитку розумних міст, впровадженню цифрового державного управління, підготовці кадрів для цифрової економіки, формуванню цифрової інфраструктури. У табл. 2.2 нами зроблено спробу представити характеристику кожної з виділених груп загроз, що згодом дозволить спростити процедуру їхнього експрес-аналізу для комплексного дослідження причин їх виникнення.

Таблиця 2.2

Приклади загроз економічної безпеки підприємствам регіону в залежності від впливу на цифровий розвиток суспільства [складено автором]

Види загроз	Прояв загроз
-------------	--------------

Загрози забезпечення інформаційної безпеки	неправомірне спотворення інформації, що відображає регіональний розвиток; неправомірний доступ до інформації; передача повноважень третім особам; прослуховування телефонних переговорів; доступ до ділової листування між відомствами випадкових осіб; крадіжка персональних даних і т.д.
Загрози по впровадженню цифрових технологій	неготовність органів влади до використання цифрових технологій внаслідок недостатньої компетенції; протистояння органів влади до впровадження цифрових проєктів на основі систем розподіленого реєстру (блокчейн), штучного інтелекту та інших наскрізних цифрових технологій; відсутність банків даних, характеризуючих ефективність підприємств регіональної політики щодо окремих сфер діяльності; неможливість систематизації інформації з різних джерел даних для використання технологій аналізу великих даних; низький рівень обладнання сучасної ПК в муніципалітетах і т.д.
Загрози розвитку розумних міст	Недосконалість законодавчої бази, що регламентує процеси в «розумних містах» і що приводить до дисбалансу основних сфер розвитку; дефіцит кваліфікованих управлінських кадрів, з компетенціями в галузі цифрового розвитку; відсутність стимулів до впровадження цифрових технологій; дефіцит фінансових ресурсів на реалізацію програм по цифровізації; високий рівень витрат на оновлення технічних коштів і використання цифрових технологій і т.д.

Продовження табл. 2.2

Загрози по впровадженню цифрового державного управління	збої в системі електронного документообігу між відомствами; проблеми з інтерфейсом окремих звітних форм; відсутність діючих систем моніторингу по сферах діяльності, що дозволяють приймати управлінські рішення; зміна системи показників, що дозволяють оцінювати ефективність органів влади, програм стратегічного розвитку; цифрова диференціація відомств і муніципалітетів і т.д.
Загрози підготовці кадрів для цифрової економіки	неможливість швидкої адаптації навчальних програм в ВНЗ та СНЗ під потреби органів влади та бізнесу; низька забезпеченість освітніх установ сучасним ПЗ і лабораторіями, що дозволяють наблизити процес навчання до реальних умов; відсутність ефективних механізмів взаємодії між навчальними закладами в області вдосконалення освітнього процесу та обміну ПКС з метою підвищення якості навчання тощо.

На наш погляд, представлена класифікація загроз цифровому розвитку суспільства в контексті забезпечення економічної безпеки дозволяє систематизувати комплекс загроз на окремі групи залежно від регіонального проекту з цифрової економіки, що згодом надає можливість їхнього ранжирування для виділення найбільш пріоритетних, імовірність виникнення яких є максимально можливою. Детальний аналіз загроз цифровому розвитку суспільства передбачає комплексне вивчення впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств регіону, зіставлення отриманої інформаційної бази з критеріями економічної безпеки підприємств регіону [123].

З метою оптимізації комплексу заходів щодо зниження наслідків виникнення загроз цифровому розвитку суспільства в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств регіону доцільно застосування проектного підходу із встановленням цільових параметрів основних показників економічної безпеки на всіх етапах управління загрозами (від початку до ліквідації) [102]. Тренди цифрової трансформації визначають по-новому поглянути на проблему забезпечення економічної безпеки систем управління, зокрема окремих підприємств регіонів, через появу нових викликів і вимагають удосконалення чинного механізму виявлення, систематизації та нейтралізації погроз для оцінки реального і потенційного шкоди від їх реалізації. Реалізація комплексу заходів, спрямованих на ліквідацію економічних, політичних, соціальних, психологічних наслідків, також викликає необхідність використання принципів пріоритетності для того, щоб забезпечити їх ефективність.

2.2. Застосування індикаторного методу виявлення загроз економічній безпеці підприємств регіону

Економічна безпека на мезорівні є сукупністю факторів та умов, що забезпечують збереження параметрів стійкого розвитку підприємств регіону в

умовах захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз, і включає соціальні, економічні, технологічні, інформаційні компоненти. Відповідно, цілі забезпечення економічної безпеки досягаються за допомогою розробки на регіональному рівні планів та програм стратегічного та тактичного рівнів реалізації, спрямованих на розвиток економічної, соціальної, виробничої підсистем. Принципи ефективної організації управлінської діяльності на рівні підприємств регіону ґрунтуються на класичній теорії прийняття рішень, що передбачає проведення аналізу та синтезу проблем в окремих керованих підсистемах та подальшу поставку цілей. При цьому в рамках досягнення стійкості розвитку підприємств регіону необхідне встановлення оптимальних критеріїв економічного, соціального та екологічного спрямування. Забезпечення збалансованості дотримання цих підходів ускладнюється наявністю ресурсного антагонізму. Крім того, тимчасовий період планування має диференціацію з метою економічного, соціального та екологічного розвитку підприємств регіону. Представлені компоненти формують стратегію економічної безпеки підприємств регіону та реалізуються за допомогою оперативних та тактичних планів на рівні підприємств регіональних органів виконавчої влади, а також органів муніципального управління. Розглянемо процес прийняття управлінського рішення щодо формування стратегії економічної безпеки підприємств регіону, що ґрунтується на оцінці ступеня виконання встановлених критеріїв (рис. 2.8). Розробка ефективної стратегії економічної безпеки на рівні підприємств регіону має ґрунтуватися на результатах аналізу його соціально-економічного стану. Цілі та завдання, що формулюються в процесі, розробку стратегії, слід пов'язувати з основними точками зростання підприємств регіону. Доцільно дослідити динаміку основних макроекономічних показників підприємств регіону, розрахованих до

та після реалізації окремих напрямків стратегії економічної безпеки.

Рис. 2.8. Процедура оцінки ефективності регіональної стратегії економічної безпеки [складено автором]

Це дозволить оцінити значущість заходів стратегії у вирішенні соціально-економічних проблем підприємств регіону, пов'язаних із формуванням ресурсного потенціалу (виробничого, інноваційного, кадрового та ін.). Представлена модель оцінки напрямів стратегії економічної безпеки в частині економічної, соціальної та екологічної ефективності є укрупненою, відповідь на кожне питання передбачає розробку критеріїв ефективності в кожній

регіональній підсистемі, визначення очікуваних результатів та необхідних результатів. При цьому в рамках побудови стратегічних моделей розвитку очікувані результати мають оцінюватися у тривалій тимчасовій перспективі та враховувати не лише показники, що характеризують прямий очікуваний ефект, а й ті параметри, що дозволяють оцінити непрямую результативність. При проведенні оцінки ефективності розробленої стратегії доцільно використовувати метод ключових питань, що передбачає аналіз управлінських рішень, що приймаються на різних рівнях. Так, поняття «економічна безпека» нерозривно пов'язане з якістю життя населення. Відповідно, ефективність стратегії слід розглядати через призму задоволення матеріальних та духовних потреб населення підприємств регіону. При цьому оцінці підлягають усі аспекти життєдіяльності, включаючи соціальні, економічні та екологічні. Підвищення виробничого потенціалу, що є однією з цілей економічної безпеки, має реалізовуватись за рахунок дотримання вимог виробничої та екологічної безпеки. Відповідь на запитання «Як підвищити інвестиційну привабливість підприємств регіону?» знаходиться в площині рішення завдань щодо активізації інноваційної діяльності підприємств та наукових установ регіону, а також удосконалення інструментів державного регулювання. При цьому важливе значення має визначення пріоритетів при ухваленні рішень щодо підтримки окремих елементів соціально-економічної системи регіону.³ позиції державного управління реалізації цілей економічної безпеки відбувається в умовах обмеженості фінансування і надає проведення оцінки пріоритетів у досягненні цілей різних підприємств регіональних підсистем, а також урахування різноспрямованих інтересів їх елементів. В якості стейкхолдерів реалізації цілей економічної безпеки підприємств регіону виступають:

- органи регіональної влади;
- підприємницький сектор;
- некомерційний сектор і громадські організації;
- населення підприємств регіону загалом.

Кожен із представлених елементів спрямований у рамках реалізації

стратегії економічної безпеки на вирішення своїх конкретних завдань. Так, метою органів державної влади є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку, визначених на державному рівні, а також дотримання у процесі здійснення управлінського впливу вимог законодавства України у сфері використання бюджетних коштів відповідно до Бюджетного кодексу України, Закону України «Про публічні закупівлі», Господарського кодексу України та інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення бюджетної дисципліни.

Підприємницький сектор зацікавлений у створенні умов для збільшення обсягів продажу та розмірів чистого прибутку; некомерційний сектор – у дотриманні принципів соціальної справедливості; населення підприємств регіону – у підвищенні якості життя та задоволенні матеріальних і духовних потреб. Таким чином, кожна сторона, зацікавлена у підвищенні економічної безпеки підприємств регіону, має власні інтереси та перебуває у стані певного балансу інтересів. При цьому у процесі взаємодії «...стійкість підприємств регіону як системи визначається тим, що сума складових її елементів трансформується у нову якість, коли формуються так звані емерджентні властивості...» [38].

Органи законодавчої та виконавчої влади здійснюють на регіональному рівні регулюючі впливи, спрямовані на досягнення цілей економічної безпеки. Нормативно-правові акти, що розробляються на рівні підприємств регіону, базуються на положеннях у сфері економічної безпеки, визначених центральними органами державної влади.

Компонентами регіональної системи економічної безпеки є організації та підприємства різних форм власності, які формують ресурси для підтримки та розвитку наукового, кадрового, підприємницького, інформаційного та фінансового потенціалу регіону. Забезпечення системного підходу та врахування різноспрямованих інтересів досягається шляхом використання органами виконавчої влади регіону принципів якісного менеджменту.

З метою підвищення ефективності державного управління для досягнення

цілей економічної безпеки підприємств регіону, на підставі положень міжнародних стандартів ISO 9001:2015, ISO 9000:2015, ISO 9004:2018, в Україні впроваджено відповідні національні стандарти. Вони дозволяють розробляти комплексні стратегії, що відповідають потребам зацікавлених сторін регіону, а також застосовувати механізми, спрямовані на створення синергетичного ефекту від їх взаємодії.

Основним етапом побудови системи менеджменту якості в регіональних органах влади є опис внутрішніх параметрів досліджуваної системи та формування переліку цільових показників. З позиції економічної безпеки суб'єкт управління має ідентифікувати зовнішні та внутрішні загрози. До зовнішніх погроз економічної безпеки підприємств регіону відносяться:

- наявність конкурентоспроможної продукції на зовнішніх ринках;
- переважання сировинних товарів у структурі експортної продукції підприємств регіону [160];
- превалювання відтоку капіталу з регіону в інші регіони (країни) над припливом;
- збільшення обсягів зовнішнього боргу регіону, і навіть розмірів дотацій та інших міжбюджетних трансферів.

Внутрішні загрози зумовлені особливостями ресурсної бази підприємств регіону, і навіть ступенем ефективності управління державному рівні. Основними є [160]:

- недостатній рівень інвестиційного і інноваційного потенціалу;
- відсталість технологічної бази, знос основних засобів;
- низька частка вкладень в наукові розробки підприємств регіону;
- відсутність диверсифікації в структурі регіональної економіки;
- соціальне розшарування населення, зниження рівня життя.

Після ідентифікації кожен тип загрози необхідно оцінити з позиції ступеня впливу, ймовірності прояву, масштабів впливу на управлінські рішення, що приймаються в регіоні. Аналіз загроз необхідно проводити на засадах відкритості та прозорості. Даний підхід закладений у дослідження

агентства УНІАН, що щорічно проводить оцінку параметрів економічної, соціальної і екологічної стійкості підприємств регіону в рамках рейтингу «фундаментальної ефективності». Прозорість методів та критеріїв відбору, що приймається на рівні виконавчої влади управлінського рішення всім зацікавленим у підвищенні економічної безпеки підприємств регіону сторонам дозволяє максимально повно врахувати можливі ризики для підприємств регіону та провести кількісну та якісну оцінку. Проблему забезпечення економічної безпеки підприємств регіону досліджено значною кількістю вчених, при цьому кожен з них пропонує свою інтерпретацію оціночних показників. Слід зазначити, що першим етапом розробки стратегії, спрямованої на підвищення економічної безпеки, є інформаційний, передбачуваний збір, обробка, аналіз інформації, що формує основу для дослідження. Далі проводиться прогнозування та оцінка поточного соціального та економічного стану підприємств регіону у зв'язку з параметрами стратегії економічної безпеки. Завершальним етапом є надання своєчасної і достовірної інформації в органи регіональної влади [148]. При цьому можливості проведення ефективного моніторингу досягаються лише за наявності комплексної інформаційної бази, що дозволяє своєчасно відстежувати загрози та оцінювати завдану ними шкоду різноманітним компонентам підприємств регіональної системи [134]. Система економічної безпеки на підприємств регіональному рівні має свої особливості при розробці та реалізації окремих напрямків стратегії. Згідно [144] вона передбачає наявність та подальше вдосконалення наступних компонентів:

органи законодавчої, виконавчої, судової влади на підприємств регіональному рівні;

нормативно-правова база, що забезпечує реалізацію цілей економічної безпеки у підприємствах регіону;

система моніторингу зовнішніх та внутрішніх загроз економічної безпеки підприємств регіону;

інструментарій оцінки рівня економічної безпеки;

сукупність організаційних, економічних та правових заходів щодо запобігання загроз та забезпечення економічної безпеки.

Прийняття ефективних управлінських рішень з метою досягнення економічної безпеки підприємств регіону ґрунтується на формулюванні оціночних індикаторів, які можуть включати від 12 до 50 показників залежно від ступеня деталізації та дослідницького аспекту. Однією з найбільш обґрунтованих методик є підхід, запропонований українським ученим І. І. Кравченком[85], що передбачає використання такої дефініції, як «проекція». У своїй роботі автор спирається на підходи до формування індикаторів економічної безпеки, викладені у попередніх дослідженнях, що дозволяють формувати агреговані макроекономічні кореляційні залежності. Згідно з Кравченком, загальна кількість показників, що формують стан економічної безпеки підприємствах регіону, не повинна перевищувати 35, при цьому пропоновані ним «проекції» — групи індикаторів — складають 11.

Проекції системи індикаторів економічної безпеки підприємств регіону включають [157,158]:

- макроекономічний розвиток;
- промислову безпеку;
- продовольчу безпеку;
- енергетичну безпеку;
- бюджетно-фінансову безпеку;
- кадрову безпеку;
- інноваційний розвиток;
- соціальний розвиток;
- екологічний розвиток;
- зовнішньоекономічний розвиток;
- тіньову економіку.

Зазначимо, що це категорювання розширює параметри економічної безпеки підприємств регіону рівня стійкості їх розвитку. Тим не менш, доцільно включити проекцію «тіньова економіка» в інші групи індикаторів:

макроекономічні, соціальні, зовнішньоекономічні, бюджетно-фінансові, оскільки дослідження причин, способів прояву, а також проведення моніторингу та оцінки динаміки тіневізації економічної системи ґрунтуються на вивченні складних взаємопов'язаних тригерів соціально-економічної системи країни. Проекція «продовольча безпека», на наш погляд, також потребує уточнення, оскільки методика розрахунку даного показника передбачає залучення значного обсягу статистичних даних, що може негативно вплинути на достовірність отриманих результатів. Більше того, приватні показники, залучені для визначення рівня продовольчої безпеки, характеризують також інші проекції: макроекономічний і зовнішньоекономічний розвиток. У зв'язку з цим представляється доцільним встановити ієрархічні зв'язи між індикаторами економічної безпеки за її рівнями (макрорівень, мезорівень) та за змістом відповідно до генеральної мети. Крім наукового обґрунтування необхідності оцінки економічної безпеки країни з подальшим формулюванням переліку застосовуваних індикаторів, на даний момент на державному рівні вжито заходів щодо організації контролю ефективності в даній сфері. Так, з метою виконання Указу Президента України «Про стратегію економічної безпеки України до 2025 року» розроблено процедуру та методику проведення моніторингу досягнення цілей цього документа. Зазначимо, що, згідно з першим етапом реалізації Стратегії економічної безпеки, у період до 2019 року розроблялися оптимальні механізми моніторингу та оцінки стану економічної безпеки. У зв'язку з цим на даний момент інформаційна база, що збирається, не є повною мірою релевантною. Показники, що надаються Державною службою статистики України з метою оцінки моніторингу досягнення цілей економічної безпеки, згруповані по декількох напрямках: економічні, соціальні, зовнішньоекономічні, виробничі та інноваційні. Оцінка проводиться на основі кількісних та якісних показників, що надаються органами виконавчої влади та іншими державними структурами: Державною службою статистики, Національним банком України, Міністерством фінансів України, Держказначейством, Державною фіскальною службою, Міністерством

енергетики та вугільної промисловості, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Міністерством внутрішніх справ України. Коригування переліку досліджуваних показників здійснюється кожні шість років. Основна частина показників надається за підсумками звітного року, проте деякі мають більш коротку частоту дискретизації. Стратегії економічної безпеки є доцільними з метою укрупненого аналізу та контролю. При цьому необхідна диференціація періодів надання статичних даних в зв'язку з високим ступенем волатильності зовнішнього середовища в частини зміни зовнішньополітичної обстановки, розвитку науки, соціальних викликів. Все це передбачає впровадження у стратегічний процес досягнення національних цілей безпеки, впровадження інструментарію «управління за слабкими сигналами», заснованого на постійному моніторингу динаміки зовнішніх впливів. З позиції надання інформаційної бази для оцінки виконання цілей стратегії економічної безпеки це виявляється у необхідності розширення переліку індикаторів, моніторинг яких здійснюється щокварталу та/або щомісяця – залежно від специфіки показника. Одним із напрямів реалізації Стратегії економічної безпеки є розвиток системи державного управління [284]. І конкретніше – підвищення ефективності бюджетних видатків, у тому числі за рахунок розширення функціоналу проектного підходу до вирішення державних цілей та завдань. У зв'язку з цим необхідно розширити методологію оцінки ключових показників ефективності державного управління на підприємствах регіонального рівня, включивши в систему оцінювання моніторинг виконання ключових індикаторів економічної безпеки. Під системою КРІ (Key Performance Indicator) у спрощеному розумінні називають систему фінансових та нефінансових показників, що впливають на кількісну або якісну зміну результатів діяльності щодо стратегічної мети [12] якісну форму оцінки. Застосування системи КРІ дозволяє гармонізувати різноспрямовані інтереси різних учасників регіональної системи шляхом розробки детальних програм досягнення окремих індикаторів. Оцінка ключових показників з позиції державного управління здійснюється на оперативному, середньо- та

довгостроковому рівнях управління щорічно (при необхідності, щокварталу або раз в півроку) і повинна враховувати особливості і специфіку організації державного управління і бюджетного процесу [12]. Середньо- та довгострокова оцінка необхідні для внесення зміни до управлінського процесу на підприємствах регіонального рівня у разі незадовільної якості наданих населенню державних та муніципальних послуг, невиконання зазначених у програмних документах планових показників розвитку підприємств регіону. Система ключових показників, по суті, є способом оцінки ефективності діяльності органів державної влади щодо підвищення рівня соціально-економічного розвитку та досягнення загалом цілей національної стратегії безпеки.

Діяльність органів виконавчої влади на регіональному рівні оцінюється відповідно до Указу Президента України № 68/2021 від 4 лютого 2021 року «Про оцінку ефективності діяльності вищих посадових осіб (керівників вищих виконавчих органів державної влади суб'єктів України та діяльності органів виконавчої влади суб'єктів України)». Цей документ містить показник «Довіра до влади», який дозволяє оцінити суспільну оцінку досягнення національних цілей розвитку країни на рівні суб'єктів України. Ефективність діяльності вищих виконавчих осіб та вищих виконавчих органів державної влади суб'єктів України є одним із факторів забезпечення економічної безпеки на мезорівні, і, на нашу думку, відповідні показники повинні бути використані як індикатори економічної безпеки на мезорівні. Дані показники та їх значення визначають КРІ виконавчих органів державної влади регіону з позиції державних органів управління та в цьому сенсі характеризують соціально-економічний стан підприємств регіону як результат управлінських дій адміністрації регіону. Певною мірою цей підхід корелює з принципами оцінювання економічної безпеки, однак суттєво звужує інформаційну базу для визначення напрямів подальшого підвищення стійкості соціально-економічного розвитку підприємств регіону. Так, при проведенні оцінки параметрів КРІ не враховуються такі важливі елементи економічної безпеки, як темпи зростання

інноваційного розвитку, підприємницький та інвестиційний клімат, екологічні аспекти. Потрібно розширити перелік параметрів, які являють собою систему оцінювання КРІ виконавчих органів регіональної влади та співвіднести їх з параметрами економічної безпеки, викладеними в Стратегії економічної безпеки, а також доповненими науково обґрунтованими теоретичними розробками. Тоді в укрупненому вигляді система індикаторів, які оцінюють ступінь досягнення ключових показників діяльності органів виконавчої влади регіону, буде наступним переліком (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Індикатори економічної безпеки як ключові показники діяльності
органів виконавчої влади регіону [складено автором]

Найменування групи індикатора (Фактори економічної безпеки підприємств регіону)	Періодичність проведення
Макроекономічні	Рік, квартал, місяць
Виробничі	Рік
Інноваційні	Рік, квартал
Соціальні	Рік, квартал, місяць
Природоохоронні	Рік, квартал
Зовнішньоекономічні	Рік, квартал
Бюджетно-фінансові	Рік, квартал, місяць

Кожна з семи груп індикаторів має деталізацію в обсязі від 5 до 8 показників, що в тій чи іншій мірі характеризують ступінь тіневізації регіональної системи, у тому числі з позиції корупційних зв'язків між окремими учасниками управлінського процесу на суб'єктному та об'єктному рівнях. Порогові значення кожного показника групи індикатора мають бути визначені профільним органом виконавчої влади відповідно до міжнародних і національних розрахункових методологій. Враховуючи регіональну диференціацію, необхідно застосовувати принципи бенчмаркінгу, тобто оцінювати ключові досягнення підприємств регіонів з позиції їх міжрегіональної конкурентоспроможності. Базою для порівняння можуть бути результати щорічного рейтингу соціально-економічного стану підприємств регіонів, що визначають бенчмарк та аутсайтери. Необхідно також удосконалити методику подання статистичних даних з позиції частоти їх

надання, доступності, релевантності та комплексності.

2.3. Економіко-статистичне дослідження взаємозв'язку індикаторів економічної безпеки та економічної стійкості в кризових умовах

Чинна стратегія національної безпеки визначає як мету забезпечення економічної безпеки створення умов для економічного зростання, темпи яких будуть вищими за світові, т.е. е. $I_{ВВП} \geq I_{ВВП(M)}$. Тим самим визначається порогове значення цільового індикатора економічної безпеки на макрорівні – темпу зростання ВВП. Відповідно, цільовим індикатором економічної безпеки на мезорівні є темп зростання валового регіонального продукту (ВРП), а з урахуванням нерівномірності розподілу населення територією країни та високої диференціації соціально-економічного розвитку – темп зростання валового регіонального продукту на душу населення. Доцільніше використовувати саме цей показник для згладжування регіональних відмінностей в економічній діяльності. Для дослідження можливості та доцільності встановлення порогових значення індикаторів економічної безпеки на мезорівні (на рівні суб'єктів держави) було здійснено економіко-статистичне дослідження можливості побудови стохастичної факторної моделі, що зв'язує цільовий індикатор економічної безпеки, обраного як залежну змінну, з іншими індикаторами. Інформаційною базою аналізу з'явилися дані про фактичні значення індикаторів економічної безпеки підприємств регіону. У ході підготовки даних перелік індикаторів було скориговано з урахуванням вимог підготовки даних для економіко-статистичного аналізу (виключено показники, що мають явну залежність). До робочого масиву даних увійшли такі показники:

валовий регіональний продукт на душу населення, тис. грн (у);

річний темп інфляції (x_1), %;

рівень безробіття по методології МОП (x_2), %;

ступінь зносу основних фондів промисловості (x_3), %;

обсяг відвантажених товарів власного виробництва, виконаних робіт та

послуг власними силами за видами економічної діяльності – всього (x_4), млн грн;

сільськогосподарська продукція всіх категорій (x_5), млн грн;

обсяг сільськогосподарської продукції на душу населення (x_6), млн грн / осіб;

забезпечення електричною енергією, газом та паром; кондиціювання повітря (x_7), млн грн;

сальдо консолідованого бюджету підприємств регіону (x_8), млн грн;

витрати консолідованих бюджетів на національну економіку (x_9), млн грн;

приріст чисельності населення (x_{10}), %;

число студентів установ СПО і ВП на 10000 населення (x_{11});

число зайнятих НДР на 10000 зайнятого населення (x_{12});

внутрішні витрати на наукові дослідження і розробки (x_{13}), % у ВРП;

інтенсивність витрат на технологічні інновації (x_{14}), %;

частка інноваційної продукції промисловості (x_{15}), %;

середньодушові доходи населення (x_{16}), грн;

чисельність лікарів всіх спеціальностей на 10 тис. населення (x_{17}), осіб;

коефіцієнт фондів (рівень диференціації доходів), (x_{18});

скидання забруднених стічних вод (x_{19}), тис. куб. м/кв. км;

викиди забруднюючих речовин у повітря від стаціонарних джерел (x_{20}), т/кв.;

лісовідновлення (частка відновлених лісів) (x_{21}), %;

сальдо прямих іноземних інвестицій (x_{22}), млн дол. США;

обсяг експорту (країни далекого зарубіжжя) (x_{23}), млн дол.;

обсяг експорту (x_{24}), млн дол.;

частка економічних злочинів в тому числі виявлених і зареєстрованих (x_{25}), %;

частка зупинених кримінальних справ у числі зареєстрованих економічних злочинів (x_{26}), %;

сума заподіяних матеріальних збитків, тис. грн (на 100 тис. ос.) (x_{27}).

Розрахунки робилися наміза даними за 2020-2021 рр. Свіжіші дані недоступні через вплив військових дій та інших факторів. В дослідженнях у Microsoft Excel; використовувалися значення пояснюючих змінних за 2020 р., значення темпів зростання валового регіонального продукту на душу населення бралися за 2020 та 2021 рр. На першому етапі підготовки даних було проведено перевірку однорідності масивів даних, для чого були розраховані коефіцієнти варіації для кожної пояснюючої змінної за 2020 р. та залежної змінної у (за 2021р.(y_1) та 2018 р.(y_2)). Високий рівень неоднорідності ілюструється нарис.2.9.

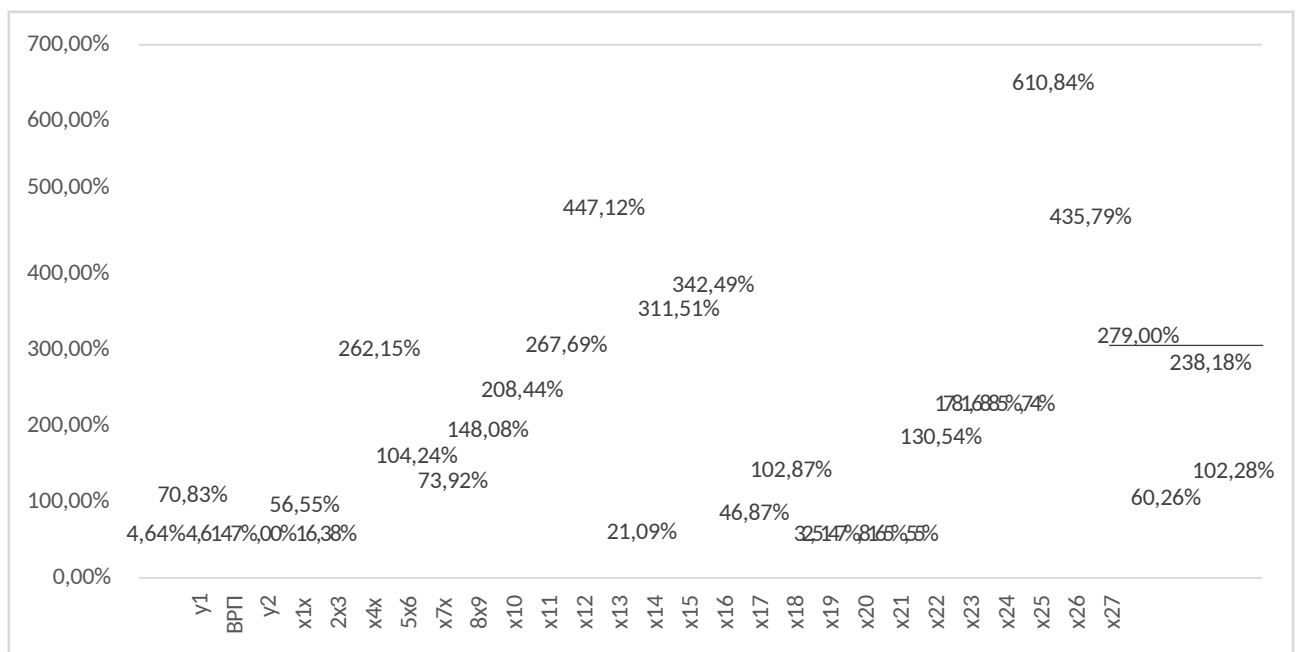

Рис.2.9. Варіація значень індикаторів економічної безпеки за суб'єктами держави [складено автором]

Як видно з рис. 2.9, низькими та помірними значення коефіцієнтів варіації характеризується незначною частиною показників:

темп зростання ВРП на душу населення (4,64%) - y_1 , y_2 ;

темп інфляції (17,00%) - x_1 ;

ступінь зносу основних засобів (16,38%) - x_2 ;

середньодушові доходи населення (32,54%) - x_{16} ;

чисельність лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. осіб населення

(17,86%) - x_{17} ;

коефіцієнт фондів (15,55%) - x_{18} .

Спроба зменшити неоднорідність сукупності за рахунок виключення аномально відхилених від середніх значень призвела до скорочення значень, що спостерігаються, пояснюючих змінних до 40 (рис.2.10).

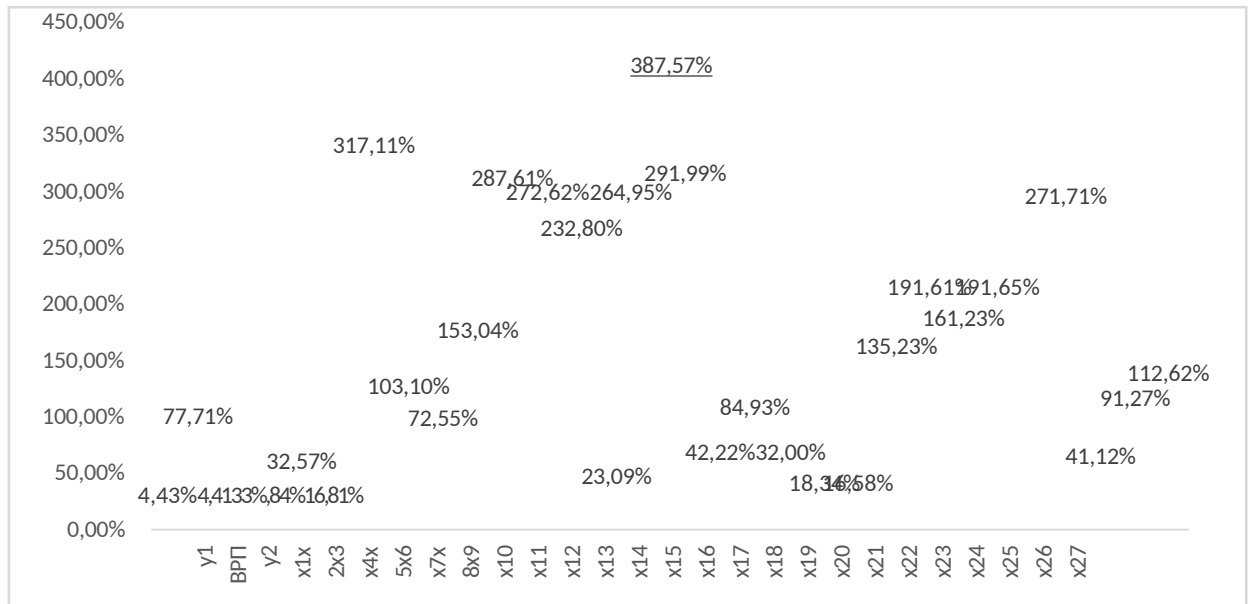

Рис.2.10. Результати зниження неоднорідності сукупності індикаторів економічної безпеки (до 40 значень пояснюючих змінних – індикаторів економічної безпеки)[складено автором]

Виключення змінних, що помітно відхиляються, з перетвореної сукупності та зменшення кількості значень пояснюючих змінних до 20 також не дозволило отримати однорідну сукупність (рис.2.11).

Варіація більшості індикаторів перевищує порогове значення, необхідне для підтвердження статистичної однорідності сукупності (не більше 40%): «Обсяг відвантажених товарів власного виробництва, виконаних робіт та послуг власними силами за видами економічної діяльності» (162,89%), «Обсяг сільськогосподарської продукції всіх категорій» (106,01%), «Обсяг продукції на душу населення» (75,69%), «Забезпечення електричною енергією, газом і паром; кондиціонування повітря» (81,18%), «Сальдо консолідованого бюджету»

(88,04%), «Витрати консолідованого бюджету на національну економіку» (110,4%), «Приріст чисельності» (148,77%), «Кількість зайнятих науково-дослідною роботою на 10000 ос. населення» (182,44%), «Внутрішні витрати на наукові дослідження та розробки» (242,69%), «Рівень інноваційної активності організацій» (45,74%), «Доля інноваційної продукції в промисловості» (71,17%), «Скидання забруднених стічних вод» (120,45%), «Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел» (110,63%), «Лісововідновлення – частка відновлених лісів» (207,45%), «Обсяг експорту – країни далекого зарубіжжя» (155,81%), «Обсяг експорту» (180,06%), «Частка зупинених кримінальних справ у числі зареєстрованих» (97,48%), «Сума завданих матеріальних збитків» (76,24%).

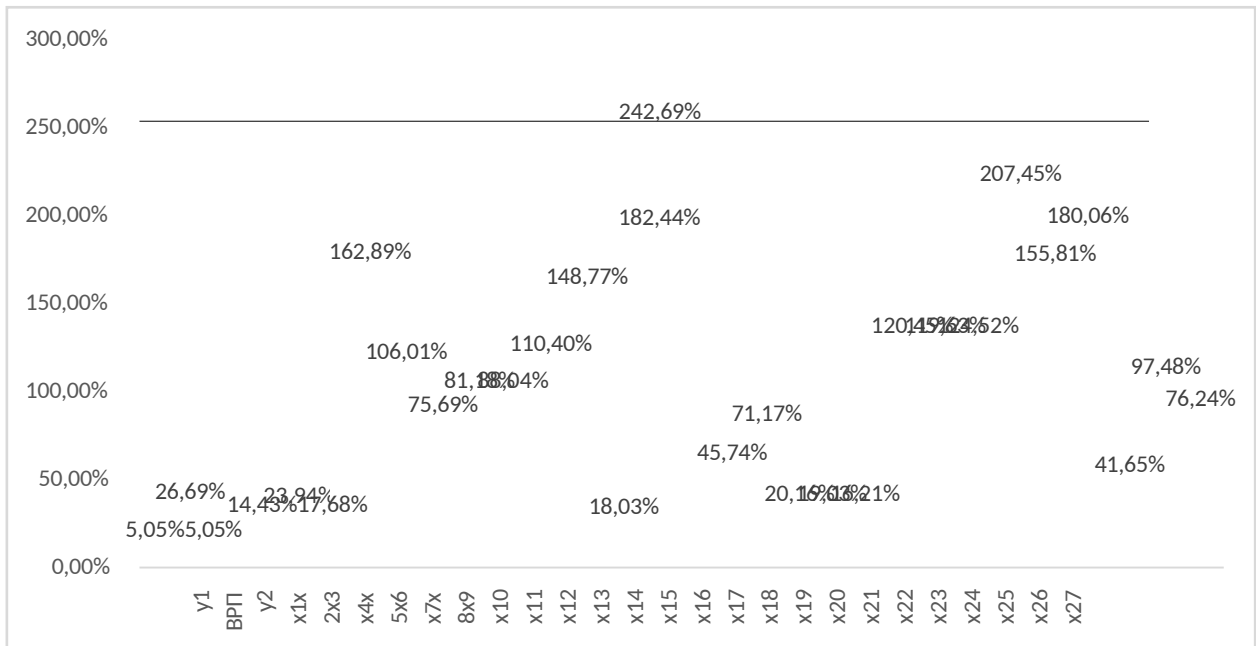

Рис.2.11. Результати зниження неоднорідності сукупності індикаторів економічної безпеки (до 20 значень пояснюючих змінних) – індикаторів економічної безпеки)[складено автором]

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що масив індикаторів економічної безпеки на мезорівні характеризується високою неоднорідністю, що не дозволяє використовувати більшу частину даних індикаторів, які пояснюють зміни індексу зростання валового регіонального

продукту на душу населення та побудови рівняння множинної регресії, що пов'язує цільовий показник забезпечення економічної безпеки – темп зростання валового регіонального продукту на душу населення та індикаторів економічної безпеки підприємств регіону. Для вибору індикаторів, які можуть бути використані як пояснюючі змінні в стохастичній моделі впливу індикаторів економічної безпеки на ключовий показник економічного зростання на мезорівні – темпи зростання валового регіонального продукту на душу населення були дві гіпотези.

Гіпотеза H_0 : коефіцієнт кореляції між індикатором економічної безпеки та темпом зростання валового регіонального продукту на душу населення статистично не значущий (випадково відрізняється від нуля).

Гіпотеза H_1 : коефіцієнт кореляції між індикатором економічної безпеки та темпом зростання валового регіонального продукту на душу населення статистично значущий (невипадково відрізняється від нуля).

Кореляційна матриця представлена в табл. 2.4-2.6.

Таблиця 2.4

Кореляційна матриця (показники $x_1 - x_{15}$)

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9	x_{10}	x_{11}	x_{12}	x_{13}	x_{14}	x_{15}
x_1	1,000														
x_2	-0,491	1,000													
x_3	0,053	0,025	1,000												
x_4	0,240	0,023	0,026	1,000											
x_5	0,056	0,219	0,072	0,153	1,000										
x_6	0,120	0,112	0,185	0,165	0,590	1,000									
x_7	0,041	0,323	0,199	0,010	0,144	0,227	1,000								
x_8	0,127	0,160	0,109	0,003	0,150	0,072	0,541	1,000							
x_9	0,015	0,246	0,221	0,039	0,006	0,171	0,909	0,580	1,000						
x_{10}	0,337	0,292	0,208	0,120	0,007	0,150	0,170	0,126	0,189	1,000					
x_{11}	0,056	0,201	0,126	0,025	0,124	0,120	0,251	0,252	0,258	0,011	1,000				
x_{12}	0,027	0,262	0,222	0,027	0,025	0,224	0,921	0,450	0,930	0,179	0,255	1,000			
x_{13}	0,016	0,257	0,235	0,025	0,058	0,241	0,910	0,454	0,937	0,172	0,280	0,969	1,000		
x_{14}	0,073	0,443	0,058	0,167	0,091	0,018	0,256	0,016	0,189	0,058	0,199	0,266	0,307	1,000	
x_{15}	0,003	0,354	0,318	0,140	0,188	0,198	0,095	0,055	0,058	0,128	0,311	0,104	0,097	0,447	1,000
x_{16}	0,056	0,376	0,391	0,487	0,039	0,280	0,588	0,248	0,592	0,123	0,106	0,590	0,598	0,201	0,032
x_{17}	0,240	0,062	0,090	0,346	0,272	0,276	0,098	0,056	0,151	0,068	0,376	0,186	0,224	0,175	0,140
x_{18}	0,101	0,231	0,079	0,346	0,311	0,006	0,447	0,282	0,383	0,224	0,295	0,380	0,382	0,076	0,156
x_{19}	0,053	0,297	0,160	0,051	0,226	0,289	0,744	0,306	0,550	0,116	0,134	0,682	0,671	0,360	0,174
x_{20}	0,009	0,111	0,008	0,148	0,234	0,097	0,251	0,236	0,035	0,025	0,049	0,015	0,018	0,016	0,052
x_{21}	0,049	0,026	0,016	0,074	0,124	0,239	0,064	0,041	0,062	0,097	0,083	0,087	0,064	0,096	0,074
x_{22}	0,100	0,092	0,002	0,255	0,056	0,117	0,414	0,172	0,237	0,037	0,033	0,324	0,297	0,014	0,153
x_{23}	0,030	0,207	0,243	0,092	0,058	0,180	0,873	0,621	0,973	0,138	0,252	0,884	0,900	0,103	0,024
x_{24}	0,042	0,255	0,149	0,015	0,041	0,178	0,920	0,619	0,923	0,148	0,282	0,892	0,895	0,252	0,100
x_{25}	0,392	0,453	0,235	0,007	0,008	0,005	0,170	0,123	0,129	0,197	0,022	0,105	0,106	0,125	0,033

x ₂₆	0,059	0,114	0,195	0,146	0,127	0,217	0,023	0,133	0,055	0,010	0,010	0,076	0,075	0,199	0,118
x ₂₇	0,011	0,301	0,121	0,088	0,381	0,147	0,922	0,487	0,807	0,183	0,248	0,861	0,836	0,282	0,151

Таблиця 2.5

Кореляційна матриця (показники x₁₆ - x₂₇)

	x ₁₆	x ₁₇	x ₁₈	x ₁₉	x ₂₀	x ₂₁	x ₂₂	x ₂₃	x ₂₄	x ₂₅	x ₂₆	x ₂₇
x ₁												
x ₂												
x ₃												
x ₄												
x ₅												
x ₆												
x ₇												
x ₈												
x ₉												
x ₁₀												
x ₁₁												
x ₁₂												
x ₁₃												
x ₁₄												
x ₁₅												
x ₁₆	1,000											
x ₁₇	0,409	1,000										
x ₁₈	0,615	0,261	1,000									
x ₁₉	0,489	0,192	0,368	1,000								
x ₂₀	0,082	0,014	0,202	0,378	1,000							
x ₂₁	0,049	0,097	0,063	0,184	0,452	1,000						
x ₂₂	0,303	0,014	0,242	0,401	0,448	0,089	1,000					
x ₂₃	0,574	0,152	0,342	0,480	0,043	0,029	0,254	1,000				
x ₂₄	0,544	0,090	0,396	0,618	0,116	0,067	0,311	0,898	1,000			
x ₂₅	0,180	0,097	0,023	0,126	0,175	0,212	0,053	0,133	0,146	1,000		
x ₂₆	0,028	0,136	0,019	0,023	0,263	0,162	0,016	0,013	0,030	0,253	0,000	
x ₂₇	0,497	0,052	0,490	0,819	0,264	0,012	0,376	0,733	0,826	0,055	0,032	1,000

Таблиця 2.6

Кореляційна матриця (після винятки показників з високою інтеркореляцією)

	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	x ₆	x ₈	x ₁₀	x ₁₁	x ₁₄	x ₁₅	x ₁₆	x ₁₇	x ₁₈	x ₁₉	x ₂₀	x ₂₁	x ₂₂	x ₂₃	x ₂₄	x ₂₅	x ₂₆
x ₁	1,000																				
x ₂	0,491	1,000																			
x ₃	0,53	0,25	1,000																		
x ₄	0,240	0,23	0,26	1,000																	
x ₆	0,120	0,112	0,185	0,165	1,000																
x ₈	0,127	0,160	0,109	0,03	0,72	0,000															
x ₉	0,15	0,246	0,221	0,39	0,171	0,580															
x ₁₀	0,337	0,292	0,208	0,120	0,150	0,126	1,000														
x ₁₁	0,056	0,201	0,126	0,025	0,120	0,252	0,011	1,000													
x ₁₄	0,073	0,443	0,058	0,167	0,018	0,016	0,058	0,199	1,000												
x ₁₅	0,003	0,354	0,318	0,140	0,198	0,055	0,128	0,311	0,447	1,000											
x ₁₆	0,056	0,376	0,391	0,487	0,280	0,248	0,123	0,106	0,201	0,032	1,000										
x ₁₇	0,240	0,062	0,090	0,346	0,276	0,056	0,068	0,376	0,175	0,140	0,409	1,000									
x ₁₈	0,101	0,231	0,079	0,346	0,006	0,282	0,224	0,295	0,076	0,156	0,615	0,261	1,000								
x ₁₉	0,053	0,297	0,160	0,051	0,289	0,306	0,116	0,134	0,360	0,174	0,489	0,192	0,368	1,000							
x ₂₀	0,009	0,111	0,008	0,148	0,097	0,236	0,025	0,049	0,016	0,052	0,082	0,014	0,202	0,378	1,000						
x ₂₁	0,049	0,026	0,016	0,074	0,239	0,041	0,097	0,083	0,096	0,074	0,049	0,097	0,063	0,184	0,452	1,000					
x ₂₂	0,100	0,092	0,002	0,255	0,117	0,172	0,037	0,033	0,014	0,153	0,303	0,014	0,242	0,401	0,448	0,089	1,000				
x ₂₃	0,030	0,207	0,243	0,092	0,180	0,621	0,138	0,25	0,103	0,024	0,574	0,15	0,34	0,480	0,043	0,029	0,254	1,000			
x ₂₄	0,042	0,255	0,149	0,015	0,178	0,619	0,148	0,282	0,252	0,100	0,544	0,090	0,396	0,618	0,116	0,067	0,311	0,898	1,000		
x ₂₅	0,392	0,453	0,235	0,007	0,005	0,123	0,197	0,022	0,125	0,033	0,180	0,097	0,023	0,126	0,175	0,212	0,053	0,133	0,146	1,000	

x ₂₆	0,059	0,114	0,195	0,146	0,217	0,133	0,010	0,010	0,199	0,118	0,028	0,136	0,019	0,023	0,263	0,162	0,016	0,013	0,030	0,253	1,000
-----------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Відповідно до наведених результатів розрахунків із наведеного вище набору були виключені показники, що характеризуються високою інтеркореляцією ($r_{x_1, x_2} \geq 0,7$) і вищим, порівняно з альтернативними (що мають високе значення коефіцієнта кореляції) зв'язком з іншими показниками аналізованої сукупності. До виключених факторів увійшли:

- сільськогосподарська продукція всіх категорій (x_5), млн грн;
- забезпечення електричною енергією, газом та парою; кондиціонування повітря (x_7), млн грн;
- витрати консолідованих бюджетів на національну економіку (x_9), млн грн;
- число зайнятих НДР на 10000 зайнятого населення (x_{12});
- внутрішні витрати на наукові дослідження і розробки (x_{13}), % у ВРП;
- сума заподіяних матеріальних збитків, тис. грн. (на 100 тис. ос.) (x_{27}).

Кореляційна матриця відсортованих показників представлена в табл. 2.6. Після виключення інтеркореляції були розраховані коефіцієнти кореляції між залежною змінною у та пояснювальними змінними. Результати розрахунків представлені у табл. 2.7. Як впливає з даних табл. 2.7, значущий кореляційний зв'язок із залежною змінною у спостерігається тільки у трьох пояснюючих змінних – індикаторів економічної безпеки: ступінь зносу основних засобів промисловості (x_4), середньодушові доходи населення (x_{16}), коефіцієнт фондів (Рівень диференціації доходів), (x_{18}).

Таблиця 2.7

Кореляція між залежною (у) та пояснювальними змінними (x_i)

Змінна	Коефіцієнт кореляції	Змінна	Коефіцієнт кореляції
x_1	0,197	x_{17}	0,420
x_2	0,288	x_{18}	0,524
x_3	0,188	x_{19}	0,275
x_4	0,847	x_{20}	0,191
x_6	0,202	x_{21}	0,124
x_8	0,228	x_{22}	0,294
x_{10}	0,134	x_{23}	0,440
x_{11}	0,079	x_{24}	0,363
x_{14}	0,074	x_{25}	0,175
x_{15}	0,005	x_{26}	0,049

x_{16}	0,795		
----------	-------	--	--

Дані фактори були відібрані для побудови регресійної моделі, при цьому масив вихідних даних був скорочено до сімнадцяти точок, що забезпечило прийнятне значення коефіцієнта варіації показника x_4 ($V=35,13\%$ проти $262,15\%$ у вихідному масиві). Отримане рівняння множинної регресії має такий вигляд:

$$y = 1,1394 - 0,00042x_4 + 2,0E - 6x_{16} - 0,00597x_{18} \quad (2.1)$$

Коефіцієнт множинної детермінації $R^2 = 0,1509$. Для перевірки якості отриманого рівняння множинної регресії було протестовано гіпотезу про можливість одночасної рівності нулю коефіцієнтів регресії при всіх пояснюючих змінних:

$$H_0: R^2 = 0, b_4 = b_{16} = b_{18} = 0 \quad (2.2)$$

$$H_1: R^2 \neq 0. \quad (2.3)$$

Перевірка гіпотези проводилася за допомогою F-статистики при ступенях свободи:

$$k_1 = nm - 1 = 17 - 3 - 1 = 13 \quad (2.4)$$

$$k_2 = m = 3 \quad (2.5)$$

При співвідношенні табличного значення критерію Фішера F та його фактичного значення $F_{кр}$ такого, що:

$$F < F_{кр}, \quad (2.6)$$

гіпотеза H_0 приймається (коефіцієнт детермінації статистично незначущий і рівняння регресії статистично ненадійне)

$$F = \frac{R^2}{1-R^2} \frac{n-m-1}{m} = 0,77 \quad (2.7)$$

Табличне значення при визначених вище ступенях свободи:

$$F_{кр}(3,13) = 3,41 \quad (2.8)$$

Оскільки $F < F_{кр}$, то статистична незначимість коефіцієнта детермінації та ненадійність рівняння регресії підтверджується. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що високий рівень диференціації рівнів розвитку суб'єктів держави, що виражається у статистичній неоднорідності фактичних значень індикаторів економічної безпеки, не дає підстав встановити статистично значущі залежності між цільовим показником забезпечення економічної безпеки та пояснюючими змінними – індикаторами економічної безпеки. Отже, немає підстав встановлення єдиних для суб'єктів держави порогових значень даних індикаторів. Облік відмінностей соціально-економічного розвитку суб'єктів держави та узгодження інтересів інститутів, які відповідають за розвиток національної та регіональних економік, потребує розробки та реалізації відповідних погоджувальних процедур. Однак, за наявності узгодженої системи індикаторів економічної безпеки та їх порогових значень, при організації регулярного моніторингу фактичних значень індикаторів для кожного суб'єкта протягом часу, достатнього для формування масиву даних, обсяг яких задовольняє вимогам до співвідношення кількості факторів та кількості спостережень, є теоретична можливість побудови стохастичної моделі, що пов'язує важливу змінну – темп зростання валового регіонального продукту на душу населення (y) з пояснюючими змінними x_i – індикаторами економічної безпеки на мезорівні:

$$y = b_0 + \sum_{i=1}^n b_i * x_i \quad (2.9)$$

Тоді збитки від i -ої загрози, індикатором якої є відхилення фактичного значення пояснюючої змінної x_i від її порогового значення (як індикатора економічної безпеки), визначається негативним впливом x_i на темпи зростання валового регіонального продукту душу населення:

$$\begin{aligned}\Delta y(x_i) &= b_i(x_i - x_i^*), \\ \Delta y(x_j) &= b_j(x_j^{**} - x_j),\end{aligned}\tag{2.10}$$

де x_i^* – граничне значення i -го індикатору економічної безпеки (для індикаторів економічної безпеки, за якими загроза діагностується у разі, якщо фактичне значення індикатора нижче за порогове);

x_j^{**} – граничне значення j -го індикатору економічної безпеки (для індикаторів економічної безпеки, по яким загроза діагностується у випадку, якщо фактичне значення індикатора вище за порогове).

Розвиток статистичної бази досліджень економічної безпеки на мезорівні, узгодження на макро- та мезорівнях індивідуальних значень індикаторів економічної безпеки та їх порогових значень для кожного суб'єкта господарювання дозволило б підвищити достовірність та обґрунтованість досліджень у галузі економічної безпеки на підприємствах регіону, а також покращити якість стратегічного планування та прийняття управлінських рішень.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

3.1. Удосконалення механізму забезпечення економічної безпеки підприємств регіону

Дослідження дисбалансів інтересів стейкхолдерів з управлінських позицій у межах регіонального простору спрямовано не тільки на виявлення інтересів окремих груп, а й на визначення їх впливу на розвиток бізнесу та стратегічні активи підприємств регіону. В даний час цьому аспекту приділяється велика увага в дослідженнях українських вчених [114, 277]. Розглянемо основні зони зіткнення інтересів стейкхолдерів – суб'єктів органів державної та місцевої влади, бізнесу та населення на регіональному рівні.

Співвідношення інтересів між різними органами державної влади (центральна влада та органи місцевого самоврядування)

Виходячи з нормативно-правової бази можливі різні типи взаємовідносин між центральними та підприємств регіональними органами влади в Україні. Судова практика свідчить про поступові зміни у балансі повноважень між органами державної влади. Спостерігається певна розбалансованість між предметами спільного ведення держави та місцевих органів влади, а також серед форм регулювання суб'єктами місцевого самоврядування предметів державного ведення [18, 195]. Узгодження інтересів та організація взаємодії органів центральної влади та місцевих органів влади щодо предметів спільного ведення є надзвичайно актуальним на сучасному етапі, що обумовлює необхідність удосконалення нормативно-правової бази.

Згідно зі статтею 76 Конституції України, можливі протиріччя між законами, прийнятими центральною владою та місцевими органами самоврядування. Зазначимо деякі протиріччя:

1. Часто територіальні органи центральних міністерств та відомств мають

більше повноважень порівняно з місцевою владою у вирішенні важливих регіональних проблем, що призводить до дублювання функцій.

2. Недосконалість механізмів контролю над діяльністю державних органів на місцевому рівні.

3. Внаслідок високого рівня централізації податкової системи недостатня участь місцевих органів у процесі бюджетного фінансування.

4. У деяких законах (наприклад, в Законі України «Про освіту») переважає роль центральних функцій та повноважень.

5. Не повною мірою враховуються інтереси підприємств регіонів при формуванні рішень у Верховній Раді України.

6. Неузгоджене з регіоном прийняття рішень щодо визначення фінансових ресурсів державних цільових програм, що зачіпають економічні інтереси підприємств.

Пропозиція: необхідне коригування нормативно-правової бази з виявленням усіх факторів, що зумовлюють неузгодженість та суперечливість інтересів підприємств.

Баланс інтересів між органами державної влади і системою МСУ.

До найбільш поширених зон конфліктів інтересів віднесемо наступні:

конфлікт інтересів на права муніципальної власності – муніципалітети можуть володіти та розпоряджатися виключно тим майном, яке призначене для вирішення місцевих питань або для вирішення окремих державних доручень, що обумовлює обмеження можливостей муніципалітетів використати свою власність;

контролюючими органами виявляється багато помилок, у тому числі при прийнятті нормативно-правових актів, які перешкоджають ефективній взаємодії органів державної та муніципальної влади та позначаються на стані економічної безпеки підприємств [15];

обмеження прав органів місцевого самоврядування на формування бюджетного процесу. У держави є право втрутитися в область компетенцій муніципалітетів (формування податкової бази, міжбюджетні

трансферти тощо);

суперечливість виборчої системи. Виборча система визначається статутом муніципальної освіти відповідно до встановленого законом суб'єкта держави;

невідповідність ресурсного потенціалу муніципалітетів цілям та завданням, покладеним суспільством на муніципальну владу відповідно до законодавства. Недостатня ув'язка компетенцій і завдань з фінансовою базою МСУ належить до найбільш гострих проблем і дуже ґрунтовно вивчається вченими та управлінцями державного та муніципального рівнів;

порушення досягнутих угод між підприємствами регіону та муніципалітетами, нестабільність бюджетного фінансування проектів з державною участю.

Пропозиції щодо узгодження інтересів органів державного управління та місцевого самоврядування такі:

розробка концепцій, програм та планів соціально-економічного розвитку територій за участю органів державної влади та МСУ;

формування на регіональному рівні за участю муніципалітетів комплексу документів з методичного, прогностного та планувального забезпечення, які визначають місце та роль муніципалітету у перспективному соціально-економічному розвитку підприємств регіону та країни;

проведення інвентаризації матеріальних та фінансових ресурсів підприємств регіону, з виділенням зон муніципального рівня, забезпечення контролю з боку підприємств регіону та муніципалітету за їх раціональним використанням ресурсного потенціалу, стану екологічної обстановки та ін.

З метою досягнення балансу між інтересами цих сторін пропонується подальше вдосконалення системи договорів та угод у напрямі зміцнення взаємовідносин державних та муніципальних органів влади, а також розвиток державно-приватного партнерства.

Протиріччя інтересів між органами державного управління, місцевого самоврядування та бізнесом.

У практиці сучасного управління інтересами стейкхолдерів активно застосовується стейкхолдер-аналіз (підхід). Стейкхолдер-підхід почав активно впроваджуватися в управлінську практику з виходу праці Р. Фрімена (Freeman R. [233]). Цей підхід ґрунтується на застосуванні низки технологій, що дозволяють не тільки виявити інтереси суб'єктів бізнесу, влади та населення, а й та оцінити їх вплив на стратегічні цілі розвитку підприємств регіону [164]. Нижче розглянемо найпоширеніші інструменти, які застосовують у зазначених цілях (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Інструменти аналізу і оцінки інтересів стейкхолдерів економічної безпеки
намазоровні [складено автором]

Інструменти і моделі стейкхолдер-підходу	Опис методу
Карта зацікавлених сторін	Суб'єктивне уявлення голови компанії чи групи управлінців (наприклад, з використанням методу «мозкового штурму») про те, чиї інтереси можуть бути зачіплені в процесі діяльності компанії, і при тому, як це може вплинути на власну організацію
Таблиця інтересів стейкхолдерів	Показники, що оцінюють вплив лідера, силу підтримки або протидії стейкхолдерів, інформацію про інтереси стейкхолдера, заносяться до таблиці, на основі якої розробляється стратегія взаємодії, що враховує інтереси стейкхолдера та його впливу на компанію
Матриця «підтримка, помножена на силу впливу»	Допомагає виявити стейкхолдерів, які представляють найбільшу загрозу для компанії (найменша підтримка + найбільший вплив). Визначаються зацікавлені особи, чия підтримка найбільш висока для посилення взаємовигідного співробітництва
Інтегральний захід оцінки оточення бізнесу	Характеристика ризиків бізнесу, породжених людським фактором
Багатокритеріальний стейкхолдер-аналіз	Оцінка довгострокових фінансових витрат на реалізацію проекту і соціальної значимості наслідків його реалізації, що використовується для оцінки інтересів стейкхолдерів під час проведення оцінки та вибору проектів, також прогнозує можливі конфлікти. Якісна оцінка наслідків реалізації проекту для зацікавлених сторін ґрунтується на експертних підходах, а пошук балансу між їх інтересами – на методах

	багатокритеріальної оптимізації
--	---------------------------------

Методологія аналізу виявлення інтересів у всіх схемах є загальною. Вона передбачає визначення інтересів кожного з учасників та розробку взаємоузгодженої процедури реалізації цих інтересів. Слід рекомендувати до застосування в нашій країні моделі узгодження інтересів стейкхолдерів, щодобре зарекомендували себе в зарубіжній практиці:

Фрідмена-Майлса – модель сформована на основі сходів участі Арнстайна. Передбачається з'ясування відносин взаємовигідного співробітництва стейкхолдерів на різних щаблях: від простого повідомлення суб'єктів про прийняті рішення до найвищого рівня – активної їхньої участі у прийнятті рішень, у тому числі стратегічного рівня;

Модель Мітчелла [148] – на основі цієї моделі можливо виявити необхідну увагу з боку бізнесу;

застосування моделі Саважа дозволяє оцінити потенціал перспективного співробітництва [154];

модель SRM – управління відносинами зі стейкхолдерами – належить до фундаментальних платформ для розвитку бізнесу [262], ключові аспекти даної моделі пов'язані з виявленням інтересів, що перетинаються та розробкою заходів для їх реалізації, за участю стейкхолдерів у ухваленні загальних рішень. Реалізація даних концептуальних підходів дозволить підвищити збалансованість регіональних інтересів підприємств, що зрештою вплине на зміцнення економічної безпеки підприємств регіону.

У сучасних умовах на передній план виходять питання узгодження економічних інтересів інституційних учасників реалізації великих мегапроектів – приватного бізнесу, держави та підприємств регіонів. Ці проекти мають загальнодержавне значення, значну кількість учасників і охоплюють часом кілька підприємств регіону. Безперечно, що питання стратегічного управління та узгодження інтересів інституційних учасників мегапроектів мають

перебувати у сфері управління підприємств регіону. Рішення питань згладжування протиріч в конфліктних зонах має не тільки регіональне, але і загальнодержавне і стратегічне значення. Багато питань під час управління цим процесом ставляться до предметів ведення держави, а не складових її окремих суб'єктів. Тільки загальнонаціональна продумана політика в частині координації предметів ведення держави, суб'єктів держави та місцевого самоврядування є основою для ліквідації зон зіткнення інтересів (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Конфліктні зони зіткнення інтересів і напрямки згладжування протиріч[складено автором]

Наявність конфліктних зон серйозно впливає на стан економічної безпеки і передбачає коригування існуючого стратегічного вектора економічного розвитку підприємств регіону. Ефективність такого коригування багато в чому залежить від своєчасної системи управлінських впливів у напрямку згладжування існуючих протиріч у системі регіональних інтересів. Регіональні

управлінські функції є відносно самостійними відокремленими видами управлінської діяльності. А. Файоль (1917) відносив до них чотири взаємопов'язані функції: планування, організацію, мотивацію та контроль. Авторське уявлення про зміст даних функцій у системі забезпечення економічної безпеки на мезорівні представлено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Функції управління економічною безпекою підприємств
регіону[систематизовано автором]

Функція управління	Зміст функції управління забезпеченням економічної безпеки підприємств регіону
Планування	Процес формування цілей, завдань забезпечення економічної безпеки Розробка механізмів забезпечення економічної безпеки Пріоритети Стратегічне, індикативне, оперативне і поточне планування
Організація	Створення умов для досягнення цілей Формування регіональних структур здосагнення економічних інтересів стейкхолдерів Постановка управлінських задач Делегування повноважень
Мотивація	Розробка системи стимулювання органів державного управління, місцевого самоврядування в процесі та за результатами вирішення завдань забезпечення економічної безпеки Розробка програм взаємодії з бізнесом
Контроль	Моніторинг індикаторів економічної безпеки суб'єкта держави Виявлення відхилень від порогових значень Ідентифікація погроз економічної безпеки

Застосування процедур планування дозволяє регіону визначити перспективу розвитку в майбутньому, більш раціонально використовувати регіональні ресурси, ефективно проводити політику узгодження інтересів стейкхолдерів. У процесі планування розробляються прогнози показників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємств регіону та формуються управлінські рішення щодо забезпечення економічної безпеки у перспективі. Там, де є планування, невизначеність скорочується. Технології планування припускають розробку планів, графіків, визначення системи показників, що

характеризують процес управління цим процесом та виконання виконавцями поставлених завдань. Така чітка процедура планування за виконавцями та термінами дозволить надалі провести своєчасно контроль за реалізацією конкретних завдань щодо забезпечення економічної безпеки. На цьому управлінському етапі визначаються цілі забезпечення регіональної економічної безпеки, необхідні ресурси для досягнення цілей, а також розробляються методи управління, найефективніші для конкретних підприємств регіонів. Плануванню, як правило, передують прогнозування. Це дуже важливий управлінський етап, оскільки дозволяє переглянути результати діяльності щодо забезпечення регіональної економічної безпеки в кількох варіантах та вибрати найкращий. Для того, щоб планування виконало свою функцію, необхідно відповісти на такі питання – як система економічної безпеки представлена на сучасному етапі? Чи є фінансовий потенціал для забезпечення економічної безпеки? У якому напрямку здійснюється соціально-економічний розвиток підприємств регіону? З якими перешкодами регіон може зустрітись в плановому періоді? Які є ресурси для подолання загроз економічній безпеці? Особлива роль системі забезпечення економічної безпеки підприємств регіону відводиться стратегічному плануванню. Саме з допомогою цього інструменту здійснюється:

- визначення стратегічних цілей економічної безпеки;
- подання конкретних результатів проведення управлінських процедур;
- розробка альтернативних стратегій на основі аналізу перспектив розвитку підприємств регіону.

Мета: дати комплексне обґрунтування загроз, з якими можуть зіткнутися підприємства регіону у перспективі та розробити систему заходів щодо їх нейтралізації. Величезною є роль стратегічного планування при вирішенні питань узгодження інтересів держави та її суб'єктів. Це стосується як узгодження поточних і стратегічних цілей, так і особливо підвищення ефективності процедур бюджетного процесу, що здійснюється на регіональному та державному рівнях. Зазначимо особливо, що в рамках

управління регіональною безпекою в ряді випадків центр управління переміщається в бік тактичного планування. Це відбувається у разі необхідності термінового вироблення конкретних механізмів реагування на специфічні регіональні загрози. Функція організації полягає у забезпеченні процесу управління необхідними ресурсами – кадрами, приміщеннями, фінансами. Саме на цьому етапі докладно розглядається процес взаємодії між стейкхолдерами під час реалізації Концепції забезпечення регіональної економічної безпеки. Серед методів управління можна виділити методи розпорядчого впливу (випуск наказів та розпоряджень керівниками різного рангу в межах їх повноважень) та безпосередньо методи організаційного впливу (регламентування структур управління економічною безпекою, розробка положень, посадових інструкцій, затвердження нормативів за чисельністю управлінського складу) та кваліфікації, підготовка комплексу інструкцій – з техніки безпеки тощо, ознайомлення персоналу з чинними правилами та ін. З метою досягнення балансу між носіями регіональних інтересів доцільно на регіональному рівні сформувати нову організаційно-економічну регіональну структуру за узгодженням регіональних інтересів. Можливо, на базі регіональної управлінської системи, що вже склалася, створення відокремленого структурного підрозділу з самостійними завданнями синхронізації регіональних економічних інтересів. Даний підрозділ вивчатиме інтереси суб'єктів господарювання, розроблятиме пропозиції щодо усунення виявлених протиріч, а також сприятиме включенню стратегічних інтересів у положення регіональної економічної стратегії. Вивчення економічних інтересів можливе через анкетування стейкхолдерів, складання переліку інтересів та встановлення їх взаємозв'язку та протиріч. На заключному етапі доцільно формування пакету пропозицій щодо підвищення рівня узгодженості інтересів, у тому числі на муніципальному рівні. Мотивація базується на процедурах формування зацікавленості всіх учасників процесу забезпечення економічної безпеки в результатах процесу регіональної економічної безпеки. Мотивація органічно вплітається в регіональний

управлінський цикл усвідомлення потреб до формування регіональних інтересів підприємств, необхідних рішень та конкретних дій суб'єктів – носіїв інтересів з їхніми обов'язками. На базі цієї функції формується система морального та матеріального заохочення учасників забезпечення регіональної економічної безпеки. До стратегічних завдань контролю слід віднести безперервне спостереження за результатами роботи учасників процесу забезпечення економічної безпеки підприємств регіону на основі аналізу виконання планів, забезпечення зворотнього зв'язку з кожним учасником цієї управлінської діяльності і оцінка результатів своєї діяльності. Управлінський механізм дозволяє на всіх стадіях розглянути стан питань узгодження інтересів учасників забезпечення економічної безпеки. Одночасно у процесі управлінської діяльності вирішуються завдання щодо нейтралізації загроз економічній безпеці, спричинених неузгодженістю регіональних економічних інтересів (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Загрози економічної безпеки на мезорівні та заходи щодо їх нейтралізації [складено автором]

За узгодження інтересів усіх суб'єктів господарювання, усунення напружених конфліктних зон, реалізації заходів щодо нейтралізації загроз економічній безпеці підприємств вивільниться значна кількість організаційних та інтелектуальних ресурсів, які були задіяні у боротьбі за реалізацію власних інтересів будь-якими методами. За умови їх цільового використання буде більш надійно захищено життєво важливі інтереси підприємств регіону та муніципальних утворень, збережено регіональну фінансову стійкість, сформовано зовнішню захищеність від дестабілізуючих впливів зовнішнього середовища. Пропонується наступний порядок дій органів державної влади суб'єктів держави щодо забезпечення економічної безпеки на мезорівні з урахуванням інтересів стейкхолдерів (рис. 3.3).

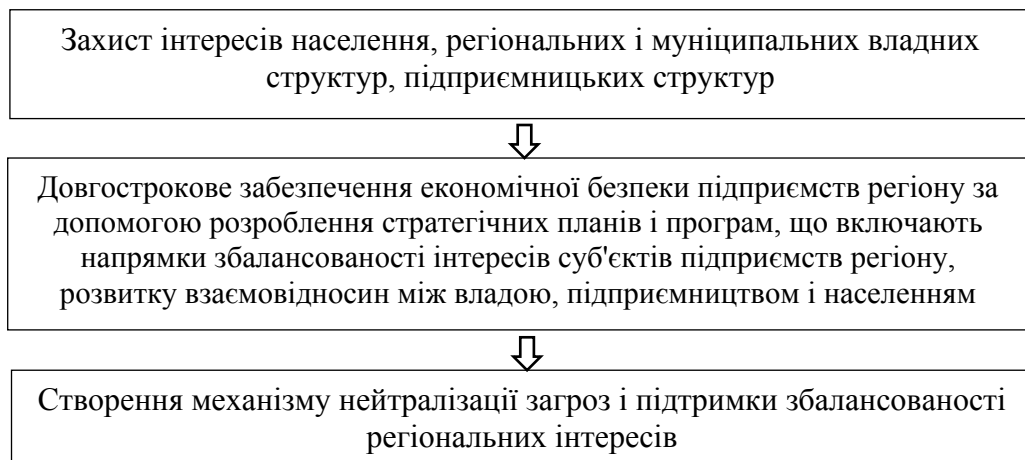

Рис. 3.3. Дії органів державної влади щодо досягнення збалансованості інтересів в системі забезпечення економічної безпеки [складено автором]

Науково обґрунтована система взаємодії суб'єктів регіональної економіки з урахуванням принципів гармонізації їхньої взаємодії та оптимального поєднання регіональних інтересів дозволить забезпечити економічну безпеку підприємств регіону в рамках траєкторії соціально-економічного розвитку підприємств регіону на довготривалий період. Стратегія економічної безпеки

України на період до 2025 року є базою для формування нових концептуальних підходів до узгодження інтересів суб'єктів економічної безпеки у різних сегментах економіки [208]. Вивчення питань узгодження інтересів суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємств регіону передбачає формування концепції дослідження цього процесу. Основний концептуальний підхід при розробці напрямів забезпечення регіональної економічної безпеки полягає в досягненні збалансованості інтересів учасників цього процесу та підтримці цієї збалансованості протягом усього періоду соціально-економічного розвитку підприємств регіону, що розглядається. Функціонування регіональної системи управління економічною безпекою характеризується безліччю різноманітних проблем, які виступають у ряді випадків як протиріччя, зокрема, що виявляються між вимогами до розвитку, що склалися, і реальними можливостями підприємств регіону, кадровою структурою і регіональними потребами в інноваціях, підходами до управління державних та муніципальних структур, внутрішніми протиріччями економічних інтересів між різними типами суб'єктів бізнесу та ін. Необхідні комплексні дослідження для вирішення проблем управління з урахуванням концептуального підходу. На основі вивчення наукових праць, присвячених даній проблематиці, були розглянуті такі елементи управління економічною безпекою, як методологічні аспекти її дослідження, зміст управління регіональною економічною безпекою, цілі, суб'єкти та об'єкти управління, основні засади узгодження інтересів учасників забезпечення економічної безпеки, а також напрямки, що враховують складність та динамічність процесу управління регіональною економічною безпекою. З початку 90-х років дослідниками у цієї області були закладені основи нової нормативно-правової бази економічної безпеки, вирішено питання розробки методик виявлення загроз та ризиків цього процесу. Сформовано основні концепції дослідження економічної безпеки та базові підходи до формування системи управління цим процесом. Пріоритетним напрямом дослідження концептуальних положень економічної безпеки підприємств регіону є проведення концептуального аналізу. Концептуальний аналіз

дозволяє детально дослідити предметну галузь економічної безпеки. Він формується на послідовному використанні процедур, технологій та методів вирішення виявлених проблем у системі забезпечення регіональної економічної безпеки. Формулювання концептуальних ідей, систем понять ґрунтується на теорії структур [28]. У роботах цього вченого велика увага приділяється аксіоматичному методу: «...Аксіоматичний метод вчить нас... знаходити загальні ідеї, які ховаються за деталями, властивими кожній з аналізованих теорій, отримувати ці ідеї та піддавати їх дослідженню» [29]. Цей філософський підхід актуальний, на наш погляд, для розробки концептуальних положень регіональної економічної безпеки. Для розробки управлінських рішень у системі регіональної економічної безпеки необхідно пройти низку етапів – від концептуального осмислення та формулювання проблем економічної безпеки до проектування управління системою регіональної економічної безпеки підприємств (рис. 3.4).

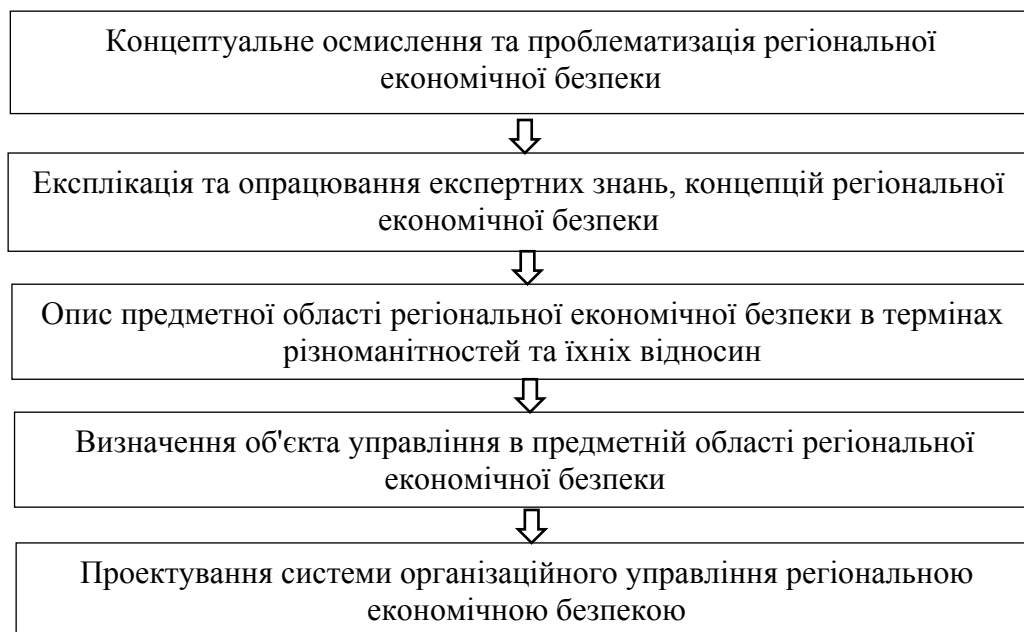

Рис. 3.4. Етапи концептуального аналізу системи управління регіональною економічною безпекою [складено автором]

Концептуальні методи надають потужні засоби для системної кваліфікації та оцінки поглядів, рішень з їх якісних та кількісних підстав, а

також засоби для вироблення та реалізації рішень в галузі управління регіональною економічною безпекою.

Результати застосування концептуальних методів у галузі дослідження системи регіональної економічної безпеки наступні:

визначення обґрунтувань, підстав тих чи інших тверджень, розповсюджених у предметній галузі регіональної економічної безпеки;

розробка моделей для проектування систем організаційного управління регіональною економічною безпекою;

концептуальні методи, що забезпечують збереження цілісності, несуперечності та повноти розроблюваних схем і моделей;

концептуальний аналіз розкриває предметні різноманітності в об'єкті управління та забезпечують перехід від розробки схем безпосередньо до проектування системи управління економічною безпекою підприємств регіону;

концептуальне проектування дозволяє проектувати багатоконтурні системи управління будь-яких масштабів, у тому числі управління такою багатозв'язковою та полісуб'єктною системою як регіональною економічною безпекою та ін.

Спираючись на дані концептуальні твердження, визначимо зміст та напрями управління регіональною економічною безпекою. Насамперед розглянемо алгоритм розробки та підходи до формування змісту концепції управління регіональною економічною безпекою підприємств. На наш погляд, підходи, що склалися, до управління економічною безпекою вимагають свого подальшого розвитку. Основна концептуальна ідея управління регіональною економічною безпекою спрямована на досягнення системи узгодження (координації, взаємопов'язання) інтересів учасників управління цим процесом та цілей регіонального управління та розвитку бізнес-процесів. Управління регіональною економічною безпекою, таким чином, є поліпредметною та багатофункціональною діяльністю та представляється як:

наука про збалансованість економічних інтересів суб'єктів економічної безпеки;

методологія управління (планування, організації, мотивації та контролю) процесом забезпечення регіональної економічної безпеки;

системний підхід, що представляє забезпечення економічної безпеки у категоріях захисту та нейтралізації загроз та ризиків;

сучасна стратегія економічної безпеки регіонів, цілеспрямованим фактором якої є забезпечення захисту регіональних інтересів через призму їхньої збалансованості та узгодження;

алгоритм організації ефективного управління регіональною економічною безпекою та нейтралізації ендегенних та екзогенних загроз;

складова частина функціонального менеджменту у системі управління економічною безпекою країни та ін.

Регіон є важливим об'єктом національної безпеки та невід'ємною частиною державного устрою. Його розвиток значною мірою залежить від стану соціально-економічної системи країни в цілому. Відповідно, регіональна економічна безпека виступає підсистемою загальної економічної безпеки держави.

До питань регіональної економічної безпеки активно звертаються українські науковці. Зокрема, Г.Т. Завіновська та О.В. Мельник [19] аналізують регіональні аспекти економічної безпеки та механізми її забезпечення. В.В. Близнюк [12] досліджує вплив децентралізації на економічну безпеку підприємств регіонів, а О.М. Амоша та В.П. Антонюк [33] розглядають питання структурних трансформацій в контексті економічної безпеки України.

Законодавче регулювання питань національної та економічної безпеки в Україні здійснюється на основі Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України» та інших нормативно-правових актів. Важливу роль у формуванні стратегічних підходів до економічної безпеки підприємств регіонів відіграє Стратегія національної безпеки України, затверджена відповідними указами Президента України.

На основі досліджень можна дійти такого комплексного визначення регіональної економічної безпеки: — це стан, у якому відсутні, зведені до

мінімуму або усунуті внутрішні та зовнішні загрози збереження соціально-економічного потенціалу підприємств регіону нижче рівня, необхідного для підвищення добробуту його мешканців. У трактуванні колективу вчених під регіональною економічною безпекою прийнято сукупність умов та факторів, що характеризують як стан економіки, у тому числі стабільність та стійкість її розвитку, так і ступінь її незалежності та інтеграції з економікою країни. При цьому передбачається можливість регіону проводити власну економічну політику, здійснювати великі економічні заходи щодо невідкладних ситуацій, заходи щодо підтримки гідного рівня життя населення та ін напрямки. Але в жодному визначенні вчених не вказано економічних інтересів, які має реалізувати регіон, і які тим самим сприяють забезпеченню регіональної економічної безпеки. Ґрунтуючись на визначеннях, представлених у науковій літературі, пропонуємо власний концептуальний підхід до формування системи регіональної економічної безпеки. Концепція регіональної економічної безпеки представляється нам як сукупність поглядів на завдання регіональних органів управління з пошуку та реалізації методів управління економічною безпекою, захисту регіональних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз з урахуванням наявних ресурсів та можливостей. До найважливіших елементів концепції економічної безпеки регіону слід віднести:

виявлення її ролі у системі вищого рівня – економічної безпеки країни;

уявлення про розвиток системи економічної безпеки регіонів як умови зміцнення захищеності економічної безпеки держави в цілому;

формування концептуальних підходів до забезпечення регіональної економічної безпеки на основі підвищення рівня узгодженості регіональних інтересів стейкхолдерів;

обґрунтування структури та найважливіших елементів системи управління регіональною економічною безпекою – цілей управління, системи регіональних економічних інтересів, загроз та ризиків економічної безпеки, цільових показників, механізмів зниження впливу загроз на економічну безпеку, що включає такі функції управління, як планування

(прогнозування, цілепокладання, програмування, ресурсне забезпечення), організація (створення структур, розподіл повноважень, створення умов для реалізації Концепції), виконання (комунікація, координація, мотивація), контроль (порівняння з цільовими показниками, оцінка, коригування) (рис. 3.5).

При реалізації концептуального підходу слід наголосити на взаємообумовленості економічних інтересів країни та інтересів підприємств регіонів та муніципальних утворень. При розробці регіональних та муніципальних програм обов'язково враховуються основні пріоритети економічної безпеки країни. Особлива увага приділяється підвищенню якості життя населення та економічному зростанню підприємств регіонів та муніципалітетів. Непорушним постулатом є рівноправне партнерство країни та регіонів у досягненні національних та регіональних цілей. Зупинимось на цьому аспекті відносин більше детально. Стратегічні економічні інтереси регіонів та країни в рамках завдань забезпечення економічної безпеки односпрямовані.

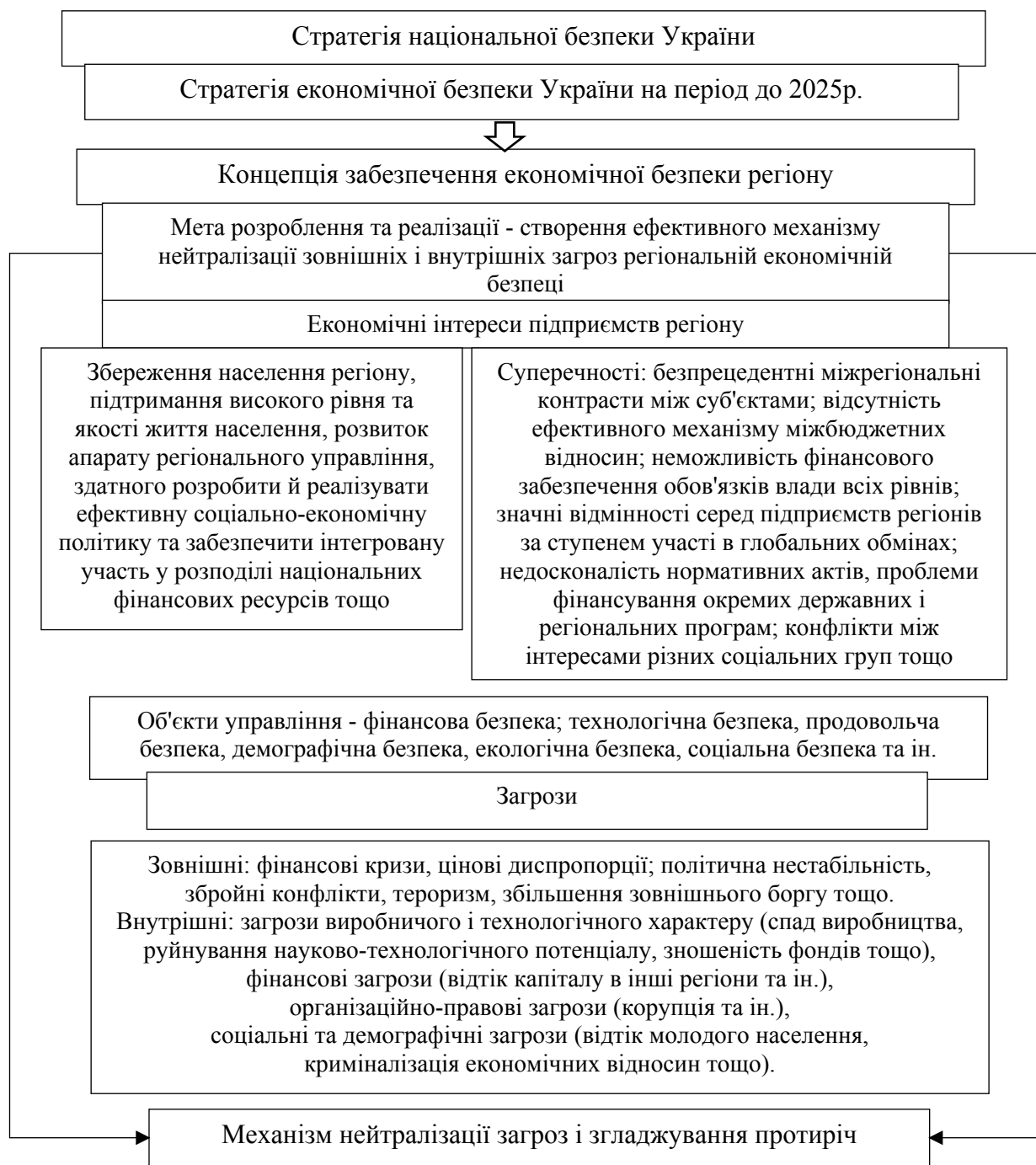

Рис. 3.5. Концепція узгодження інтересів в системі економічної безпеки на мезорівні[складено автором]

В той же час, в інтересах суб'єктів держави та інтересах держави існують певні протиріччя, в першу чергу обумовлені нерівномірністю, що історично склалася, у розвитку підприємств регіонів та їхніми конкретними соціально-

економічними умовами. Найбільший дисбаланс можна виявити в економічних інтересах регіональної виконавчої влади та центру. До інституційної основи формування системи узгодження регіональних інтересів слід віднести насамперед державні інституції – законодавчу, виконавчу та судову владу. До інститутів, які безпосередньо забезпечують регіональну економічну безпеку, слід віднести регіональні органи влади, представництва та територіальні органи міністерств і відомств державного рівня в регіоні, а також і численні організації та громадян, які беруть участь у забезпеченні регіональної економічної безпеки відповідно до законодавства. Існуюча нормативно-правова база у цій сфері утворює правовий інститут регіональної безпеки підприємств. Формування системи збалансованості економічних інтересів підприємств регіону багато в чому залежить від розвиненості інституційних структур, цільових установок правлячої еліти та великих фінансово-промислових угруповань та ін. Проведені дослідження показують, що напрями та темпи економічного зростання підприємств регіонів багато в чому визначені економічними інтересами суб'єктів бізнесу із значним фінансовим потенціалом. Фінансова безпека в цих умовах виходить на передній план як найважливіший стабілізуючий елемент забезпечення регіональної економічної безпеки. Регіональні суб'єкти, які проживають або працюють у регіоні, характеризуються різною структурою потреб, що в кінцевому рахунку визначає відмінності в їхніх економічних інтересах. У ряді випадків ці інтереси суперечливі. Цілі управління мають бути спрямовані на досягнення балансу інтересів, а за неможливості забезпечити збалансованість – на зведення до мінімуму наслідків від зіткнення інтересів. Очевидно, що кожен суб'єкт відносин прагне максимально можливої реалізації свого економічного інтересу. Однак ці інтереси інколи входять у суперечність з інтересами інших стейкхолдерів. Відповідно до теорії Дж. Ролза, яка успішно застосовується у закордонній управлінській практиці, розподіл доходів та багатства має створювати умови для отримання переваг усіма. Регіональна та муніципальна влада, базуючись на постулатах цієї теорії, повинні забезпечити умови для реалізації інтересів усіх груп населення – для

населення – можливість роботи та гідного заробітку, забезпечення прийнятної якості життя; підтримка соціально слабких груп; для муніципальних утворень – надання умови ефективного використання місцевого ресурсного потенціалу.

Представлений авторський інструментарій оцінки рівня економічної безпеки регіональних господарських систем з урахуванням найважливіших складових процесів цифрової трансформації окремих галузей та сфер економіки дозволив зробити висновок про адекватність інструментарію оцінки, так як отримані результати корелюють з даними авторитетних видань, розробками провідних вчених із цифровізації та економічної безпеки, а також дозволяє надалі прогнозувати найважливіші тенденції соціально-економічного розвитку підприємств регіонів. Для стійкого розвитку регіональних господарських систем за умов впливу процесів цифровізації і хаотично виникаючих ризикових подій, спричинених макро- та мікроекономічними шокowymi подіями, необхідно обґрунтування всієї сукупності заходів в рамках напрямків забезпечення економічної безпеки, що не є можливим без ефективного механізму рівня економічної безпеки [128, 153]. Під механізмом забезпечення економічної безпеки підприємств регіону, на нашу думку, слід розуміти сукупність усіх задіяних інструментів для забезпечення стійкості стану всієї господарської системи під впливом різних дестабілізуючих факторів, у тому числі, і за рахунок заходів попереджувального характеру, з урахуванням викликів цифрової економіки. Серед найважливішої цілі механізму забезпечення економічної безпеки підприємств регіону (МЗЕБПР) слід назвати забезпечення балансу функціонування всіх елементів системи (бюджетно-фінансовий блок, інноваційно-інвестиційний блок, блок масштабу економіки і стратегічного розвитку, блок якості життя та розвитку людського капіталу, продовольчий блок), а також створення умов для відтворювальних процесів з метою виконання стратегічних цілей розвитку та вирішення завдань, що визначаються вимогами цифрової економіки. Серед другорядних цілей МЗЕБПР слід виділити:

формування необхідної інформаційної бази для проведення аналітичних

розрахунків з метою виявлення і оцінки всієї сукупності загроз, що виходять від зовнішнього та внутрішнього середовища в умовах впровадження наскрізних цифрових технологій [71];

моніторинг усієї сукупності факторів та умов стратегічного регіонального розвитку для прогнозування досягнення цільових показників регіональних проектів з урахуванням принципів стратегічності та інноваційності [74];

усунення «вузьких» місць у системі взаємодії стейкхолдерів та органів влади, що здійснюють взаємодію у цифровому екологічному середовищі [23];

розробка резервів підвищення ефективності використання сукупного потенціалу розвитку території для зниження вразливості під впливом макро- та мікроекономічних шоків [77];

підвищення результативності регіональної політики на основі своєчасної діагностики стратегічних проблем і пошуку адекватних інструментів реагування [21];

отримання інтегральної оцінки рівня економічної безпеки за рахунок комплексної характеристики кожного системоутворюючого блоку, що включає систему аналітичних показників та їх порогових значень, зіставляючи які, є реальна можливість систематизації всієї сукупності загроз [49].

Завдання, розв'язувані в рамках функціонування МЗЕБПР, можна розмежувати наступним чином:

визначення регіональних стратегічних пріоритетів розвитку в умовах цифрової економіки і зіставлення їх з об'єктами і суб'єктами системи економічної безпеки [61];

формування основних напрямів політики забезпечення економічної безпеки підприємств регіону з урахуванням проектного підходу до управління та принципів стратегічного розвитку [63];

розробка алгоритму функціонування МЗЕБПР з урахуванням різних видів взаємодії органів влади і зацікавлених сторін, а також інструментів координації всього процесу [65];

розробка основних форм підсумкових документів щодо забезпечення

цілей економічної безпеки підприємств регіону з урахуванням досягнення цільових показників регіональних проектів розвитку і пріоритетів, зазначених в стратегічних планах розвитку [60];

своєчасна процедура коригування показників економічної безпеки підприємств регіону в контексті появи новостворених дестабілізуючих факторів та ризиків [57];

розробка теоретико-методичного та нормативно-методологічного інструментарію для забезпечення економічної безпеки підприємств регіону з урахуванням загроз цифрового розвитку [53, 54].

Для досягнення цілісності та збалансованості системи економічної безпеки підприємств регіону потрібно формування архітектури вхідної та вихідної документації, яка згодом використовується органами влади, до компетенції яких входить стратегічний регіональний розвиток, для запобігання загрозам та викликам. Одним із найважливіших аспектів, у даному випадку, є узгодженість всього комплексу дій в рамках всіх життєвого циклу управлінських рішень для усунення чи зниження наслідків впливу тих чи інших загроз розвитку [55]. Розроблений МЗЕБПР з урахуванням стратегії регіонального розвитку, особливостей побудови системи економічної безпеки, підпорядкованості основних елементів та необхідності застосування альтернативних стратегічних рішень для усунення виявлених загроз, представлений на рис. 3.6.

Особливістю пропонованого МЗЕБПР є інтегрована оцінка рівня економічної безпеки підприємств регіону на основі системи аналітичних показників, їх порогових значень по кожній укрупненій групі системоутворюючих елементів. Діапазон відхилень фактичних значень індикаторів від порогових значень дозволяє розробити завдання з управління загрозами, сформувати список цільових результуючих значень в рамках необхідних програмних заходів з урахуванням проектного підходу управління. Якісна оцінка рівня економічної безпеки підприємств регіону визначається наявністю постійно діючої системи моніторингу всієї сукупності

факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що формує інформаційну базу для проведення комплексного економічного аналізу (КЕА) [56]. Для адаптації господарської системи під виклики цифрової трансформації з метою забезпечення економічної безпеки підприємств регіону були сформульовані цілі і завдання КЕА в цілях розробки альтернативних варіантів розвитку подій і прогнозування їх впливу на найважливіші соціально-економічні показники розвитку підприємств регіонів.

Рис. 3.6. Авторський механізм управління економічною безпекою підприємств регіону[розроблено автором]

У процесі КЕАРЕБ регіону здійснюється обґрунтування стратегічних

рішень у галузі підвищення рівня економічної безпеки на основі розробки переліку превентивних заходів щодо нейтралізації загроз та ризиків, а також удосконалення регіональної політики з метою забезпечення стратегічних пріоритетів розвитку території [62]. Оскільки запропонована нами система економічної безпеки підприємств регіону включає в себе кілька взаємозалежних і підлеглих елементів, тому розмежування завдань потрібно по кожному з них через складність формування, необхідність урахування особливостей та тенденцій факторів на якісний їхній стан. Наприклад, коло завдань для продовольчого блоку представлено нами за допомогою табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Рівні завдань KEAPEB регіону для дослідження продовольчого блоку [103]

Завдання 1 рівня	Завдання 2 рівня	Завдання 3 рівня
Поточні	Стратегічні	Загальні
Виявлення та систематизація загроз продовольчої безпеки території; Аналіз обсягів виробництва за видами сільськогосподарської продукції; Аналіз ризиків сільськогосподарського виробництва; Оцінка рівня продовольчої безпеки території; Оцінка ефективності заходів щодо забезпечення рівня продовольчої безпеки; Ранжування підприємств регіону за рівнем продовольчої безпеки; Оцінка ефективності реалізації регіональних проектів у галузі розвитку сільськогосподарства; Оцінка ефективності системи управління агропродовольчою сферою підприємств регіону; Виявлення реалів несприятливого середовища виробництва агропродукції	Упорядкування прогнозних сценаріїв прояву загроз продовольчій безпеці; Розробка програми підвищення рівня продовольчої безпеки території; Розробка стратегічних карт розвитку окремих галузей сільськогосподарства та продуктивних підкомплексів окремих територій виходячи з природно-кліматичних особливостей та наявного потенціалу; Формування комплексної програми розвитку наукового потенціалу в сфері вирішення завдань підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарства; Розробка прогнозних сценаріїв розвитку агропродовольчої сфери підприємств регіону внаслідок реалізації проектного підходу до управління	Розвиток експортного потенціалу галузей сільськогосподарства з урахуванням повного забезпечення населення території якісними видами продовольства відповідно до норм споживання; Розробка напрямків розвитку інфраструктури ринку продовольства; Розробка резервів збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, що відповідають встановленим екологічним, санітарно-епідеміологічним, ветеринарним та іншим вимогам, з урахуванням необхідності використання при їх виробництві безпечних для здоров'я людини технологій та підвищення рівня експорту; Розробка комплексу превентивних заходів щодо зниження загроз продовольчій безпеці

Комплексний економічний аналіз рівня економічної безпеки (KEAPEB)

регіону необхідний насамперед для виявлення таких стратегічних проблем розвитку, які корелюють з національними пріоритетами розвитку, цілями економічної і національної безпеки. Аналітичне дослідження, яке проводиться в рамках KEAPEB регіону, передбачає низку розрахункових етапів, кожен з яких у логічній послідовності дозволяють в згодом визначати резерви забезпечення економічної безпеки, що може в результаті бути узагальнено в стратегічний документ, використовуваний в рамках коригування основних пріоритетів регіонального розвитку (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Характеристика етапів KEAPEB регіону в контексті дослідження продовольчого блоку [розроблено автором]

Основні завдання KEAPEB регіону з урахуванням стратегічних орієнтирів розвитку і важливості обліку дестабілізуючих факторів необхідно систематизувати, на нашу думку, на поточні, стратегічні та

загальні.Методологія KEAPEB, щобудувалася на використанні системно-комплексного підходу, із застосуванням традиційних та спеціальних прийомів факторного аналізу, дозволить виявити головні та другорядні загрози, на рівні окремих галузей та міжгалузевої, на рівні підприємств регіонів та країни в цілому, явні та приховані, внутрішні та зовнішні, поточні та майбутні та ін. [104].

За нашою думкою, в якості додаткового інструментарію дослідження макроекономічних викликів регіональної економічної безпеки може бути використаний метод складання профілю середовища, модернізований з обліком впливу факторів на економічну безпеку підприємств регіону і стійкий розвиток території на основі бально-експертної оцінки кожного з факторів (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Запропонована авторська градація балів для дослідження зовнішніх загроз продовольчої незалежності у системі економічної безпеки підприємств регіону [розроблено автором]

Важливість для забезпечення економічної безпеки підприємств регіону, балів	Важливість для стійкого розвитку території, балів	Спрямованість впливу
5 балів- вирішальний вплив; 4 бала- сильний вплив; 3 бала- помірний вплив; 2 бала- слабкий вплив; 1 бал- відсутність впливу.	5 балів- вирішальний вплив; 4 бала- сильний вплив; 3 бала- помірний вплив; 2 бала- слабкий вплив; 1 бал- відсутність впливу	+1 -позитивний вплив; -1- негативний вплив

В результаті розрахунків отримуємо комплексну оцінку впливу сучасних зовнішніх викликів на рівень продовольчої незалежності підприємств регіону, що дозволяє виявити, систематизувати, ранжувати виділені загрози за їх значущістю, виділити з них катастрофічні, високі, середні, другорядні та такі, що не потребують уваги (табл. 3.5).

Оцінка важливості макроекономічних погроз, на нашу думку, визначається на основі експрес-оцінки, як добуток балів важливості для забезпечення економічної безпеки, балів впливу на стійкий розвиток території та спрямованості впливу. Практичне застосування запропонованого

методичного підходу проілюструємо на прикладі оцінки макрозагроз продовольчому сектору системи економічної безпеки підприємств регіону (табл. 3.6).

Таблиця 3.5

Градація зовнішніх викликів по рівнем їх впливу на рівень економічної безпеки підприємств регіону[розроблено автором]

Діапазони підсумкової оцінки	Характеристика викликів
[16; 25]	не вимагають уваги
[9; 16]	другорядні
[- 4; 9]	середні проблеми
[-12; - 4]	високі
[-25; - 12]	катастрофічні

Таблиця 3.6

Приклад профілю макро-середовища підприємств регіону в цілях оцінки впливу загроз на рівень продовольчої незалежності у системі економічної безпеки[розроблено автором]

Чинники середи	Важливість для забезпечення економічної безпеки	Вплив на сталий розвиток території	Спрямованість впливу	Оцінка важливості зовнішніх викликів
Х	(А)	(Б)	(С)	$D=A*B*C$
Економічні:	-			
зростання ставок за кредитами товаровиробникам;	4	3	- 1	- 12
заходи грантової підтримки;	-			
зростання рівня безробіття у сільській місцевості тощо.	3	3	+1	+9
	-			
	4	5	- 1	- 20
Політичні:				
недосконалість законодавства ;	5	4	- 1	- 20
недосконалість політики на земельному ринку;	4	5	- 1	- 20
зростання обсягу імпорту продовольства і т.д.	4	4	+1	+16
Соціальні:				
низький рівень доходів у сільській місцевості;	5	5	- 1	- 25
дефіцит кадрів робітників професій;	4	4	- 1	- 16
низький рівень забезпеченості власним житлом і т.д.	3	3	- 1	- 9
Технологічні:				
використання технологій штучного інтелекту;	3	4	+1	+12
застосування безпілотних літальних апаратів;	3	4	+1	+12
використання досягнень	3	4	+1	+12

біоінженерії і т.д.				
---------------------	--	--	--	--

З наведеної в таблиці інформації ми можемо апріорі стверджувати, що згідно з розробленою градацією зовнішніх загроз на рівень продовольчої незалежності підприємств регіону якнайбільш катастрофічні виклики для економічної безпеки підприємств регіону слід зазначити:

зростання рівня безробіття в сільській місцевості;

недосконалість чинної системи законодавства, що регулює аграрну сферу;

недосконалість чинної політики щодо земельного питання;

низький рівень доходів в селі;

зростання ставок за кредитами для сільськогосподарських товаровиробників.

Отже, найбільш катастрофічним загрозам слід приділити увагу в комплексі першочергових напрямів підвищення ефективності політики підприємств регіону щодо досягнення продовольчої незалежності в системі економічної безпеки підприємств регіону. Результати такого аналізу використовуються для розробки резервів підвищення рівня продовольчої безпеки території (третього етапу аналізу згідно із запропонованою нами схемою) та формування програми стратегічного забезпечення продовольчої безпеки території. Таким чином, враховуючи особливості формування системи економічної безпеки підприємств регіону і фактори, що надають вплив на інтегровану оцінку зовнішніх викликів, пропонується авторський алгоритм прийняття рішень щодо усунення чи зниження наслідків загроз ЕБПР (рис.3.8). Доцільно, використовуючи програмно-цільовий метод управління, розробити систему якісних цілей у рамках обґрунтування заходів щодо усунення виявлених дестабілізуючих факторів, що вимагають особливого підходу з боку регіональної влади [57].

Результатом проведення КЕАРЕБ регіону є розробка основних положень Стратегії забезпечення економічної безпеки (СЗЕБ), яка гармонійно вписується

в концепцію стійкого регіонального розвитку з урахуванням стану найважливіших параметрів соціально-економічних факторів.

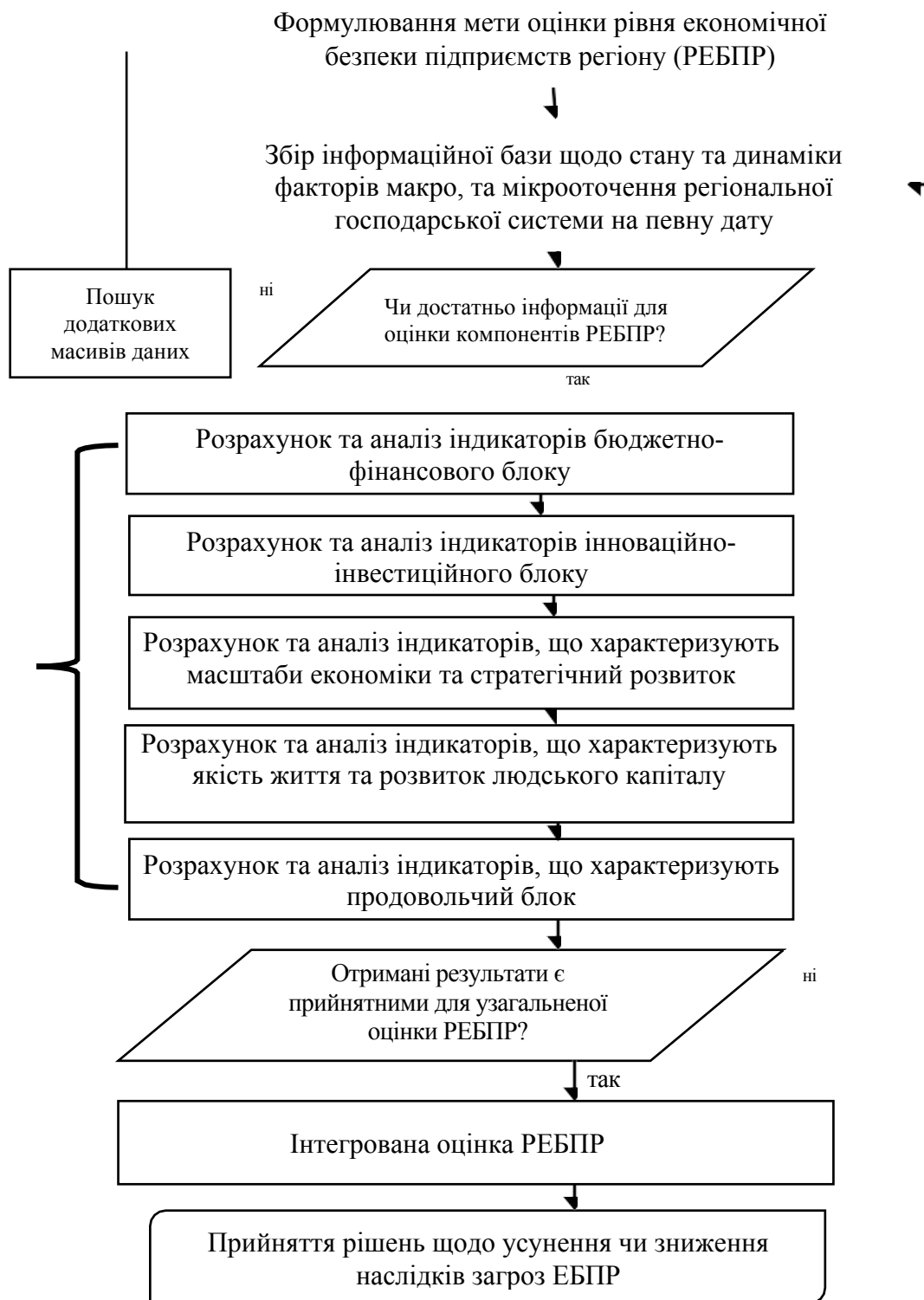

Рис. 3.8. Концептуальний авторський алгоритм коригування цілей та завдань оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону в контексті цифрового розвитку суспільства [побудовано автором]

У свою чергу, СЗЕБ як найважливіший стратегічний документ, що враховує пріоритети та цілі розвитку території, передбачає наявність окремих положень у розрізі кожного системоутворюючого елемента, що передбачають превентивні заходи щодо усунення можливих загроз, а також можливий інструментарій по досягненню порогових значень в розрізі кожного з 35 запропонованих нами аналітичних показників, що використовуються для кількісної та якісної їх оцінки. Наприклад, у рамках розроблення стратегічних напрямів досягнення продовольчої безпеки підприємств регіону таким результуючим документом виступає стратегічна програма (план дій) забезпечення продовольчої безпеки незалежності території [103].

Представлена сукупність аналітичних прийомів, що використовуються в рамках дослідження стратегічних проблем та викликів економічної безпеки підприємств регіону, з урахуванням сучасних тенденцій і факторів розвитку доводить її інформативність, об'єктивність, спирається на традиційні методи пізнання і може бути адаптована з урахуванням нових викликів та ризиків. Таким чином, запропонований механізм забезпечення економічної безпеки підприємств регіону з урахуванням виявлення, аналізу та систематизації основних загроз на основі дослідження основних трендів соціально-економічних індикаторів розвитку є, на наш погляд, збалансованим, повним, модернізованим, що доводить його універсальність для підприємств регіонів нашої країни і доцільність використання для прийняття стратегічних рішень.

3.2. Експрес-оцінювання пріоритетності загроз економічній безпеці підприємств регіону в кризових умовах

У контексті процесів цифрових перетворень, що відбуваються, на всіх рівнях управління економікою здійснюється трансформація сучасних форм [114], методів [115], алгоритмів управління економічною безпекою господарських систем [183], з огляду тих обставин, що на основі використання

наскрізних цифрових технологій спостерігається виникнення нових видів погроз, що вимагає вдосконалення традиційних прийомів дослідження [181].

Ефективність регіонального механізму протидії загрозам економічній безпеці полягає у можливості оперативного комплексного аналізу загроз [185], їх угруповання залежно від впливу на якісні і кількісні критерії індикаторів стійкого розвитку[10] з позиції виділення за принципом пріоритетності і ймовірності заподіяння шкоди регіональним стратегічним домінантам розвитку. Аналіз сучасних аспектів оцінки пріоритетності погроз економічної безпеки регіональних господарських систем дозволив виявити специфічні особливості, які впливають на підбір відповідних інструментів для зниження ймовірності їх виникнення і нанесення шкоди. Наприклад, українські науковці, які досліджують проблематику економічної безпеки підприємств регіонів, наголошують на тому, що ключовою умовою забезпечення економічної безпеки є автономність підприємств регіонів у межах загальнодержавної економіки. Зокрема, О. І. Амоша та колектив Інституту економіки промисловості НАН України [12] підкреслюють необхідність своєчасної оцінки загроз економічній безпеці з урахуванням здатності підприємств регіону самостійно застосовувати відповідні економічні інструменти, спрямовані на нейтралізацію стрес-факторів і досягнення збалансованого розвитку.

Водночас, В. М. Геєць та В. П. Семиноженко [42] звертають увагу на доцільність аналізу загроз залежно від етапу розвитку регіональної економіки, що дозволяє адаптувати систему заходів економічної політики до специфіки функціонування підприємств регіонів на різних стадіях їхнього життєвого циклу.

Згідно з підходом, запропонованим С. І. Ілляшенком і В. М. Вишневським [33], дослідження загроз економічній безпеці підприємств регіону має враховувати стан та динаміку розвитку соціальних, економічних, інституційних, інформаційних, екологічних і ресурсних складових, що дозволяє формувати комплексний підхід до управління ризиками.

На думку І. Ю. Прокопи та С. В. Кравченка [64], ефективність

нейтралізації економічних загроз на регіональному рівні багато в чому залежить від загальнодержавної економічної політики. Особливу увагу при цьому слід приділяти таким викликам, як корупція, соціальна нерівність, зниження якості життя, кризи в системах освіти й охорони здоров'я.

Розглядаючи сучасні підходи до розвитку регіональних економік, О. В. Козак [54] пропонує трактувати регіон як складну багатофункціональну систему, яка може бути представлена в кількох вимірах – як управлінська одиниця, суб'єкт ринку, соціальний простір і виробнича платформа. Це, на його думку, визначає необхідність використання багатовекторних аналітичних інструментів для оцінки ризиків та загроз економічній безпеці.

Окрему увагу слід звернути на підхід, запропонований І. М. Копиловою та О. А. Сундуковою [65], які поділяють загрози економічній безпеці підприємств регіонів на екзогенні та ендогенні залежно від джерела їх виникнення. Такий підхід дозволяє більш точно визначити напрями впливу та сформулювати відповідний набір заходів з мінімізації негативних наслідків.

У роботах науковців та практиків з зазначеної тематики здебільшого розглядаються питання класифікації загроз та комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, що базується на різних методах дослідження, а також обґрунтуванні системотворчих індикаторів [22, 37, 149]. Незважаючи на значну кількість теоретико-методичних розробок у плані аналізу загроз економічній безпеці підприємств регіону, на наш погляд, до даного часу залишається як і раніше не вирішеним і дискусійним питання побудови чіткого алгоритму їх аналітичного дослідження з метою подальшого виділення найбільш пріоритетних, тобто таких, що впливають на якісний стан основних параметрів соціально-економічного розвитку. Особливо це питання є актуальним в умовах загострення проблеми цифрової диференціації підприємств регіонів, яка проявляється розбіжностями в плані розвитку цифрової інфраструктури, впровадження наскрізних цифрових технологій, доступу до цифрових платформ і сервісів тощо [29, 30, 25]. Зазначені обставини породжують проблему соціального розшарування товариства, виробництва

інноваційної продукції, сприяють уповільненню темпів зростання регіональних економік, знижують рівень інвестиційної привабливості та ін. [47]. Тому назріла об'єктивна необхідність розробки дієвого аналітичного інструментарію оцінки загроз економічній безпеці, що дозволяє ідентифікувати погрози для наступного формування цілей і завдань усунення причин їх виникнення, а також зниження розміру заподіяної шкоди (рис. 3.9).

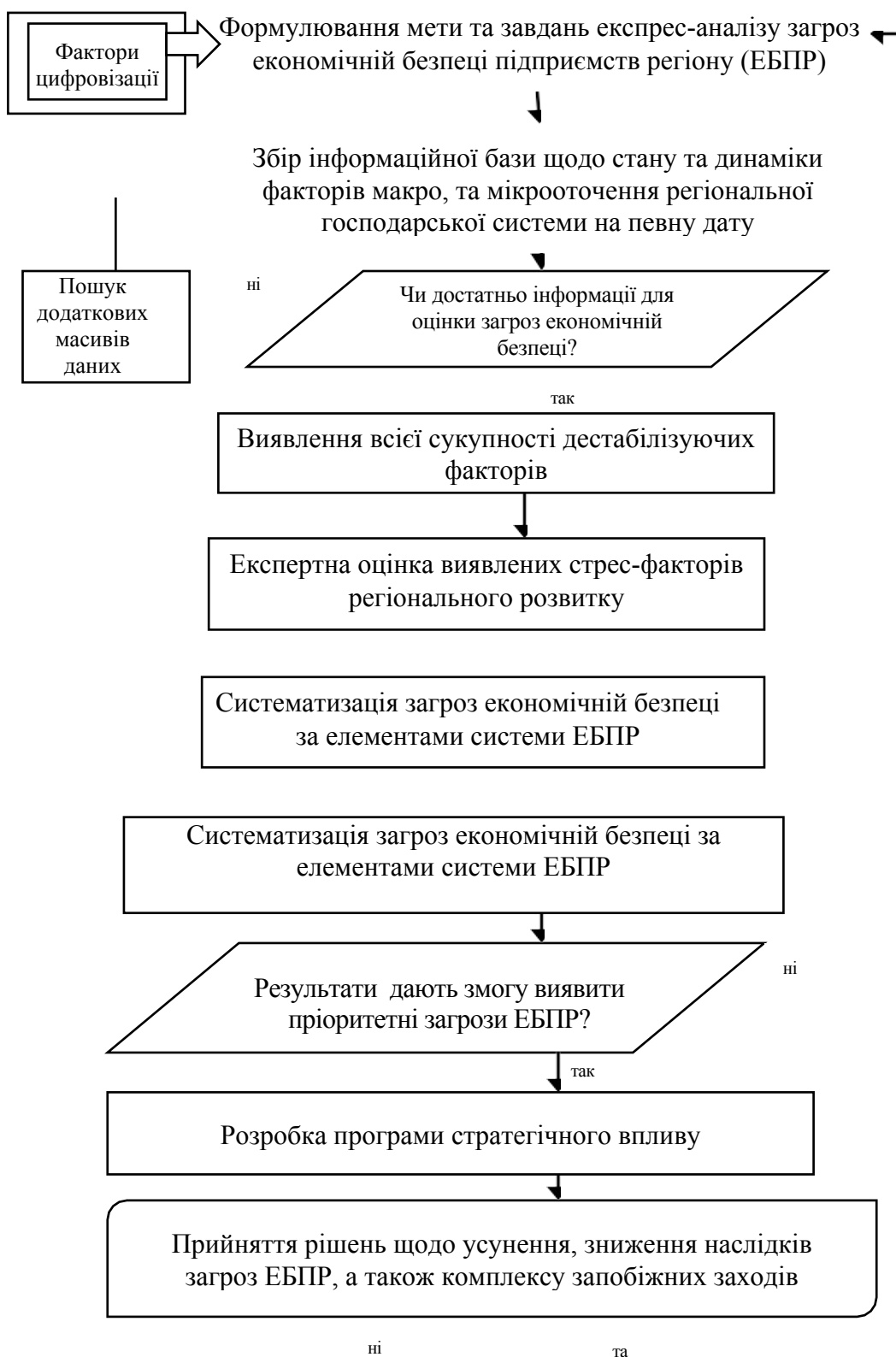

Рис. 3.9. Авторський алгоритм аналізу погроз ЕБПР для розробки заходів стратегічного впливу в умовах цифровізації[побудовано автором]

Аналітичний апарат оцінки загроз рівню економічної безпеки підприємств регіону передбачає, на наш погляд, експрес-оцінку стрес-факторів регіонального розвитку, послідовне дослідження яких дозволяє в результаті

розмежувати погрози за рівнем їх значимості на сфері діяльності з метою розробки напрямів стратегічного впливу [70]. Як бачимо, запропонований алгоритм експрес-оцінки загроз економічній безпеці підприємств регіону є комплексом взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих друг друга етапів, послідовність проведення яких дозволяє в результаті сформулювати програму стратегічних дій для забезпечення рівня ЕБПР.

Початковим етапом запропонованого методичного підходу є традиційно формулювання цілей та завдань аналізу загроз ЕБПР з урахуванням факторів та умов цифрової трансформації суспільства. Цей етап є визначальним для збору інформаційної бази, яка повинна мати достовірність, сумісність даних, оперативність коригування в результаті такої необхідності. Достатність зібраної інформаційної бази для аналітичного дослідження є визначальним етапом запропонованої методики, оскільки дозволяє отримати об'єктивну оцінку всієї сукупності загроз та надалі їх ідентифікувати за сферами економіки підприємств регіону [69]. На наступному етапі доцільно залучення експертів для бальної оцінки всієї сукупності виявлених стрес-факторів регіонального розвитку з обов'язковим їх розмежуванням на внутрішні і зовнішні. Бали проставляються в діапазоні від 0 до 5 (табл. 3.7). Приклад матриці експертної оцінки дестабілізуючих факторів у контексті ранжування загроз за рівнем їх важливості на прикладі Київської області представлено в табл. 3.8.

Таблиця 3.7

Градація експертами та характеристика впливу загроз економічній безпеці підприємств регіону [систематизовано автором]

Бали	Ймовірність впливу погроз на індикатори соціально-економічного розвитку
0	відсутня ймовірність впливу погрози
1	незначна ймовірність впливу загрози
2	ймовірність впливу погроз нижче середнього рівня
3	середня ймовірність впливу загрози
4	висока ймовірність впливу загрози
5	критична ймовірність впливу погрози

Таблиця 3.8

Фрагмент Матриці експрес-аналізу важливості погроз економічній безпеці Київської області для оцінки ймовірності їх прояву

[розроблено автором]

Загрози економічної безпеки території	Бали експерта					
	5	4	3	2	1	0
Зовнішні погрози						
Виникнення техногенних аварій, катастроф			x			
Погіршення природньо-кліматичних умов (град, посуха і т.д.)		x				
Недостатні темпи цифровізації в секторах економіки підприємств регіону		x				
Збільшення термінів переходу на вітчизняне програмне забезпечення		x				
Відсутність вітчизняного якісного насінного матеріалу		x				
Недосконалість нормативно-правової бази в сфері регламентації взаємин в цифровій екосистемі				x		
Низький рівень розвитку матеріально-технічної бази переробної промисловості				x		
Збільшення рівня інфляції		x				
Нерозвиненість інфраструктури аграрного ринку				x		
....						
Внутрішні погрози						
Диференціація доходів населення	x					
Збільшення індексу споживчих цін на продовольчі групи товарів		x				
Збільшення частки витрат на харчування в структурі споживчих витрат малозабезпечених категорій домогосподарств		x				
Скорочення числа суб'єктів малого бізнесу			x			
Перерозподіл виробництва на користь великих товаровиробників					x	
Збільшення споживання більш дешевих видів продовольства в складі споживчого кошику			x			
Зниження обсягів виробництва продукції (товарів, послуг)	x					
Зменшення розміру реальних доходів населення		x				
Високий рівень зносу матеріально-технічної бази			x			
Корупція		x				
....						

Змістовність запропонованої Матриці експрес-аналізу важливості загроз, дозволяє зробити висновок про можливість її використання в якості інформаційної бази для вживання особливих стратегічних заходів на певну дату дослідження. Як бачимо, на підставі представленого фрагменту матриці експрес-аналізу, можна констатувати, що зараз найбільш критичними по значимості погрози регіону – це ймовірність зниження об'ємів виробництва продукції (робіт, послуг) і зростання диференціації доходів населення на користь збільшення питомої ваги бідних, що свідчить про необхідність вжиття

стратегічних невідкладних заходів щодо зниження їх наслідків для економіки підприємств регіону.

Наступний етап аналізу пріоритетності погроз економічній безпеці підприємств регіону полягає в їх розмежуванні за елементами системи економічної безпеки підприємств регіону, ґрунтуючись на запропонованій сукупності індикаторів, що визначають рівень економічної безпеки, поданої у пп. 1.3 даного дисертаційного дослідження. Систематизація загроз для економічній безпеці підприємств регіону на матеріалах Київської області представлена у табл. 3.9.

Ґрунтуючись на основі складеної матриці погроз економічній безпеці за основними виділеними нами елементами системи економічної безпеки підприємств регіону можливе детальне дослідження всієї сукупності загроз, їх подальша кількісна та якісна оцінка, що дозволяє визначати протиріччя та вносити своєчасні корективи в інструменти реалізації поточної політики для забезпечення стійкості регіональної господарської системи [101]. На додаток до запропонованого методу експрес-оцінки важливості загроз економічній безпеці підприємств регіону для оцінки ймовірності їх прояву, нами пропонується також проводити аналітичне дослідження виявлених стрес-факторів, в залежності від масштабу їх прояву на основу принципу пріоритетності. Сутність запропонованого методичного підходу зводиться до розмежування загроз економічної безпеки підприємств регіону на катастрофічні, критичні, високі, середні, низькі та нейтральні залежно від бальної оцінки [94].

На нашу думку, доцільно виділення наступних послідовних етапів, для одержання якісної оцінки, результати якої згодом є базисом для коригування регіональної політики підприємств та напрямів стратегічного розвитку. Перший етап – інформаційно-підготовчий.

Систематизація загроз щодо елементів економічної безпеки Київської області [розроблено автором]

Загрози економічній безпеці підприємств регіону	Бюджетно-фінансовий блок	Інноваційно-інвестиційний блок	Блок масштабу економіки і стратегічного розвитку	Блок якості життя і розвитку людського капіталу	Продовольчий блок
Критична ймовірність впливу погрози					
Диференціація доходів населення			+	+	
Зниження обсягів виробництва продукції (товарів, послуг)	+	+	+		+
Висока ймовірність впливу погрози					
Погіршення природно-кліматичних умов (град, посуха і т.д.)					+
Недостатні темпи цифровізації в секторах економіки підприємств регіону		+	+	+	+
Збільшення термінів переходу на вітчизняне програмне забезпечення			+	+	
Відсутність вітчизняного якісного матеріалу					+
Збільшення рівня інфляції	+	+			
Збільшення індексу споживчих цін на продовольчі групи товарів	+		+	+	+
Збільшення частки витрат на харчування в структурі споживчих витрат малозабезпечених категорій домашніх господарств				+	
Зменшення розміру реальних доходів населення	+			+	
Корупція	+	+	+		+
Середня ймовірність впливу погрози					
Виникнення техногенних аварій, катастроф			+		+
Недосконалість нормативно-правової бази у сфері регламентації взаємовідносин у цифровій екосистемі		+	+	+	+
Низький рівень розвитку матеріально-технічної бази переробної промисловості		+	+		+
Нерозвиненість інфраструктури аграрного ринку			+		+
Збільшення споживання більш дешевих видів продовольства в складі споживчої кошика			+	+	+
Високий рівень зносу матеріально-технічної бази		+	+		+
Ймовірність впливу погрози нижче середнього рівня					
Перерозподіл виробництва на користь крупних товаровиробників			+		+

Проводиться пошук відповідної інформаційної бази, яка підлягає аналітичній обробці на основі традиційних методів стратегічного аналізу (SWOT, PEST-аналіз, методу профілю середовища і т.д.), що в результаті надає можливість отримання детальної характеристики ситуації, що склалася з метою подальшого вдосконалення регіональної політики. Другий етап дослідження полягає в розмежуванні погроз економічної безпеки підприємств регіону в залежності від їх віднесення до того або іншого виділеного нами елементу системи економічної безпеки підприємств регіону (бюджетно-фінансовий блок, інноваційно-інвестиційний блок, блок масштабу економіки і стратегічного розвитку, блок якості життя і розвитку людського капіталу, продовольчий блок), а також зіставленні внутрішніх структур підприємств регіону. В основі експертної оцінки другого етапу аналітичного дослідження доцільно, на наш погляд, також використовувати бальну систему оцінки (від 0 до 10), так як виявлені дестабілізуючі фактори мають відмінності в вимірюванні, впливі і ймовірності виникнення. За запропонованою шкалою оцінки присвоюється відповідний бал кожній з виявлених погроз в залежності від масштабу прояву і реальності реалізації. Добуток балів дозволить визначити ранг загрози. Результати оцінки пропонується заносити до відповідних таблиць, що забезпечить наочність отриманих даних (табл. 3.10).

На основі отриманих результатів оцінки пріоритетності погроз економічній безпеці Київської області в рамках дослідження інноваційно-інвестиційного блоку можемо зробити ряд найважливіших висновків. Зокрема, відсутні катастрофічні погрози, низькі та нейтральні для економічної безпеки підприємств регіону. При цьому вся сукупність дестабілізуючих факторів практично пропорційно поділена на критичні, високі та середні загрози. Наведений методичний підхід до оцінки загроз економічній безпеці на основі їх детального виявлення, узагальнення у розрізі виділених елементів системи економічної безпеки підприємств регіону та властивостей регіональної господарської системи дозволяє вирішити наукове завдання якісної оцінки загроз для розробки стратегічних заходів щодо зниження їх ймовірності

виникнення та масштабу прояву.

Таблиця 3.10

Фрагмент Карти систематизації погроз економічній безпеці Київської області по сферах діяльності [розроблено автором]

Загроза	Внутрішня структура економічної безпеки підприємств регіону, до якої належить загроза:			Масштаб вияву	Реальність реалізації	Ранг загрози
	Економічна залежність	Стабільність та стійкість	Здатність до саморозвитку і прогресу			
Елемент системи економічної безпеки підприємств регіону: Інноваційно-інвестиційний блок						
Уповільнення інноваційної активності промислового сектора економіки			+	8	8	64
Зменшення числа дослідників і розробників від загальної чисельності			+	7	9	63
Зменшення питомої ваги продукції інноваційного призначення від загального обсягу виробництва		+		6		42
Зниження рівня підтримки наукового потенціалу		+	+	6	7	42
Зниження інтересу зовнішніх інвесторів до підприємств регіону	+	+		5	6	30
Недосконалість політики підприємств регіону в плані досягнення цільових показників проектів з розвитку бізнесу	+	+	+	7	7	49
Відсутність підприємств регіональних програм підтримки ініціатив цифрового розвитку	+		+	8	9	72
...						

На наступному етапі проведення аналізу погроз економічній безпеці підприємств регіону необхідно отримати розрахункові значення до колонки «Ранг загрози», співвіднести з діапазонами параметрів прояву загроз і тим самим розмежувати загрози на катастрофічні, критичні, високі, середні, низькі та нейтральні (табл. 3.11).

На наш погляд, в цілях виявлення і систематизації погроз в рамках міжрегіонального аналізу з метою розробки заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки, можуть бути використані методи рейтингової оцінки, які дозволяють виявити лідерів та аутсайдерів серед підприємств регіонів за порівнянню сукупністю показників [97].

Таблиця 3.11

Фрагмент Карти оцінки пріоритетності погроз
економічній безпеці Київської області [розроблено автором]

Рівень загроз позначимості	Діапазоноцінок експертів, бали	Види погроз (дані з табл. 3.10)
Катастрофічні загрози (КаП)	[80; 100]	x
Критичні погрози (КрП)	[70; 80]	Відсутність регіональних програм підтримки ініціатив цифрового розвитку
Високі погрози (ВП)	[50; 70]	Зменшення числа дослідників і розробників від загальної чисельності; Зниження ефективності використання інноваційного потенціалу промислового сектори економіки
Середні погрози (СП)	[30; 50]	Зменшення питомої ваги продукції інноваційного призначення від загального обсягу виробництва; зниження рівня підтримки наукового потенціалу; зниження інтересу зовнішніх інвесторів до підприємств регіону; Недосконалість політики підприємств регіону в плані досягнення цільових показників проектів з розвитку бізнесу.
Низькі погрози (НП)	[20; 30]	x
Нейтральні погрози (НеП)	[0; 20]	x

Складання Карти систематизації погроз і Карти оцінки пріоритетності загроз економічній безпеці з використанням методу експертної оцінки є вихідними документами, визначальними Профіль погрози, важливість якого безсумнівно очевидна з огляду необхідності вдосконалення чинного інструментарію забезпечення економічної безпеки підприємств регіону в контексті стратегічного розвитку.

Нами пропонується складати Профіль загроз економічній безпеці підприємств регіону на основі модифікації методу профілю середовища, який отримав значне поширення в системі стратегічного менеджменту. Сутність запропонованого нами модернізованого методу полягає в тому, що всю сукупність загроз економічній безпеці оцінюють за важливістю та можливістю усунення на основі експертних оцінок:

важливість реалізації стратегічних регіональних пріоритетів за шкалою:
3-велика, 2-помірна, 1-слабка;

можливість реалізації небезпеки за шкалою: 3-висока; 2-середня; 1-низька;

можливість усунення за рахунок тільки внутрішніх резервів: +1- є можливість; -1- немає можливості усунути.

Усі перелічені види оцінок формують інтегральну оцінку загрози з урахуванням мультиплікативної залежності (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Фрагмент профілю погроз економічній безпеці Київської області в залежності від стратегічних пріоритетів розвитку [розроблено автором]

Загрози економічній безпеці	Важливість для реалізації стратегічних регіональних пріоритетів	Імовірність реалізації погрози	Можливість усунення за рахунок внутрішніх регіональних резервів	Ступінь важливості погрози
Уповільнення інноваційної активності промислового сектора економіки	3	2	- 1	- 6
Зменшення числа дослідників і розробників від загальної чисельності	3	3	+1	9
Зменшення частки продукції інноваційного призначення від загального обсягу виробництва	2	3	- 1	- 6
Зниження рівня підтримки науково-технологічного потенціалу	2	2	+1	4
Зниження інтересу зовнішніх інвесторів до підприємств регіону	3	2	+1	6
Недосконалість політики підприємств регіону щодо досягнення цілових показників проектів по розвитку бізнесу	3	2	+1	6
...				

Для інтерпретації отриманих розрахункових значень скористаємося запропонованою шкалою важливості загроз щодо рівня впливу на стратегічні пріоритети розвитку підприємств регіону:

[0;+9] – відсутність впливу реальної погрози на стратегічні пріоритети розвитку підприємств регіону;

[-2;0] – незначний вплив погрози на стратегічні пріоритети розвитку

підприємств регіону;

[-2;-4]– низький вплив погрози на стратегічні пріоритети розвитку підприємств регіону;

[-4;-6]– середній вплив погрози на стратегічні пріоритети розвитку підприємств регіону;

[-6;-9] – високий вплив загрози на стратегічні пріоритети розвитку підприємств регіону.

Таким чином, можемо зробити такі висновки, що для Київської області з метою коригування стратегічних заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємств регіону, необхідно в комплексі напрямків, насамперед приділити увагу підвищенню інноваційної активності промислового сектора економіки, а також збільшенню питомої ваги продукції інноваційного призначення від спільного обсягу виробництва. Даний висновок був заснований на оцінці впливу даних загроз на стратегічні пріоритети розвитку і, отже, параметри конкурентоспроможності підприємств регіону з метою стійкого просторового розвитку. Підводячи підсумок наведеній інформації, можемо судити про те, що побудова авторського інструментарію аналізу загроз економічній безпеці підприємств регіону базується на таких положеннях:

важливість виявлених загроз, на основі якісної інформаційної бази, що визначається пріоритетами стратегічного розвитку території, вказаними у найважливіших документах стійкого розвитку [123];

якісна і кількісна оцінка загроз за запропонованими методичними аспектами проведення надає можливість отримання адекватної інформаційної бази для вдосконалення політики стратегічного усунення проблем у системі проектного управління підприємствами регіону, зокрема є реальною основою для перегляду тимчасових інтервалів термінів реалізації проектів, комплексу заходів, що здійснюються у рамках досягнення показників [140];

в цілях обґрунтування і розробки дієвого механізму управління загрозами економічній безпеці підприємств регіону необхідною умовою є урахування взаємозв'язку між наступними складовими елементами: «внутрішня структура

економічної безпеки» - «види загроз економічної безпеки» - «сфери діяльності підприємств регіону» - «масштаб прояви загроз» [165].

Формування Карти пріоритетності загроз є необхідним елементом системи економічної безпеки підприємств регіону, оскільки дозволяє акцентувати увагу на «вузьких» місцях при розробці або вдосконаленні стратегії соціально-економічного розвитку залежно від можливості підприємств регіону усувати вплив дестабілізуючих факторів [89]. Перспективними напрямками розвитку викладеного алгоритму аналізу загроз економічній безпеці підприємств регіону слід назвати вдосконалення нормативно-правової бази, що регламентує процеси економічної безпеки на регіональному рівні; удосконалення системи статистичного обліку інформації для аналізу тенденцій дестабілізуючих факторів; якісну оцінку загроз та їх наслідків за допомогою геоінформаційних систем. Практична значимість представленого алгоритму аналізу загроз економічній безпеці підприємств регіону полягає у доповненні теоретичних досліджень по зазначеній проблематиці, а також опрацювання інструментів управління дестабілізуючими факторами на основі комплексної оцінки за різнорідними якісними параметрами.

3.3. Рекомендації щодо впровадження системи моніторингу економічної безпеки підприємств регіонів у кризових умовах

Питання забезпечення економічної безпеки підприємств регіону носять багатоаспектний характер, так як тенденції розвитку сучасних підприємств регіонів визначаються різними специфічними факторами розвитку, ефективністю ресурсного потенціалу, можливістю використання інноваційних інструментів та ін. [71] Як уже було розглянуто вище, економічна безпека регіональної господарської системи є складною системою, яка трансформується в інший якісний стан внаслідок виникнення дестабілізуючих факторів, а також внаслідок появи нових стратегічних можливостей. Зокрема, використання сучасних цифрових технологій і сервісів інакше впливає на індикатори, що

характеризують рівень економічної безпеки підприємств регіону, так як торкається всіх сторін життєдіяльності, тому умови і фактори цифрової трансформації слід оперативного враховувати при розробці переліку заходів превентивного характеру [33]. Прийняття стратегічних рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємств регіону з урахуванням основних тенденцій соціально-економічного розвитку та ситуації на макрорівні передбачає використання великого масиву даних, який може бути акумульований в рамках системи моніторингу і є найважливішою складовою частиною пропонованого механізму управління економічною безпекою. Моніторинг економічної безпеки являє собою процес безперервного контролю стану економічної системи, що включає збір даних, що відстежують динаміку показників економічної безпеки, виявлення тенденцій соціально-економічного розвитку та прогнозування загроз [122]. Наявні розробки у сфері організації та функціонування системи МЕБПР [82] дозволяють зробити висновок про те, що цілі і функції описані авторами «розмито» [81, 14], відсутня конкретика щодо кола розв'язуваних завдань, трактування безпосередньо самої дефініції [77] особливостей побудови з урахуванням сучасних вимог цифрової економіки [74], при цьому досить детально розглядаються питання моніторингу окремих елементів економічної безпеки на рівні окремих суб'єктів господарювання [130]. На нашу думку, під моніторингом рівня економічної безпеки підприємств регіону слід розуміти системний інструмент комплексного дослідження динаміки показників, що визначають якісні параметри кожного з елементів економічної безпеки підприємств регіону (бюджетно-фінансовий блок, інноваційно-інвестиційний блок, блок масштабу економіки та стратегічного розвитку, блок якості життя та розвитку людського капіталу, продовольчий блок) на основі оцінки відхилень від порогових значень індикаторів, а також оперативного вжиття стратегічних заходів щодо усунення загроз економічній безпеці. Найважливішою метою МЕБПР слід визначити підвищення інтегрованого комплексного показника, що визначає рівень економічної безпеки за рахунок комплексу заходів запобіжного

характеру та оперативних заходів щодо зниження наслідків впливу дестабілізуючих факторів. Побудова МЕБПР базується на колі взаємопов'язаних завдань, які визначають можливості даного стратегічного інструменту для подальшого ранжирування муніципалітетів та обґрунтування заходів щодо нейтралізації загроз економічній безпеці та оцінки їх фінансового забезпечення:

своєчасне надання органам влади оперативної інформаційної бази про виявлені дестабілізуючі фактори регіонального розвитку;

аналіз системи індикаторів у розрізі кожного елемента системи економічної безпеки підприємств регіону (бюджетно-фінансовий блок, інноваційно-інвестиційний блок, блок масштабу економіки та стратегічного розвитку, блок якості життя і розвитку людського капіталу, продовольчий блок);

виявлення загроз економічній безпеці підприємств регіону для розробки сценаріїв оперативного реагування, в тому числі запобіжних заходів;

прогнозування ризиків економічної безпеки регіональної господарської системи, оцінка їхньої ймовірності виникнення та практичної реалізації;

моделювання взаємозв'язку виявлених загроз економічної безпеки з регіональними пріоритетами розвитку підприємств;

заповнення паспорту економічної безпеки території як найважливішого інформативного документа, що дозволяє узагальнити достовірну інформацію про стан якісних параметрів економічної безпеки підприємств регіону у розрізі основних системоутворювальних елементів;

обґрунтування комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємств регіону;

оцінка потреби в фінансуванні проектних заходів;

контроль за досягненням цільових показників Стратегії соціально-економічного розвитку підприємств регіону у контексті індикаторів економічної безпеки;

контроль за діями відповідних відомчих структур для усунення наслідків загроз для економічної безпеки підприємств регіону.

Сучасний розвиток підприємств регіонів передбачає нарощування конкурентного потенціалу, використання інноваційних інструментів та механізмів стратегічного розвитку, що загострює проблему систематизації відповідної інформаційної бази, яка може бути акумульована в чинну систему моніторингу економічної безпеки підприємств регіону (СМЕБ), основні етапи якої представлені нами на рис. 3.10.

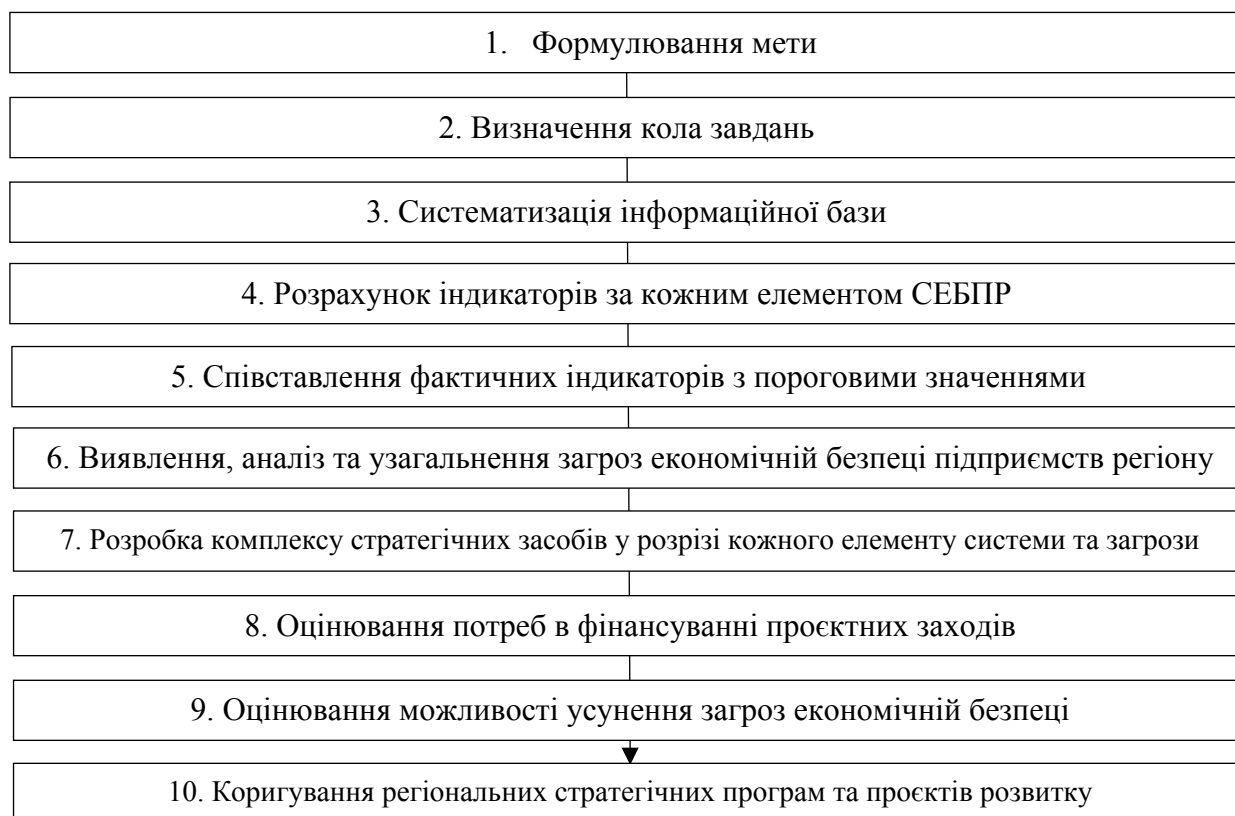

Рис. 3.10. Основні елементи системи моніторингу економічної безпеки підприємств регіону [розроблено автором]

Етап 1. Формулювання мети та завдань системи МЕБПР є важливим початком всього аналітичного процесу, так як припускає урахування всієї сукупності регіональних стратегічних інтересів підприємств і визначає структуру завдань для етапу 2. На етапі 3 відбувається збір необхідної інформаційної бази для забезпечення повноти розрахунків та якості отриманих результуючих значень індикаторів економічної безпеки підприємств регіону. Для цієї мети може бути використаний великий масив даних, які можуть бути надані різними відомчими структурами, доступними даними з інтернет-

ресурсів, узагальненою інформацією авторитетних рейтингових агенцій, соціологічних досліджень тощо. Аналіз індикаторів по кожному елементу економічної безпеки (бюджетно-фінансовий блок, інноваційно-інвестиційний блок, блок масштабу економіки та стратегічного розвитку, блок якості життя та розвитку людського капіталу, продовольчий блок), який передбачено в рамках етапів 4 та 5, проводиться у табличній формі, за запропонованою нами системою критеріїв та порогових значень. Відхилення кожного з індикаторів економічної безпеки підприємств регіону у бік недосягнення порогового значення дозволяє виявити загрози розвитку господарської системи та зумовлює необхідність розробки комплексу стратегічних заходів. Етап 6 системи МEBПР реалізується через комплекс цілеспрямованих дій, що дозволить детально дослідити кожну з виявлених загроз економічній безпеці та є вихідною базою для етапу 7.

У рамках етапів 7 та 8 визначається потреба у фінансуванні заходів і ймовірність усунення загроз. Для цього доцільно занести матеріал в табличну форму, що дозволить згодом наочно продемонструвати ефективність прийнятих стратегічних дій по нейтралізації загроз економічній безпеці. Як інформаційна база для проведення аналітичних досліджень виступають результати, отримані в результаті аналізу погроз за даними табл. 3.10, на підставі даних Київської області (табл. 3.13).

Інформація, що подана в табл. 3.13, дозволяє зробити висновок про те, що кожна з виділених в результаті комплексного аналізу загроз економічній безпеці відповідає програмному заходу для зниження ймовірності її прояву або повної нейтралізації. У цьому випадку використання запропонованого аналітичного інструменту передбачає узгодженість дій усіх учасників процесу підвищення рівня економічної безпеки підприємств регіону, закріплення персональної відповідальності керівників за досягнення цільових індикаторів, що припускає також розробку програми фінансування заходів щодо нейтралізації загроз (табл. 3.14).

Як бачимо, складання Карти фінансування заходів та подальший їх аналіз

з погляду усунення загроз надає підстави для оцінки ефективності органів влади щодо управлінського впливу на об'єкти та суб'єкти економічної безпеки підприємств регіону.

Таблиця 3.13

Фрагмент Карти стратегічних дій щодо нейтралізації загроз економічної безпеки Київської області в системі МЕБПР[розроблено автором]

Загрози економічної безпеки	Загрози економічної безпеки за важливістю		Заходи щодо нейтралізації загроз економічній безпеці
	факт	план	
Відсутність регіональних програм підтримки ініціатив цифрового розвитку	КрР	ВР	Формування регіонального банку даних проєктів цифрової трансформації
Зниження інноваційної активності промислового сектора економіки	ВР	СР	Розробка програм стимулювання інноваційної діяльності в регіоні
Зменшення числа дослідників і розробників від загальної чисельності	ВР	СР	Розробка заходів по залученню молодих дослідників для проведення НДДК
Зменшення частки продукції інноваційного призначення від загального обсягу виробництва	СР	НіР	Розробка програм цифрового розвитку галузей і стимулювання впровадження наскрізних цифрових технологій
Зниження рівня підтримки наукового потенціалу	СР	НдР	Розробка програм підтримки професорсько-викладацького складу
Зниження інтересу зовнішніх інвесторів до підприємств регіону	СР	НдР	Перегляд інвестиційної програми розвитку підприємств регіону
Недосконалість політики підприємств регіону в плані досягнення цільових показників проєктів по розвитку бізнесу	СР	НдР	Удосконалення заходів підтримки бізнес-структур за умов пандемії covid-19.

У рамках впровадження системи МЕБПР необхідно враховувати особливості реалізованої політики на мезорівні, перспективи вибудовування ефективних комунікаційних процесів на всіх гілках влади, а також стратегічні можливості вдосконалення процесу стратегічного планування, спрямованого на забезпечення конкурентоспроможності підприємств регіону, стійкий розвиток, ухвалення відповідних рішень в умовах зовнішніх і внутрішніх погроз [36]. Причому, перелічені завдання покликана вирішити діяльність Ситуаційних центрів при ОВА, які в останні роки створені та функціонують у деяких підприємствах регіонах нашої країни.

Таблиця 3.14

Фрагмент Карти фінансування заходів щодо управління
дестабілізуючими факторами в системі МЕБПР[розроблено автором]

Індикатори, по яким виявлено відхилення фактичних даних від порогових значень	Загрози економічної безпеки	Рівень загрози (катастрофічні, критичні, високі, середні, низькі, нейтральні)	Об'єм фінансування заходів, тис. грн		Статус загрози
			план	факт	
Питома вага виробництва інноваційної продукції від загального обсягу виробленої продукції, робіт, послуг	Формування регіонального банку даних проєктів цифрової трансформації	критична	1735	1642	не усунена
Питома вага виробництва інноваційної продукції від спільного об'єму виробленої продукції, робіт, послуг	Розробка програмистим улюбленню інноваційної діяльності у регіоні	висока	1459	1478	не усунена
Питома вага витрат на підтримку наукового потенціалу підприємств регіону в ВРП	Розробка заходів по залученню молодих дослідників до проведення НДДКР	висока	1344	1344	частково усунута
Питома вага виробництва інноваційної продукції від спільного обсягу виробленої продукції, робіт, послуг	Розробка програм цифрового розвитку галузей і стимулювання впровадження наскрізних цифрових технологій	середня	2146	2122	усунена
Питома вага витрат на підтримку наукового потенціалу підприємств регіону в ВРП	Розробка програм підтримки професорсько-викладацького складу	середня	1287	1266	частково усунута
Питома вага інвестицій у ВРП; Темпи зростання об'єму інвестицій в економіку підприємств регіону; Темпи зростання числа нереалізованих інвестиційних проєктів	Перегляд інвестиційної програми розвитку підприємств регіону	середня	2355	2174	усунена
	Вдосконалення заходів підтримки бізнес-структур в умовах пандемії covid-19	середня	3908	4988	частково усунута

Призначення ситуаційного центру полягає в аналітичній обробці вхідних потоків інформації, що надходить з різних відомчих структур, незалежних рейтингових агентств, соціологічних опитувань населення, моніторингу

отриманих значень та візуалізації отриманих результуючих значень у вигляді діаграм, графіків, таблиць і т.д., які можуть бути вивантажені на мобільні пристрої, планшети, ноутбуки, що дозволяє керувати даними в режимі реального часу та за допомогою віддаленого доступу [45].

Деякі вчені пропонують розглядати ситуаційний центр як «інноваційний комплекс методичних, інформаційних і програмно-апаратних коштів, призначених для роботи керівників та груп експертів-аналітиків [45]. Однією з проблем, з якими зіткнулися при налагодженні ситуаційної роботи центрів в регіонах – це транспарентність і повнота інформації для прийняття відповідних стратегічних рішень для впливу на «проблемні» місця регіонального розвитку, а також наявність цифрових інструментів для прогнозування даних і аналізу відхилень від запланованих значень. При цьому, в більшості підприємств регіонів України, роль ситуаційних центрів змістилася від виконання функцій моніторингу у бік функції проведення різних нарад, що є неприйнятним через необхідність оперативних коригувань прийнятих рішень в умовах реалізації національних проектів і посилення персональної відповідальності керівництва. У зв'язку зі збільшенням масивів вхідної аналітичної інформації, обсягів міжвідомчого документообігу, оперативністю управлінських дій з управління загрозами економічній безпеці, що приймаються в регіоні, на нашу думку, необхідна окрема надбудова в комплексній автоматизованій системі «Ситуаційний центр при ОВА» (СЦ) на основі включення до єдиної технологічної платформи блоку моніторингу економічної безпеки підприємств регіону. Загальна модель функціонування системи «Ситуаційний центр при ОВА» на основі включення блоку МЕБПР, представлена нами на рис. 3.11.

Запропонована автоматизована надбудова в моделі СЦ може бути представлена у вигляді самостійної цифрової платформи, яка дозволяє оперативно здійснювати збір, узагальнення та аналітичну обробку вихідних даних.

Розробка і практичне використання запропонованої цифрової платформи (ЦП) в цілях автоматизації процесу комплексної оцінки рівня економічної

безпеки підприємств регіону здійснюється на основі масивів оперативної та достовірної інформації, наданою відомствами в цілях коригування регіональних стратегічних пріоритетів розвитку, а також внесення змін до цільових показників проєктного менеджменту.

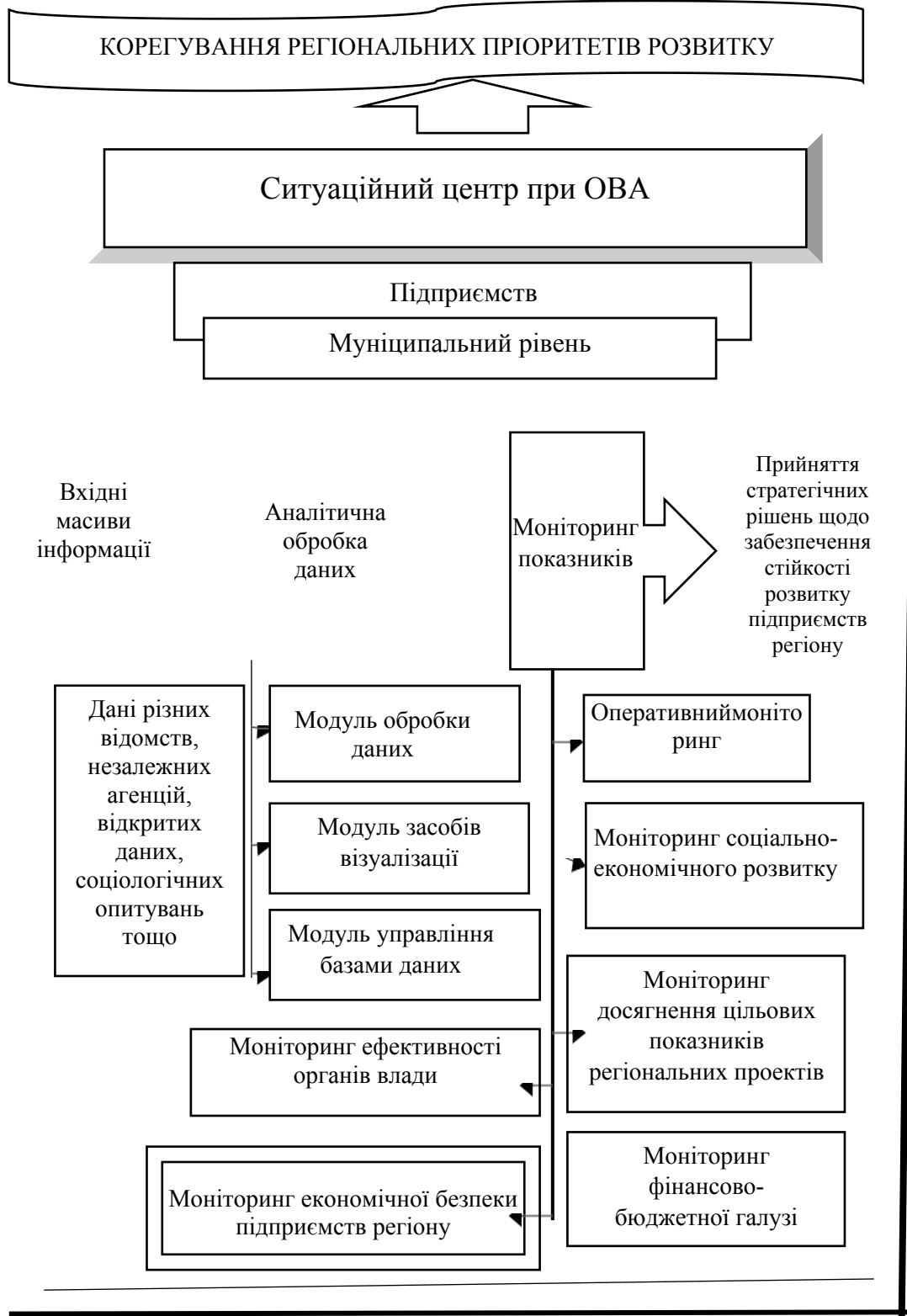

Рис. 3.11. Запропонована функціональна модель СЦ за рахунок включення

блоку МЕБПР[запропоновано автором]

Представлений авторський функціонал ЦП системи МЕБПР представляє, на наш погляд, дієвий інструмент для прийняття відповідних управлінських впливів на зовнішні і внутрішні загрози економічній безпеці підприємств регіону, оскільки сприяє оперативності прийнятих рішень по забезпеченню економічної безпеки підприємств регіону за рахунок зниження часу надання відповідного обсягу достовірної інформації. Ефективність системи МЕБПР визначається злагодженостю міжвідомчих комунікацій для своєчасного формування інформаційної бази, а також компетентністю співробітників, які здійснюють пошук та введення вихідної інформації в систему. Найважливішою особливістю запропонованого автоматизованого інструментарію для організації системи МЕБПР є можливість складання рейтингу муніципальних утворень в регіональному аспекті. Найкращим, на наш погляд, є використання методів рейтингової оцінки, які дозволяють виявити лідерів та аутсайдерів серед муніципалітетів за порівнянню сукупністю показників.

Встановлення переліку цілей забезпечення економічної безпеки підприємств регіону зумовлюється необхідністю комплексних заходів щодо забезпечення прориву в науково-технологічному та соціально-економічному розвитку, необхідністю підвищення рівня життя і створення комфортних умов для проживання громадян, а також умов і можливостей для самореалізації і розкриття таланту кожної людини [98]. Таким чином, слід говорити про те, що процес встановлення цілей не є інертним, а поява нових цілей диктується поточними та прогнозованими тенденціями, а досягнення мети визначається досягненням конкретних цільових установок. При цьому необхідно враховувати, по можливості, інтереси всіх зацікавлених стейкхолдерів. Цілі економічної безпеки підприємств регіону повинні встановлюватися не тільки для суб'єкта держави в цілому, але й для окремих муніципалітетів, окремих галузей або у розрізі підприємств регіональних проектів.

Процес встановлення цілей економічної безпеки безпосередньо корелює з індикаторами ефективності їх реалізації та значимістю у поточний момент часу,

що викликає необхідність їх ранжирування в залежності від сфери національних інтересів. Це дає можливість своєчасно виявляти та систематизувати загрози економічній безпеці, як було неодноразово зазначено.

Особлива увага приділяється причинами не досягнення цілей, які можна охарактеризувати, як стратегічні проблеми і їх визначення пов'язано з правильною і достовірною оцінкою, своєчасним вибором видустратегічних цілей та цільових показників. Це можливо за допомогою ефективної системи моніторингу ЕБПР, що вже було детально розглянуто.

Як головні стратегічні проблеми слід назвати проблему правильного співвідношення цілей зі сферою стратегічних пріоритетів. При цьому слід чітко розрізняти поняття стратегічних проблем і «вузьких» місць, останні виявляються при порівнянні окремих підприємств регіонів в розрізі фактично досягнутих індикаторів економічної безпеки. Причинно-наслідковий зв'язок між пріоритетами регіонального розвитку, економічною безпекою підприємств регіонів та національною безпекою дозволяє обґрунтувати наукову гіпотезу про те, що для оперативного рішення стратегічних проблем регіонального розвитку для аналізу, систематизації та управління різними стрес-факторами, необхідна постійно функціонуюча система моніторингу економічної безпеки підприємств регіону у вигляді цифрової платформи, що узагальнює різні види джерел даних та їх візуальну інтерпретацію для обґрунтування комплексу стратегічних дій в умовах стійкого розвитку підприємств регіону.

ВИСНОВКИ

Результати виконаного дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки.

Актуальність дослідження теоретичних та методологічних аспектів забезпечення економічної безпеки підприємств регіону в контексті його стійкого розвитку в умовах цифровізації зумовлена важливістю у забезпеченні стратегічних національних та регіональних пріоритетів розвитку. Особливо загострюється вказана проблема в умовах цифрової трансформації системи державного і муніципального управління, оскільки цілі підприємств щодо регіонального розвитку мають сприяти забезпеченню життєво важливих економічних інтересів не тільки окремо взятого підприємства, а й країни загалом. При цьому слід враховувати нові можливості, які надаються внаслідок впровадження цифрових технологій, для всіх галузей та сфер економіки, що є стратегічною умовою для забезпечення конкурентоспроможності підприємств регіонів в контексті просторового розвитку. Проведений емпіричний аналіз трактування поняття «економічна безпека підприємств регіону», що довів складність і багаторівневість даної категорії, а також дозволив розкрити роль у забезпеченні цільових показників Стратегії національної і економічної безпеки. Особливості її формування дозволили розробити модель економічної безпеки підприємств регіону, а також запропонувати авторське визначення, яке, на відмінність від наявних визначень враховує інструменти бенчмаркінгу, тобто заходи попереджувального характеру, виходячи з внутрішніх і зовнішніх обставин, що склалися, та економічних тенденцій. Тренди цифрової трансформації змушують по-новому подивитися на проблему забезпечення економічної безпеки господарських систем на всіх рівнях управління, особливо, через окремі регіони країни, через появи нових викликів, що приводять до порушення балансу взаємовідносин і вимагають вдосконалення чинного механізму виявлення, систематизації та нейтралізації загроз для оцінки реальної та потенційної шкоди від їх реалізації. Основними стримуючими факторами

активних процесів цифровізації в регіонах, виявлених у ході дослідження, слід назвати проблему цифрової нерівності, дефіцит кваліфікованих кадрів з цифровими компетенціями, кіберзагрози, складність комунікацій між органами влади у бізнес-спільноті, низька освідченість громадян в плані розвитку нових цифрових сервісів і платформ, а також можливість отримання послуг в онлайн-форматі і т.д. Тому об'єктивно необхідним стає своєчасний аналіз всієї сукупності бар'єрів на шляху цифровізації підприємств регіонів з метою вироблення наступних інструментів їх усунення для зменшення коливання значень індикаторів економічної безпеки. Для виявлення, своєчасної систематизації та якісної оцінки сучасних загроз економічній безпеці підприємств регіонів, їх впливу на окремі компоненти економічної системи підприємств регіону та темпи стійкого розвитку, а також оперативного аналізу ефективності заходів за стратегічними діями, спрямованими на зниження наслідків різних ризиків необхідна деталізація погроз за рядом класифікаційних ознак. Дані дії надає можливості діагностики господарської системи підприємств регіону щодо стійкості до стрес-факторів цифрового розвитку на основі постійно діючої системи моніторингу економічної безпеки підприємств регіону. Тому, спираючись на розуміння сутності загроз економічній безпеки, щорозглянуті в працях вчених, нами запропоновано індивідуально-авторське визначення, а також доповнено існуючу класифікацію загроз за рахунок включення ознаки, що визначає вплив на процес цифровізації суспільства (загрози забезпечення інформаційної безпеки; загрози розвитку розумних міст; погрози впровадження цифрового державного управління; загрози підготовці кадрів для цифрової економіки), що згодом надає можливість побудови кореляційно-регресійних залежностей безпосереднього їхнього впливу на динаміку найважливіших індикаторів економічної безпеки підприємств регіону. Військовий стан, пандемія, зміна світових цін на нафту, міжнародні конфлікти та низка інших факторів, викликала неоднозначні тенденції у розвитку підприємств регіонів країни, більша частина з яких наростила боргові зобов'язання. Водночас проблеми у розвитку бізнесу загострили ситуацію на

ринку праці, призвели до скорочення реальної заробітної плати, сприяють зростанню інфляції тощо, що безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки підприємств регіонів. Це підтверджує необхідність урахування всієї сукупності загроз розвитку підприємств регіонів на основі відповідної інформаційної бази своєчасного коригування найважливіших показників соціально-економічного розвитку і цільових показників підприємств регіональних проектів, що передбачає використання системно-комплексного підходу. З метою формування основних принципів функціонування моделі управління економічною безпекою підприємств регіону, було проведено комплексну оцінку умов цифрового розвитку, які були деталізовані на 4 системотворчих блока, кожен з яких характеризує: наявність необхідної інфраструктури для процесів цифрової трансформації; стратегічні можливості щодо цифрових змін; рівень підприємницької активності в цифровому середовищі; ефективність проектної діяльності з цифрової економіки в регіоні. Для дослідження компонентів цифрового розвитку підприємств регіону в контексті управління економічною безпекою підприємств регіону було запропоновано систему аналітичних показників в розрізі виділених детермінант. Пропонується складання стратегічних карт за оцінкою стану кожного з структурних елементів для подальшого розрахунку інтегрального показника рівня цифрового розвитку, з урахуванням значущості кожного з компонентів та візуального представлення отриманих даних для подальшої розробки механізму управління погрозами цифровому суспільству як підсистеми регіональної економічної безпеки підприємств. Особливо важливо, в даному випадку, отримання кількісних оцінок, які дають змогу здійснювати прогнозування найважливіших соціально-економічних показників, а також керувати факторами, які безпосередньо впливають на їхню динаміку та стійкість підприємств регіону. Назріла необхідність розробки актуалізованого інструментарію оцінки всієї сукупності сучасних викликів економічної безпеки регіональних систем, з обґрунтуванням тих критеріїв, які реально дозволяють виявляти загрози та здійснювати моніторинг ситуації, що склалася, особливо

існування в умовах агресій РФ. Ця обставина передбачає вдосконалення інструментарію оцінки рівня економічної безпеки регіональної господарської системи на базі загальновідомих і модернізованих методів, які дають можливість отримати достовірну оцінку події, але з застосуванням авторської системи аналітичних показників. При розробці системи показників, які доцільно використовувати для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, ми врахували, що «економічна безпека підприємств регіону має бути спрямована на формування сприятливих умов і факторів, що забезпечують досягнення необхідного стану економіки та захист економіки підприємств регіону від загроз», що дозволило запропонувати авторське трактування поняття «критерій економічної безпеки підприємств регіону», структурний склад системи економічної безпеки підприємств регіону і систему аналізованих індикаторів для проведення комплексної оцінки для подальшої розробки стратегічних заходів управління загрозами. Запропонована авторська система економічної безпеки підприємств регіону заснована на блочному типі побудови і включає в себе 35 аналітичних показників в розрізі п'яти взаємопов'язаних між собою елементів: бюджетно-фінансовий блок, інноваційно-інвестиційний блок, блок, характеризуючий масштаби економіки і рівень стратегічного розвитку, блок якості життя та розвитку людського капіталу, продовольчий блок, а також блок порогових значень. Представлено формалізацію економіко-математичної моделі для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, що враховує значимість кожного індикатора, встановленого на основі опитування 75 експертів та комплексної оцінки кожної з підсистем економічної безпеки у вигляді мультиплікативно-адитивної залежності. Розрахункове значення інтегрального показника, отриманого внаслідок комплексної оцінки кожного з елементів системи економічної безпеки підприємств регіону, дозволяє проводити міжрегіональні зіставлення і визначити надалі ефективність проведеної регіональної політики в галузі цифровізації найважливіших галузей і сфер економіки, а також її вплив на регіональні пріоритети розвитку. Розглядаючи основні стратегічні пріоритети розвитку країни на найближчі

роки, цільові показники національних проектів розвитку України нами пропонується авторська структура системи економічної безпеки підприємств регіону і властиві кожному з елементів системи аналітичних показників та порогових значень. Практичне застосування запропонованого авторського інструментарію комплексної оцінки рівня економічної безпеки було продемонстровано на прикладі підприємств регіонів, що дозволило виділити п'ять груп підприємств регіонів за рівнями економічної безпеки (критичний, початковий, середній, підвищений, високий). Основні положення авторського механізму забезпечення економічної безпеки підприємств регіону в умовах цифрової нерівності підприємств регіонів будуються на систематизованому алгоритмі, кожен етап якого дозволяє в результаті інтегрованої оцінки приймати рішення зуправління виявленими погрозами економічної безпеки підприємств регіону на основі якісної інформаційної бази і формулювання груп завдань комплексного економічного аналізу. Запропоновано складання профілю макросередовища підприємств регіону з метою оцінки впливу загроз на рівень економічної безпеки, а також розроблено шкалу градації зовнішніх викликів, діапазони оцінки якої дають можливість систематизації загроз. Концепція авторського алгоритму коригування цілей та завдань для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону в контексті цифрового розвитку суспільства побудована на чітких розмежуваннях викликів, необхідності коригування стратегічних пріоритетів розвитку, а також на розробці Стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств регіону. Представлений авторський алгоритм оцінки загроз, з погляду їхньої пріоритетності, дозволяє вирішити наукове завдання теоретико-методичного дослідження загроз економічній безпеці для подальшої розробки механізму їх протидії і забезпечення темпів стійкого розвитку підприємств регіону з урахуванням сучасних трендів соціально-економічного розвитку. Проведення експрес-аналізу загроз економічної безпеки підприємств регіону та проведення їх ранжування за рівнем важливості, дозволяє в стислі терміни побудувати алгоритм заходів превентивного характеру щодо їх нейтралізації чи зниження

наслідків впливу.Обов'язковою умовою проведення аналітичного дослідження є класифікація всієї сукупності факторів дестабілізації на внутрішні і зовнішні, а застосування бальної оцінки експертів дозволить формувати основні положення стратегії підвищення рівня економічної безпеки території.Важливість даного етапу полягає в тому, що дає можливість систематизувати слабкі сторони регіональної господарської системи в залежності від їхнього впливу на стратегічні пріоритети регіонального розвитку підприємств. З цією метою пропонується використовувати метод оцінки пріоритетності погроз, який був нами розроблений. Для визначення масштабу прояви погрози на основі методу експертних оцінок здійснюється їх градація за шкалою $[0;10]$, що дозволяє систематизувати загрози економічній безпеці на укрупнені групи і тим самим розставити пріоритети у стратегічному розвитку.

В рамках дисертаційного дослідження обґрунтовано використання системи моніторингу економічної безпеки підприємств регіону (МЕБПР) в рамках однієї з підсистем ситуаційного центру при ОВА.Функціональна структура запропонованої цифрової платформи системи МЕБПРпредставляє собою дієвий інструмент для прийняття відповідних управлінських впливів на зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці підприємств регіону, оскільки сприяє оперативності прийнятих рішень за рахунок зниження часу надання відповідного обсягу достовірної інформації.Для оцінки ефективності дій органів влади досягнення цільових показників економічної безпеки підприємств регіону можуть бути використані карти досягнення цілей економічної безпеки підприємств регіону в контексті стратегічних пріоритетів розвитку та оцінки ризиків, що сприяє вдосконаленню системи стратегічного планування підприємств регіону та коригування здійснюваної політики зростання конкурентних переваг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакуменко О., Деркач А., Корнєєва М. Діджиталізація банківського сектору України. Фінансові дослідження. 2016. № 1 (1). С. 69–75.
2. Аквінський Ф. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / пер. О. Кичлюк. Київ : Основа, 2003. 796 с.
3. Алькема В. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку системи економічної безпеки логістичних утворень ; під. ред. д.е.н., проф. О. А. Кириченко. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2010. 450 с.
4. Андрєєва Т. В., Терещенко Д. А., Величко В. А. Мотиваційний механізм як засіб підвищення ефективності праці в банківській сфері. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 42. С. 259–263.
5. Андріїв Н. М. Безпекові аспекти поширення дистанційної зайнятості в умовах цифровізації ринку праці. Ефективна економіка. 2022. № 12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/890/900>.
6. Андріїв Н. М. Виклики для економічної безпеки держави в умовах формування цифрової економіки. Інфраструктура ринку. 2022. № 64. С. 10–15.
7. Андріїв Н. М. Мотиваційний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства. Приазовський економічний вісник. 2023. № 3. С. 23–27.
8. Андріїв Н. М. Формування системи економічної безпеки підприємства в умовах цифровізації ринку праці. Приазовський економічний вісник. Вип. 2 (34). 25–29.
9. Андріїв Н. М. Цифрова трансформація підприємства: теоретичний базис. Ефективна економіка. 2022. № 4. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10170>.
10. Антонюк В. Головні напрями зміцнення соціально-економічних основ формування людського капіталу в Україні. Україна: аспекти праці. 2006. № 2. С. 39–47.
11. Ареф'єва О. В., Сеньківський В. М., Штангрет А. М., Мельников О. В. Побудова моделей ключових загроз на шляху до економіки 290 знань в

Україні. Наукові записки Укр. акад. друкарства. 2011. № 2 (35). С. 52–67.

12. Аристотель. Політика / пер. О. Кислюка. Київ : Основа, 2000. 239 с.
13. Баглей Р. Р., Бучинська Т. В. Аналіз трансформації світового ринку праці під впливом революції 4.0. Інноваційна економіка. 2019. № 1–2. С. 5–12.
14. Батрокова Т. І., Линовецька В. Ю. Особливості та принципи цифрової економіки в Україні. Економічні студії. 2018. № 2 (20). С. 94–97.
15. Баранова В. В. Сутність економічної безпеки національного господарства та її характеристики. Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 21, ч. 2. С. 147–152.
16. Бердар М. М. Конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості України: сучасні проблеми та напрями підвищення. Агросвіт. 2018. № 12. С. 8–14.
17. Біннер Х. Ф. Управління організаціями та виробництвом: від функціонального до процесного менеджменту. Київ : Парус, 2012. 282 с.
18. Бинько І. Ф., Шлемко В. Т. Як забезпечити економічну безпеку України? Всеукраїнські відомості. 1997. № 138 (810). С. 3–8.
19. Близнюк В. В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. Український соціум. 2016. № 3 (58). С. 58–71.
20. Боднар О. Цифровізація та конкурентоспроможність бізнесу – ключові драйвери розвитку української економіки. Бізнес. URL: <https://business.ua/litsa/item/2452-tsifrovizatsiyata-konkurentospromozh-nistbiznesu-klyuchovi-drajverirozvitku-ukrajinskoji-ekonomiki> (дата звернення: 15.04.2022).
21. Богиня Д. П. Еволюція теорій мотивації на рубежі ХХІ ст. Регіональні перспективи. 2002. № 3–4 (22–23). С. 5–8.
22. Бондаревська К. В., Аксьонова А. О. Особливості розвитку ринку праці України під впливом сучасних глобалізаційних процесів. Причорноморські економічні студії. 2019. №. 38–1. С. 43–47.
23. Борщук Є. М. Системний підхід і синергетика. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.1. С. 344–347.

24. Брюховецька Н. Ю., Іваненко Л. В. Оцінювання людського капіталу та доданої вартості підприємств: теорія та практика : монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2020. 184 с.
25. Будзиган М. О. Аналіз діяльності підприємств машинобудівної галузі. Вісник Ужгородського національного університету. 2019. № 25. С. 32–34.
26. Васильченко В. С., Василенко П. М. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика. Київ : Козак, 2000. 318 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Ірпінь, 2004. 1440 с. 291
28. Венцель Н. Феномен четвертої індустріальної революції як чинник зростання нелінійності розвитку світ-системи. Вісник Львівського університету. 2018. Вип. 17. С. 21–27.
29. Веретюк С. М., Пілінський В. В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. 2016. № 2 (42). С. 51–58.
30. Війна змінила поведінку роботодавців і здобувачів, на ринку праці України – нові тенденції дослідження. InterfaxUkraine. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/828490.html> (дата звернення 24.06.2024).
31. Вірченко В., Кузьменко А. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях. Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. 2009. Вип. 110. С. 34–36.
32. Вітвицька С. С. Системно-синергетичний підхід до педагогічної підготовки майбутніх магістрів освіти. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 92–108.
33. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ : Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. 48 с.

34. Волкова О. В. Ринок праці. Київ : ЦУЛ, 2007. 624 с. 38. Воронка О. З. Механізм забезпечення кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору економіки. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 230 с.
35. Вюгіна Д. М. Цифрові стратегії медіабізнесу в умовах змінного медіаспоживання. Медіапростір. 2016. Вип. 4. С. 4–12.
36. Геєць В. М. Концепція економічної безпеки України. Київ : Логос, 1999. 56 с. 41. Генкин Б. М. Економіка і соціологія праці. Київ: НОРМАІНФРА, 1998. 384 с.
37. Гетманенко О. В. Сутність формування мотиваційного механізму підприємства в умовах трансформації економіки. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. 2008. Вип. 1. С. 226–230.
38. Глобалізація та безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; наук. ред. О. Г. Білорус. Київ : КНЕУ. 2001. 415 с.
39. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / перек. Р. Димирець та ін. Київ : Дух і література, 2000. 600 с.
40. Голюков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека. Проблеми економіки. 2014. № 1. С. 309–314.
41. Головай Н. М. Вкладення в людський капітал і заробітна плата: обліковий аспект. Формування ринкової економіки. 2007. Вип. 12. С. 15–24
42. Головкин М. Л., Пастухов В. П. Зайнятість населення України: соціально-економічні, правові та історичні аспекти праці. Київ : Наукова думка, 1998. 381с.
43. Головченко В. І. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. Київ : Знання, 2004. 812 с.
44. Голюк В. Я. Методологія системного аналізу та його використання у формуванні державної економічної політики. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 19. С. 32–35.
45. Гречина І. В. Системний підхід як методологічна основа

дослідження потенціалу економічних систем. Економічний аналіз. 2010. Вип. 7. С. 15–18.

46. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ : Знання, КОО, 2001. 256 с.

47. Губіна В. В. Механізми підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості : монографія. Харків: Панов, 2015. 204 с.

48. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан та стратегія забезпечення. Київ : ДП «Укрархбудінформ», 2001. 122 с.

49. Гудзь О., Федюнін С., Щербина В. Диджиталізація як конкурентна перевага підприємств. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2019. № 3. С. 18–24.

50. Гулеи А. І., Гулей С. А. Соціально-економічні ефекти розвитку індустрії 4.0. в державі. Український журнал прикладної економіки. 2018. Том 3. № 4. С. 96–105.

51. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.); уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

52. Двуліт З. П., Налутка П. В. Розвиток ІТ-аутсорсингу та його впливу на економіку України. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 34. С. 4–14.

53. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки : трактат. URL: <https://usa-info.com.ua/symbol/declaration.html> (дата звернення: 05.11.2024).

54. Діджиталізація в енергосекторі – можливості та технології. Avenston. URL: <https://avenston.com/articles/digitalization-in-the-energysector/> (дата звернення: 15.04.2025).

55. Добровольська Ю. А. Принцип холізму в постнеокласичній філософії історії. Філософія. 2014. № 3. С. 6–11.

56. Дурняк Б. В., Піх І. В., Сеньківський В. М. Теоретичні основи інформаційної концепції формування та оцінювання якості видавничополіграфічних процесів. Львів : Укр. акад. друкарства, 2022. 354 с.

57. Екологізація суспільства : соціальна роль та моделювання / Семенюк Е. П., Олянишен Т. В., Сеньківський, В. М., Мельников О. В.,

Котляревський Я. В. Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. 460 с.

58. Економіка підприємства : підруч. / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. [2-ге вид.]. Київ : КНЕУ, 2001. 528 с.

59. Економічна теорія: Політекономія : / за ред. В. Д. Базилевича; 6-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2007. 719 с.

60. Ерфан В. Й., Мателешка Н. Т., Ворон М. В. Мотивація персоналу на підприємствах в сучасних умовах господарювання. Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. Вип. 2(48). С. 191–194.

61. Європейська Бізнес-асоціація. Індекс цифрової трансформації від ЕБА. URL: <https://business.diaa.gov.ua/cases/tehnologii/indekscifrovoi-transformacii-vid-eba-doslidzenna-stanu-cifrovoi-transformacii-napidpriemstvah> (дата звернення 15.04.2025).

62. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2001. 320 с.

63. Живко З. Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства. Львів : Ліга-Прес, 2013. 472 с.

64. Живко З. Б. Теоретичні основи формування системи економічної безпеки підприємства. Науковий діалог. 2013. № 7. С. 26–40.

65. Жуков С. А., Зеліч В. В., Сойма С. Ю. Людський капітал в економічній системі сучасного суспільства: механізм формування, інвестицій та перспективи розвитку в Україні. Вісник економічної науки України. 2019. № 2. С. 105–109.

66. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження) : стат. бюл. / Державна служба статистики України. Київ, 2017. 36 с.

67. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія. Вінниця : Універсум, 2008. 397 с.

68. Іванова Н. С. Сучасні принципи забезпечення ефективної системи економічної безпеки підприємства. Актуальні проблеми розвитку економіки

регіону. 2011. Вип. 7(2). С. 57–61.

69. Іванченко Н. О., Кудрицька Ж. В., Рекачинська К. В. Бізнесмодель в умовах цифрових трансформацій. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2020. № 3. С. 185–190.

70. Інвестиційна складова економічної безпеки: мікро-, мезо-, макрорівні / Рогатіна Л. П. та ін. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?opz=7871> (дата звернення: 12.03.2025).

71. Індустрія 4.0 – Огляд та наслідки для політики / Німецька консультативна група. – Берлін/Київ, серпень 2018 р. С. 6. URL: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2018/08/PB_06_2018_ukr.pdf (дата звернення 07.02.2025).

72. Інформаційний фонд. Державний реєстр лікарських засобів України. URL: <http://drlz.com.ua/ibp/ddsite.nsf/all/stat?opendocument> (дата звернення 08.01.2023).

73. Історія економічних учень / за ред. В. Д. Базилевича; 2-ге вид., випр. Київ : Знання, 2008. 567 с.

74. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності: економіко-правовий аспект. Київ : Атіка, 2005. 432 с.

75. Карачина Н. П. Композиційна модель розвитку машинобудування України. Економіка та держава. 2010. № 1. С. 43–48.

76. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. Фінансовий простір. 2017. № 2(27). С. 13–21.

77. Кендрик Дж. Економічне зростання та формування капіталу. Економіст. 1906. № 11. С. 54–56.

78. Ковалєв Д., Сухорукова Т. Економічна безпека підприємства. Економіка України. 1998. № 10. С. 48–51.

79. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

80. Колот А. М., Герасименко О. О. Концепт «Праця 4.0»: теоретико-прикладні засади формування та розвитку. Економіка і прогнозування. 2020. № 1. С. 7–31.
81. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент. 2016. № 6. С. 106–107.
82. Конституція України – основа реформування суспільства. Харків : Право, 1996. 96 с.
83. Конференція G20 на рівні міністрів з цифрової економіки. Дюссельдорф, 6–7 квітня 2017 року. Декларація Міністрів з цифрової економіки. URL: <http://www.eurasiancommission.org/ua> (дата звернення 07.02.2025).
84. Копитко М. І. Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття та складових елементів системи економічної безпеки підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2013. Вип. 3. С. 59–64.
85. Корж М. А. Інституційні обмеження прямого іноземного інвестування та напрями їх подолання. Наукові праці НДФІ. 2014. Вип. 3. С. 77–88.
86. Користін О. Є., Барановський О. І., Герасименко Л. В. Економічна безпека. Київ : КНУВС. 2010. 368 с.
87. Король С., Польовик Є. Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. ModernEconomics. 2019. Вип. № 18. С. 67–73.
88. Котлер Ф. Маркетинг від А. до Я. 80 концепцій, які повинен знати кожен менеджер. Київ: 2020. 577 с.
89. Кравченко К. А., Мешалкін В. П. Управління великою компанією. Маріуполь : Академия. 2010. 350 с.
90. Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> pdf/1_2018/8.pdf. (дата

звернення 15.04.2025).

91. Краус К. М., Краус Н. М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. Інтелект ХХІ. 2018. № 1. С. 211–214.

92. Кузьмін О. Є., Георгіаді Н. Г. Формування і використання інформаційної системи управління економічним розвитком підприємства. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2006. 368 с.

93. Кулинич М. Б. Цифрова трансформація вітчизняних підприємств в сучасних умовах. Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 3. С. 8–15.

94. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень. Тернопіль. : Екон. думка, 2005. 124 с.

95. Кучер Л. Р. Перспективні шляхи побудови мотиваційного механізму управління персоналом торговельних підприємств. Економіка: проблеми теорії та практики. 2006. Вип. 220. С. 204–210.

96. Лібанова Е. М. Проблеми розвитку ринку праці в контексті соціальної політики України, загроз та викликів ХХІ століття. Ринок праці та зайнятість населення. 2012. № 2. С. 41–46.

97. Ліст Ф. Національна система політичної економії. Київ : Знання, 2011. 382 с.

98. Літорович О. В. Аналіз ринку фрілансу в Україні. Вісник НУ «Львівська Політехніка». 2020. № 1. С. 43–53.

99. Лобза А. В., Гузь І. С. Підходи до розробки системи оцінки ефективності діяльності персоналу сучасного підприємства. Молодий вчений. 2018. № 1 (53). С. 510–513.

100. Лозовський О. М. Мотивація як складова ефективного управління персоналом. Інтернаука. 2018. №7(47). С. 41–44.

101. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку. Економіст. 2005. № 2. С. 52–56.

102. Людський капітал України: демографічні передумови та соціально-економічні чинники формування : кол. монографія / за ред. Д. П. Мельничука. Житомир : ЖДТУ, 2014. 317 с.
103. Макєєв В. Визначення понять «ринок» і «ринкові відносини». Економіка України. 1997. № 2. С. 67–70.
104. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. Київ : НІСД, 2011. 40 с.
105. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. Київ: Знання, 2015.
106. Маркс К. Наймана праця й капітал / пер. з нім. Харків : Червоний шлях, 1925. 420 с.
107. Мартякова О. В., Трикоз І. В. Тінізація сфери охорони здоров'я. Вісник БУМБ. 2014. № 4 (28). С. 12–18.
108. Маршавін Ю. М. Шляхи удосконалення інституційного забезпечення розвитку ринку праці України. Зайнятість та ринок праці України. 2001. № 4. С. 95–112.
109. Мацеха Д. С. Функціональні складові економічної безпеки та показники їхньої оцінки для підприємств легкої промисловості. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип.1(48). С. 128–133.
110. Мельников О. В. Сталий розвиток інформаційної сфери України. Напрями та перспективи. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 390 с.
111. Мескон М., Альберт М., Хедоурі. Ф. Основи менеджменту. Київ : Діалектика, 2020. 672 с.
112. Мімандусова Г. І. Ринок праці в Україні: тенденції та перспективи (соціально-економічний аналіз) : монографія. Київ : Інститут соціології НАНУ, 1999. 96 с.
113. Міненко М. В. Особливості виявлення та протидії шахрайству: зарубіжний досвід. Львів : Вид-во ЛьвДУВС, 2015. 342 с.
114. МилльДж. С. Про свободу та інші есе. Київ : Вид-во Соломії Павличко Основи, 2001. 463 с.
115. Мних О. Б. Маркетинг у формуванні ринкової вартості

машинобудівного підприємства: теорія і практика : монографія. Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2009. 428 с.

116. Моторна І. Дистанційна зайнятість в умовах глобалізації економіки та соціально-економічні вигоди від її використання. Україна: аспекти праці. 2008. № 3. С. 6–12.

117. Мочерний С. В. Економічна теорія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : «Видавничий центр «Академія», 2005. 640 с.

118. Мочерний С. В. Основи економічних знань. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 304 с.

119. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ : КВШ, 1998. 462 с.

120. Населення України. 2021 / за ред. М. Тімонної. Київ : Державна служба статистики України, 2022. 187 с.

121. Наукова та інноваційна діяльність України. 2020 / за ред. Кузнєцової М. Київ : Державна служба статистики, 2021. 243 с.

122. Нижник В. М., Харун О. А. Механізм мотивації високопродуктивної праці персоналу підприємств. Хмельницький : ХНУ, 2011. 210 с.

123. Ніколаєв Є. Б. Інтерпретація інтересів і загроз у концепції економічної безпеки. Економічна теорія. 2011. № 2. С. 34–46.

124. Носик О. М. Структурно-функціональні характеристики людського капіталу. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 6. С. 23–26.

125. Онуфрик М. Професії майбутнього: як зміниться ринок праці найближчим часом. URL: <https://iser.org.ua/analitika/analiz-derzhavnoyipolitiki/profesiyyi-maibutnogo-iak-zminitsia-naiblizhchim-chasom-rinok-pratsi> (дата звернення 23.11.2024).

126. Основи економічної безпеки : підручник / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Черняков. Харків : НУВС, 2003. 236 с.

127. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави.

Статика процесу забезпечення. Київ : Кондор, 2002. 302 с.

128. Пастернак-Таранушенко Г. Результати дослідження шляхів забезпечення економічної безпеки України. Економіка України. 1999. № 2. С. 21–28.

129. Петти В. Економічні і статистичні праці. Київ: Авалон, 2014. 168 с.

130. Петюх В. М. Ринок праці : навч. посібн. Київ : КНЕУ, 1999. 288 с.

131. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки. Стратегічна панорама. 2003. № 1. С. 25–32.

132. Піх І. В., Дурняк Б. В., Сеньківський В. М., Голубник Т. С. Інформаційні технології формування якості книжкових видань. Львів : Укр. акад. друкарства, 2017. 308 с.

133. Піх І. В., Сеньківський В. М., Теслюк В. М., Цмоць І. Г. Моделі факторів інтенсивності вакцинації від COVID-19 з урахуванням предикатів семантичних мереж. Наукові записки Укр. акад. друкарства. 2022. № 1 (64). С. 63–74.

134. Платон. Держава / пер. з давньогрецької та коментарі Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.

135. Платон. Збірка творів. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D1%82%D0%BE%D0%BD> (дата звернення 03.09.2025).

136. Політична економія / К. Т. Кривенко, В. С. Савчук, О. О. Беляєв та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Кривенка К. Т. Вид. 2-ге, без змін. Київ : КНЕУ, 2006. 508 с.

137. Пономаренко А. І. Система економічної безпеки фірми. Шлях України до економічної безпеки : матер. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 квітня 2006 р. Харків, 2006. 302 с.

138. Поплавська Ж., Поплавський В. Людський капітал. Не забаритись би з інвестиціями. Віче. 2002. № 2. С. 59–68.

139. Приятельчук А. О., Іщенко О. М. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин. Альманах. Філософські проблеми

гуманітарних наук. 2010. № 19. С. 135–140.

140. Присвітла О. В. Формування мотиваційного механізму в системі стратегічного управління людськими ресурсами. Економічний простір. 2020. № 164. С. 101–105.

141. Пріоритети інвестиційного забезпечення структурних реформ у промисловості України. Київ : НІСД, 2014. 57 с.

142. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом : Закон України від 18.07.2022 р. № 2421-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text> (дата звернення 20.11.2024).

143. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення 1.08.2025).

144. Про запобігання та боротьбу з економічними правопорушеннями : Проект Закону України, опубліковано 11 серпня 2014. URL: <https://www.tax.gov.ua/diyalnist-/regulyatorna-politika-/regulyatornapolitika/arhiv/2014-rik/63287.html> (дата звернення 06.11.2024).

145. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/v1277731-13#Text> (дата звернення 06.11.2024).

146. Про надомну працю : Конвенція Міжнародної організації праці від 20.06.1996 р. № 993_327. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_327#Text (дата звернення 20.11.2024).

147. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pro-shvalennya-konceptsiyirozvit-ku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-2018-2020-roki-tazatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi> (дата звернення: 20.11.2024).

148. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів

господарювання : монографія / О. А. Кириченко та ін. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2008. 403 с.

149. Процевський О. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України. Право України. 1999. № 6. С. 101–104.

150. Райнерт Ерік С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними / пер. П. Терещука. Київ : Темпора, 2015. 444 с.

151. Реальний сектор економіки України: пріоритети розвитку в умовах зміни вектора економічної політики: аналіт. доп. / Собкевич О. В., Шевченко А. В., Михайличенко К. М., Русан В. М., Белашов Є. В. та ін.]. Київ : НІСД, 2017. 40с.

152. Римар О. Г., Мазуркевич І. О. Проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості України. Економіка та держава. 2021. № 3. С. 66–70.

153. Рікардо Д. Початки політичної економії та податкового оподаткування. Київ : ЕКСПО, 2009. 960 с.

154. Робота і зайнятість в умовах пандемії COVID-19 (травень 2021). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhen-nia/robo-ta-i-zainiatist-v-umovakh-pandemii-covid19-traven-2021r> (дата звернення 11.03.2025).

155. Робоча сила. 2021 / за ред. А. Солон. Київ : Державна служба статистики України. 2022. 216 с.

156. Саати Т., Кернс К. Аналітичне планування. Організація систем ; пер. з англ. Маріуполь: Рамка, 1991. 224 с.

157. Свістунов О. С. Основні результати діяльності та тенденції технологічного оновлення підприємств машинобудівної галузі. Держава та регіони. 2020. № 6. С. 74–81.

158. Сей Ж.-Б. Трактати про пролітичну економію / пер. з фр. О. Говерко. Київ : Лотос, 2012. 260 с.

159. Семикіна М. В. Регулювання конкурентоспроможності у сфері праці. Кіровоград : ПВЦ «Мавік», 2004. 146 с.

160. Сеньківський В. М., Піх І. В., Мельников О. В. Метод ранжування

факторів впливу на якість технологічних процесів. Поліграфія і видавнича справа. 2013. № 1–2 (61–62). С. 33–41.

161. Середня зарплата в Україні. Державна служба статистики України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>

162. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). Київ : НАДУ, 2012.

163. Сичевський М. П., Юзефович А. Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. Економіка АПК. 2014. № 7. С. 46–51.

164. Скрипник С., Обіход С., Вербівська Л. Зайнятість в умовах цифрової економіки. Економіка та держава. 2021. № 12. С. 4–9.

165. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Київ : Лотос, 2001. 410 с.

166. Снігур Х. А. Холістична модель управління персоналом. Економіка та держава. 2016. № 10. С. 47–50.

167. Сократ. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%80%D0%B0%D1%82> (дата звернення 13.01.2025).

168. Сороківська О. А. Дослідження виявів економічного рейдерства в Україні на пошук шляхів його подолання. Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 2014. № 26. С. 163–170.

169. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.

170. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.01.2025).

171. Статистичний щорічник України. 2021 / за ред. І. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2022. 447 с.

172. Стец І. І. Ідентифікація бізнес-процесів підприємства. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 33. С. 233–239.

173. Субботін С. О. Подання й обробка знань у системах штучного інтелекту та підтримки прийняття рішень. Запоріжжя : ЗНТУ, 2008. 341 с.
174. Сугаков В. Й. Основи синергетики. Київ : КАВЗ, 2001. 286 с.
175. Сухоруков А. І., Мошенський З. С., Петрук О. М. Національна економічна безпека. Житомир : Рута, 2010. 384 с.
176. Танасійчук В. Особливості віртуальних підприємств. Вісник КНТЕУ. 2009. № 4. С. 113–117. URL: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2009/06/14.pdf>. (дата звернення 15.04.2025).
177. Третяк В. В., Гордієнко Т. М. Економічна безпека: сутність та умови формування. Економіка та держава. 2010. № 1. С. 6–8.
178. Тринько Р. І. Моральні аспекти антикризового управління. Науковий вісник ЛДУВС. Серія економічна. 2012. Вип. 1. С. 17–26.
179. Туль С. І. Нові форми праці в умовах діджиталізації економіки та світового ринку праці. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 23. С. 100–106.
180. Туль С. І. Стан і перспективи розвитку діджиталізованого ринку праці в Україні. БізнесІнформ. 2019. № 7. С. 182–189.
181. Україна переходить на «цифрову економіку». Що це означає? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2385945-ukraina-perehoditna-cifrovu-ekonomiku-so-seoznasaie.html> (дата звернення: 07.02.2025).
182. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього / Фіщук В., Матюшко В., Чернев Є., Юрчак О. та ін. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyucifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення 07.02.2025).
183. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / І. Л. Петрова, В. В. Близнюк, Г. Т. Куліков ; за ред. І. П. Петрової. Київ : Знання, 2009. 368 с.
184. Фишер С. Природа капіталу і доходу. Київ : Вид-во Веселка-А, 2011. 864 с.
185. Фінансова безпека машинобудівного підприємства : методичні

засади формування та забезпечення / за заг. ред. А. М. Штангрета. Львів : Укр. акад. друкарства, 2016. 240 с.

186. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / за ред. Т. Г. Васильціва. Львів : ЛКА, 2012. 386 с.

187. Фіщенко О. М. Формування механізму мотивації інноваційної діяльності підприємства. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 3(7). С. 84–92.

188. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки : монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 440 с.

189. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

190. Харун О. А. Теоретичні основи формування мотиваційного механізму управління персоналом машинобудівних підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 5. Т. 2. С. 76–81.

191. Ходаківський Є. І., Данилко В. К., Цаль-Цалко Ю. С. Методологія наукових досліджень у парадигмі синергетики. Житомир : Вид-во «Рута», 2009. 332 с.

192. Цимбалюк Ю. А., Корман І. І., Ролінський О. В. Стан іноземного інвестування в Україні. Економіка та суспільство. 2021. № 3. С. 10–15.

193. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. кер. проекту О. Пищуліна. Центр Розумкова. Київ : Вид-во «Заповіт», 2020. 274 с.

194. Цікановська Н. А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» і «ризик» у теорії фінансової безпеки. Фінансовий простір. 2013. № 3 (11). С. 110–114.

195. Чайка І. П. Холістичний маркетинг і його значення у функціонуванні вищого навчального закладу. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. № 3. С. 53–60.

196. Чмерук Г. Особливості формування бізнес-моделі підприємства.

Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». 2016. Вип. 12. С. 170–178.

197. Чмерук Г. Г., Краліч В. Р., Бурлакова І. А. Деякі аспекти цифрової трансформації підприємств. Економіка та управління підприємствами. 2018. Вип. № 34. С. 97–101.

198. Чура С.-Г. Т. Холістичне управління економічною безпекою підприємства. Науковий погляд: економіка та управління. 2021. № 1. С. 46–49.

199. Шатілова О. В., Шишук Н. О. Цифрові інструменти інноваційного розвитку бізнес-організації. Проблеми економіки. 2020. № 4 (46). С. 249–255.

200. Шаульська Л., Якимова Н. Проблеми тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці. СХІД. 2017. № 2(148). С. 28–34.

201. Шашина М. В., Рубцов А. М. Персонал як один з факторів підвищення конкурентоспроможності підприємства фармацевтичної галузі. Ефективна економіка. 2018. № 2. URL: http://www.economy. nauka. com.ua/pdf/2_2018/51.pdf (дата звернення 08.01.2025).

202. Шваб К. Четверта промислова революція. URL: http://loveread. es/read_book.php?id=66348&p=1 (дата звернення 15.04.2025).

203. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки. Київ : Знання, 2006. 435 с.

204. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства. Наука молода. 2010. № 10. С. 178–181.

205. Шевчук А. В. Самозайнятість в інформаційній економіці: основні поняття і типи. Економічна соціологія. 2008. № 1. С. 51–64.

206. Шевчук Л. М. Мотивація та стимулювання як дієві засоби управління персоналом. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. 2008. Вип. 16. Т. 3. С. 353–355.

207. Шильнікова З. М. Особливості мотивування персоналу в сучасних умовах господарювання. Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. Вип. 2. С. 774–777.

208. Шири Т. Б. Корпоративна безпека підприємств. Теоретичні та

прикладні аспекти. Львів : Укр. акад. друкарства, 2020. 364 с.

209. Шкарлет С., Садчикова І. Трансформація системи фінансовоекономічної безпеки підприємства в умовах цифрової економіки. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 3 (19). С. 264–276.

210. Шлемко В., Бінько І. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

211. Штангрет А. М., Караїм М. М., Штангрет І. А. Стратегічне управління економічною безпекою підприємства. Приазовський економічний вісник. 2019. № 6 (17). URL: <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-5> (дата звернення: 11.01.2023).

212. Штангрет А. М., Мельников О. В. Загрози на шляху України до економіки знань. Стан та ключові проблеми освіти. Формування ринкових відносин в Україні. 2011. № 3 (118). С. 24–30.

213. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 10 (64). С. 220–225.

214. Юдіна М. І., Мельник І. В. Еволюція концепцій ринку праці. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 16. С. 166–169.

215. Якімцов В. В. Синергетичний підхід у сучасній економічній науці. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 2(46). С. 265–271.

216. Язлюк Б. О. Теоретичні основи сутності та змісту соціальноекономічної безпеки. Економічний аналіз. 2014. Т. 16(1). С. 149–154.

217. Як цифрова економіка змінить Україну. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/01/16/633057/> (дата звернення 07.02.2025).

218. 15 найбільших аутсорс-компаній України: результати 2021 року. URL: <https://ain.ua/2022/02/03/15-najbilshyh-auteurs-kompanij-ukrayiny/> (дата звернення 11.01.2025).

219. Allen J. GoverningforEnterpriseSecurity. Pittsburgh, PA:

SoftwareEngineeringInstitute, CarnegieMellonUniversity, 2005.

220. Becker G. S. HumanCapital: a theoreticalandempiricalanalysis, withspecialreferencetoeducation. Chicago, TheUniversityofChicagoPress, 1993. 390p.

221. Benedik C., Osborne M. TheFutureofEmployment: Howsusceptiblearejobstocomputerisation? URL: <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/the-future-of-employment/> (дата звернення 20.11.2024).

222. Bertalanfy L. Generalsystemtheory. Foundations, developmentapplications. N. Y. : Braziller, 1969. 483 p.

223. Bredart H. Freelancers: instrumentsandvictimsofderegulatedworkingconditions. URL: <https://www.etui.org/topics/health-safety-working-conditions/hesamag/journalism-an-increasingly-precarious-profession/freelancers-instruments-and-victims-of-deregulated-working-conditions> (дата звернення 20.11.2024).

224. Cable V. WhatisInternationalEconomicSecurity? InternationalAffairs. 1995. Vol. 71. № 2. P. 312–317.

225. Caralli R. ManagingforEnterpriseSecurity. Pittsburgh, PA : SoftwareEngineeringInstitute, CarnegieMellonUniversity, 2004.

226. CentreforNewEconomyandSocietyInsightReport «Towards a ReskillingRevolutionIndustry-LedActionfortheFutureofWork» 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Towards_a_Reskilling_Revolution.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

227. Clayton R. 2022 Globalfreelancerincomereport: Theongoingriseofthefreelancerevolution. URL: <https://blog.payoneer.com/enterprisehub/payoneer-insights/2022-global-freelancer-income-report-the-ongoingrise-of-the-freelance-revolution/> (дата звернення 20.11.2024).

228. Cotet G., Carutasu N., Chiscop F. Industry 4.0 DiagnosisfromandMillennialEducationalPerspective. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7102/10/1/21> (дата звернення 07.02.2025).

229. COVID-19 crisis through a migration lens Migration and Development Brief 32 April 2020. World Bank. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/989721587512418006/pdf/COVID-19-Crisis-Through-a-Migration-Lens.pdf?fbclid=IwAR11mODKRDxvc7LsagkS_f0EdVXaAlYoHFqpS7PppUysS7PuWAYjQGxi3_c (дата звернення 24.06.2025).
230. Digcomp Framework. European Commission. URL: https://jointresearch-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en (дата звернення 20.11.2024).
231. Digital competence: the vital 21st-century skill for teachers and students. School Education Gateway. 2020. URL: <https://www.school-educationgateway.eu/en/pub/resources/tutorials/digital-competence-vital-.htm> (дата звернення 20.11.2024).
232. Digital Dividends. World Bank Group (2016). URL: [http://documents.worldbank.org/curated/en/896971468194972881/pdf/102725SPUB\\$Replacement\\$PUBLIC.pdf](http://documents.worldbank.org/curated/en/896971468194972881/pdf/102725SPUB$Replacement$PUBLIC.pdf) (дата звернення 07.02.2025).
233. Digital skills. ILO. URL: <https://www.oitcenterfor.org/en/digital-education/digital-skills> (дата звернення 20.11.2024).
234. Fisher D. Non-military aspects of security: A system approach. UNIDIR. Aldershot etc. Dartmouth. 1993. XV. P. 10.
235. Freelance hunt: як розвивався ринок фрилансу в Україні у 2022 році. URL: <https://hi-tech.ua/freelancehunt-yak-rozvivavsya-rinok-frilansu-v-ukra%D1%97ni-u-2022-rocz/> (дата звернення 11.01.2024).
236. G20. Програма з розвитку та співробітництва у сфері цифрової економіки (Підсумковий документ – 2016). URL: <http://www.eurasiancommission.org/ua> (дата звернення 07.02.2025).
237. Gosling W. The design of engineering systems. London : Heywood, 1962. 223 p.
238. Hall A. D. A methodology for systems engineering. Princeton. 1962. 346 p.
239. How high are your company's current and future investments in digital operations solutions? / Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/548699/worldwide-industry4-survey-digital-operations-solutions-investments/> (дата звернення

07.02.2025).

240. Howmanycitizenshadbasicdigitalskillsin 2021? Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/ddn-2022-033-0-1> (дата звернення 20.11.2024).

241. ILO. URL: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>. (дата звернення 01.08.2025).

242. Industrie 4.0 in a GlobalContextStrategiesforCooperatingwithInternationalPartners / H. Kagermann, R. Anderl, J. Gausemeier, G. Schuh, W. Wahlster (Eds.); acatech STUDY. HerbertUtzVerlagGmbH, 2016. 74 p.

243. Industry 4.0: TheComputerizationofManufacturing. IK4- TEKNIKER. URL: <http://www.tekniker.es/en/industry-4-0-the-computerization-of-manufacturing> (дата звернення 07.02.2025).

244. Industry 4.0: TheFutureofProductivityandGrowthinManufcturingIndustries / M. Russmann, M. Lorenz, P. Gerbert, M. Waldner, J. Justus, P. Engel, M. Harnisch. URL: https://www.bcgperspectives.com/content/articles/engineered_products/_project_business_industry_40_future_productivity/_growth_manufacturing_industrie (дата звернення 07.02.2025).

245. InformationEconomyReport. UNCTAD. 2012. 142 p. 257. Ivanti. IvantiEverywhereWorkplaceReport 2022. URL : <https://www.ivanti.com/lp/customers/assets/s1/the-2022-everywhere-workplacereport> (дата звернення 20.11.2024).

246. Jestl S., Stehrer R. (Post-)PandemicEmployment Dynamics in a comparativeperspective. <https://wiiw.ac.at/post-pandemic-employmentdynamics-in-a-comparative-perspective-519.html> (дата звернення 11.01.2025).

247. JiangYong. EconomicSecurity: RedressingImbalance. ChinaSacrurity. 2008. Vol. 3. № 2. P. 66–85.

248. Lifeexpectancyatbirth, male (years). TheWorldbank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.MA.IN?locations=UA> (дата

звернення 11.01.2025).

249. Machlup F. The Economics of information and Human Capital. Princeton, 1984. 226 p.

250. Manolo I. Commentary: Labour Migration Policy Dilemmas in the Wake of COVID-19. International Migration. Vol. 58, Issue 4. p. 255–258.

251. Market Research Reports & Industry Analysis. Industry 4.0 Market Growth, Trends, and Forecasts (2020-2025). URL: <https://www.ascreports.com/market-research-report-538241/industry-market-growth-trends-forecasts> (дата звернення 07.02.2025).

252. Marshall R., Briggs V. M. Jr. Labor economics: Theory, Institutions and Policy. Sixth Edition. Homewood, IL – Boston, MA, 1989. 430 p.

253. Maslow A. H. (July 1943). A theory of human motivation. Psychological Review. 50 (4): 370–396

254. Number of civilian casualties in Ukraine during Russia's invasion verified by OHCHR as of June 22, 2022. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293492/ukraine-war-casualties/> (дата звернення 24.06.2025).

255. Restrepo P., Acemoglu D. Robots and jobs: Evidence from the US. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/robots-and-jobs-evidence-us> (дата звернення 24.11.2024).

256. Schwab K. Fourth Industrial Revolution. The World Economic Forum 2016. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/> (дата звернення 07.02.2025).

257. Self-employed. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.SELF.ZS?end=2019&start=1991&view=chart> (дата звернення 20.11.2024).

258. Stieglitz S. Report: Women Freelancers on Upwork & Fiverr Make 50% Less Than Men. URL: <https://www.websiteplanet.com/blog/report-women-freelancers-upwork-fiverr-make-less-men/> (дата звернення 28.11.2024).

259. Tapscott Don. Digital Economy. New York : McGraw-Hill. 1994. 368 p.

260. Technological unemployment. ILO. URL: <https://www.ilo.org/en/digitalization/technological-unemployment> (дата звернення 24.11.2024).

261. The Concept of a «Digital Economy». URL: <http://odcc.org.uk/theconcept-of-a-digital-economy/> (дата звернення 07.02.2025).

262. The Digital Competence Framework for Citizens. European Commission. URL: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC_106281 (дата звернення 20.11.2024).

263. The Future of Jobs Report 2020. World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf (дата звернення 20.11.2024).

264. The Good Economy: New Roosevelt – Kauffman E-Book Looks Ahead to 2040. Roosevelt Institute and the Kauffman Foundation. URL: <https://rooseveltinstitute.org/publications/good-economy-kauffman-e-book2040> (дата звернення 20.11.2024).

265. The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments. ILO. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/307/geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf (дата звернення 24.06.2024).

266. The New Digital Economy. How it will transform business. Oxford Economics. 2011. URL: <https://www.pwc.com/cl/es/publicaciones/assets/the-new-digital-economy.pdf> (дата звернення 07.02.2025).

267. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet : 20th session of the Human Rights Council: Resolutions, decisions and President's statements, Symbol 20/8. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session20/Pages/ResDecStat.aspx. (дата звернення 07.02.2025).

268. Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.MA.IN?locations=UA> (дата звернення 11.01.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Довідка

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Брикайла Євгена Богдановича на тему «Забезпечення економічної безпеки
підприємств регіону в контексті його стійкого розвитку в умовах
цифровізації» на ТОВ «Торговий Дім «Р-Трейд»**

Цією довідкою підтверджується, що результати дисертаційної роботи Брикайла Є.Б., присвяченої формуванню науково обґрунтованого підходу до управління економічною безпекою підприємств регіону з урахуванням впливу цифровізації, впроваджено у діяльність ТОВ «Торговий Дім «Р-Трейд».

У процесі впровадження використано:

удосконалену систему показників та критеріїв оцінки рівня економічної безпеки підприємства, що дозволило здійснювати комплексний моніторинг стану ключових бізнес-процесів;

інструментарій експрес-оцінки пріоритетності загроз, що застосовувався під час розробки плану заходів з управління ризиками;

рекомендації щодо організації системи цифрового моніторингу економічної безпеки, які стали основою для створення внутрішньої інформаційно-аналітичної платформи.

Завдяки впровадженню результатів дисертаційного дослідження підвищено рівень економічної стійкості підприємства, знижено ймовірність виникнення критичних загроз та забезпечено умови для сталого розвитку в умовах цифрової трансформації.

Директор ТОВ «Торговий Дім «Р-Трейд» Ірина КОШОВА

КОНСОРЦІУМ "СОЮЗ БУД"
 Код за ЄДРПОУ 44344854
 Україна, 36022, Полтавська обл.,
 місто Полтава,
 вул. Старий Поділ,
 будинок 4, кімната 401
 souzbud@gmail.com
 +38(095)-387-64-41

КОНСОРЦІУМ "СОЮЗ БУД"
 Код за ЄДРПОУ 44344854
 Адреса для листування:
 Україна 49035, м. Дніпро
 Криворізьке шосе, 35
 souzbud@gmail.com

№ 143/8 від 18.09.2025 р.

ДОВІДКА

щодо впровадження результатів дисертаційної роботи
 аспіранта Брикайла Євгена Богдановича на тему «Забезпечення
 економічної безпеки підприємств регіону в контексті його стійкого
 розвитку в умовах цифровізації», яку представлено на здобуття наукового
 ступеню доктора філософії за спеціальністю 073 Менеджмент

Консорціум «Союз Буд» підтверджує впровадження результатів
 дисертаційного дослідження, спрямованого на удосконалення управління
 економічною безпекою підприємств у цифровому середовищі.

Зокрема, у практичній діяльності Консорціуму «Союз Буд» було
 застосовано:

систему з 35 інтегрованих індикаторів для оцінки економічної
 безпеки, що дало можливість своєчасно виявляти критичні загрози у
 фінансово-бюджетній, інноваційній та виробничій сферах;

методику пріоритизації загроз, яка дозволила структуровано
 розподіляти ресурси на їх мінімізацію;

підходи до побудови цифрової платформи моніторингу, які
 використані для створення корпоративної системи ризик-менеджменту.

Результати впровадження засвідчують підвищення адаптивності
 підприємства до глобальних і локальних викликів, зростання рівня
 управлінської аналітики та вдосконалення механізмів стратегічного
 планування.

Директор

Володимир СЕРГЄЄВ

ДОВІДКА

щодо впровадження науково-прикладних результатів з дослідження забезпечення економічної безпеки підприємств регіону в контексті його стійкого розвитку в умовах цифровізації, що виконані в рамках дисертаційної роботи Брикайла Євгена Богдановича, яку представлено на здобуття наукового ступеню доктора філософії за спеціальністю 073 - Менеджмент

Довідкою засвідчується, що результати дисертаційного дослідження з проблематики економічної безпеки підприємств регіону, адаптовані до умов діяльності ТОВ «Старвей Продакшн», були впроваджені у практичну діяльність підприємства.

Впровадження охопило:

удосконалені підходи до визначення економічної безпеки, які враховують використання бенчмаркінгу у системі проєктного управління;

класифікацію загроз економічній безпеці з урахуванням впливу цифровізації, що використовується в управлінських звітах для формування стратегій розвитку;

методику оцінки умов цифрової трансформації, яка застосовується при плануванні інвестицій у виробничу та ІТ-інфраструктуру.

Практичний ефект впровадження результатів дослідження проявився у зростанні точності прогнозування ризиків, зміцненні фінансової стабільності підприємства та підвищенні рівня економічної стійкості.

Директор ТОВ «Старвей Продакшн»

Катерина ДЬЯКОВА

Додаток Б

Система показників для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, спільно запропонована Білінською М.Ю., Васильєвою Т.А.

Підсистема економічної безпеки підприємств регіону	Показники для оцінки
Макроекономічний розвиток	РП на душу населення; річний рівень інфляції; рівень безробіття
Промислова безпека	ступінь зносу основних засобів промислових підприємств; обсяг промислового виробництва на душу населення; імпортозаміщення промислових товарів;
Продовольча безпека	самозабезпечення сільськогосподарськими продуктами; обсяг виробництва сільгосппродукції на душу населення; імпортозаміщення продовольчих товарів;
Енергетична безпека	видобуток корисних копалин на душу населення; виробництво, передача і розподіл електроенергії; ставлення вироблення електроенергії до її споживання
Бюджетно-фінансова безпека	сальдо консолідованого бюджету регіону; частка власних коштів в доходах консолідованого бюджету; ставлення державного боргу до власних засобів;
Кадрова безпека	приріст чисельності населення; число студентів СПО та ВПО на 10000 населення; число осіб, зайнятих НДР, на 10000 зайнятого населення
Інноваційний розвиток	внутрішні витрати на дослідження і розробки, в % до ВРП; інтенсивність витрат на технологічні інновації; частка інноваційної продукції промисловості .
Соціальний розвиток	відношення середньої пенсії до середньої зарплати; коштина охорони здоров'я, освіти і соц. політику, % до ВРП; коефіцієнт фондів (рівень диференціації доходів)
Екологічний розвиток	скидання забруднених стічних вод; викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел; лісовідновлення.
Зовнішньоекономічний розвиток	іноземні інвестиції на душу населення; обсяг експорту на душу населення; коефіцієнт конкурентоспроможності

Індикатори для оцінки рівня економічної безпеки [12]

Система індикаторів для оцінки економічної безпеки	Критерії економічної безпеки
Здатність економіки до стійкого зростання:	
темп зростання ВРП до попереднього року (у порівнянних цінах, в%)	110–112
індекс-дефлятор ВРП до попереднього року, %	110–112
ІФО промисловості до попереднього року, %	106–108
обсяг обороту роздрібно торгівлі (у% до ВРП)	40
ІФО продукції сільськогосподарства до попереднього року, %	136
інвестиції в основний капітал (у% до ВРП)	15–25
Стійкість фінансової системи:	
дефіцит(-), профіцит(+) консолідованого бюджету, (у% до ВРП);	3,5
індекс споживчих цін до грудня попереднього року, %	105-107
Підтримка наукового потенціалу:	
чисельність студентів вузів 10 тис. населення, ос.	90
чисельність зайнятих науковими дослідженнями розробками (у% до зайнятих в економіці)	1-2
витрати на освіту (у% до ВРП)	10
Залежність економіки від імпорту найважливіших видів продукції:	
співвідношення імпорту і експорту, %	20
Рівень життя населення:	
чисельність населення з доходами нижче прожиткового мінімуму (у% до загальної чисельності населення)	10
співвідношення грошових доходів 10% найбільш 10% найменш забезпеченого населення, раз	7
рівень загального безробіття (за методикою МОП), %	5
співвідношення середнього душевого доходу і величини прожиткового мінімуму, раз	21
Якість життя:	
витрати на охорону здоров'я (у% до ВРП)	10
витрати на культуру (у% до ВРП)	6
забезпеченість житлом, м ² на 1 людину	20
кількість злочинів на 1 тис. населення, одиниць	24
тривалість життя, років	70
Демографія, проміле	
природний приріст населення на 1 тис. жителів	3-8
коефіцієнт народжуваності	8-15
коефіцієнт смертності	10
дитяча смертність	10
Охорона навколишнього середовища	
викиди шкідливих речовин на одного жителя, т	-

Індикатори для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону, запропоновані [25, 67]

Система індикаторів для оцінки економічної безпеки	Критерії економічної безпеки
Індикатори виробничої безпеки	
Темп зростання ВРП до попереднього року в порівнянних цінах, %	не менше 105
Індекс промислового виробництва, % до попереднього року	не менше 105
Індекс виробництва продукції сільськогосподарства до попереднього року, %	не менше 105
Об'єм обороту роздрібної торгівлі, в % до ВРП	не менше 40
Індикатори науково-технічної безпеки	
Частка відвантаженої інноваційної продукції в усіх відвантажених продукції промисловості, %	не менше 15
Чисельність зайнятих на наукових дослідженнях і розробках, у % до зайнятих в економіці	не менше 1
Внутрішні витрати на наукові дослідження і розробки, % до ВРП	не менше 2,2
Індикатори інвестиційної безпеки	
Інвестиції в основний капітал, в % до ВРП (норма інвестування)	не менше 25
Індекс фізичного обсягу інвестицій в основний капітал, в порівнянних цінах % до попереднього року	не менше 105
Ступінь зносу основних засобів, %	не більше 40
Коефіцієнт оновлення основних засобів, %	не менше 15
Коефіцієнт вибуття основних засобів, %	не менше 5
Індикатори соціальної безпеки	
Рівень безробіття по методології МОП, %	не більше 5
Забезпеченість житлом, м ² на 1 особу	не менше 25
Чисельність населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, в % до загальної чисельності населення	не більше 1
Коефіцієнт фондів (співвідношення 10% високоприбуткового і 10% населення з низькими доходами), раз	не більше 8
Число злочинів на 1000 осіб населення, од.	не більше 24
Індикатори демографічної безпеки	
Річний темп зростання чисельності населення, %	не менше 100
Коефіцієнт депопуляції	не більше 1
Сумарний коефіцієнт народжуваності, дітей на одну жінку	не менше 2,15
Очікувана тривалість життя при народженні,	років не менше 70
Міграційний приріст на 10000 ос. населення	не менше 0

Індикатори для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону,
запропоновані [33, 65]

Система показників	Значення фактичного періоду/значення показника за попередній період
Динаміка фінансових показників	
Валовий регіональний продукт, % до попереднього періоду	
Валовий регіональний продукт на душу населення, % до попереднього періоду	
Валове накопичення основного капіталу, % до попереднього періоду	
Динаміка техніко-технологічних показників	
Кількість підприємств/організацій, % до попереднього періоду	
Вартість основних засобів, % до попереднього періоду	
Динаміка інноваційно-інвестиційних показників	
Інвестиції в основний капітал, % до попереднього періоду	
Інвестиції в основний капітал на душу населення, % до попереднього періоду	
Внутрішні витрати на наукові дослідження і розробки, % до попереднього періоду	
Організації, що виконували наукові дослідження і розробки, % до попереднього періоду	
Динаміка інфраструктурних показників	
Використання інформаційних і комунікаційних технологій в організаціях, % до попереднього періоду	
Використання мережі Інтернет в організаціях, % до попереднього періоду	
Використання електронного документообігу в організаціях, % до попереднього періоду	
Динаміка екологічних показників	
Викиди забруднюючих речовин в атмосферу повітря, що відходять від стаціонарних джерел, % до попереднього періоду	
Використання свіжої води, % до попереднього періоду	
Об'єм оборотної та послідовно використовуваної води, % до попереднього періоду	
Частка уловлених і знешкоджених забруднюючих речовин в атмосфері загальною від кількості забруднюючих речовин від стаціонарних джерел, % до попереднього періоду	
Динаміка правових показників	
Кількість зареєстрованих злочинів на 100 000 осіб населення, % до попереднього періоду	
Динаміка кадрових показників	
Чисельність населення, % до попереднього періоду	
Реальні доходи населення, % до попереднього періоду	
Середньомісячна номінальна нарахована заробітна плата робітників організацій, % до попереднього періоду	
Середнє темпі зростання, %	
Динаміка інтелектуальних показників	
Кількість професійних освітніх організацій, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників, службовців, % до попереднього періоду	

Випуск кваліфікованих робітників і службовців, % до попереднього періоду	
Випуск бакалаврів, спеціалістів, магістрів, % до попереднього періоду	
Чисельність персоналу, зайнятого на наукових дослідженнях та розробках, % до попереднього періоду	

Додаток Є

Система показників для оцінки рівня економічної безпеки підприємств регіону та їх порогові значення

Підсистема економічної безпеки підприємств регіону	Показники для оцінки	Порогове значення
Макроекономічний розвиток	РП на душу населення; річний рівень інфляції, %; рівень безробіття, %	$\geq 838,4$ ≤ 6 ≤ 4
Промислова безпека	ступінь зносу основних засобів, % промислових підприємств; обсяг промислового виробництва на душу населення, тис. грн; імпортозаміщення промислових товарів, %;	≤ 4 $\geq 585,1$ ≤ 20
Продовольча безпека	самозабезпечення сільськогосподарськими продуктами; обсяг виробництва сільгосппродукції на душу населення; імпортозаміщення продовольчих товарів, %;	≥ 1 $\geq 22,3$ ≤ 20
Енергетична безпека	видобуток корисних копалин на душу населення, тис. грн; виробництво, передача і розподіл електроенергії; ставлення вироблення електроенергії до її споживання	$\geq 55,53$ х ≥ 1
Бюджетно-фінансова безпека	сальдо консолідованого бюджету підприємств регіону; частка власних коштів в доходах консолідованого бюджету, %; ставлення державного боргу до власних коштів, %;	≥ 0 ≥ 75 ≤ 20
Кадрова безпека	приріст чисельності населення, %; число студентів СПО і ВПО на 1 000 000 населення; число осіб, зайнятих НДР, на 1 000 000 зайнятого населення	$\geq 1,35$ ≥ 600 ≥ 120
Інноваційний розвиток	внутрішні витрати на дослідження і розробки, % до ВРП; інтенсивність витрат на технологічні інновації, %; частка інноваційної продукції промисловості, %.	$\geq 2,2$ $\geq 3,2$ ≥ 25
Соціальний розвиток	відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати; коштина охорони здоров'я, освіти та соц. політики, % до ВРП; коефіцієнт фондів (рівень диференціації доходів)	$\geq 3,5$ $\geq 1,0$ $\leq 8,0$
Екологічний розвиток	скидання забруднених стічних вод, тис. м. ³ / км ² ; викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел, т/км ² ; лісовідновлення, %.	$\leq 0,3$ $\leq 0,5$ $\geq 0,15$
Зовнішньоекономічний розвиток	іноземні інвестиції на душу населення; обсяг експорту на душу населення; коефіцієнт конкурентоспроможності	$\geq 0,3$ $\geq 2,0$ $\geq 0,7$
Криміногенна обстановка	питома вага зареєстрованих економічних злочинів загальному обсязі, %; частка припинених кримінальних справ від кількості зареєстрованих	у $\leq 6,4$

	економічних злочинів, %; сума заподіяної матеріальної шкоди на 1000 ос./тис.грн.	≤19,4 ≤111
--	---	---------------

Додаток Ж

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Багорка М.О., Вовк М.О., Савенко О.А., Брикайло Є.Б. Безпековий механізм технологічного менеджменту на інноваційно орієнтованому підприємстві в умовах диджиталізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. Том 4. С. 36-42. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.4.36>

Особистий внесок: охарактеризовано взаємозв'язок технології та управління з економічною безпекою в умовах диджиталізації.

2. Федірець О.В., Брикайло Є.Б., Равлюк І.В. Інноваційна система управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. Том 15. С. 60-65. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.60>

Особистий внесок: розроблено структурно-логічну схем системи соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери.

3. Брикайло Є.Б. та ін. Місце продовольчої та агропродовольчої сфер у структурі економічної системи управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 9 (279). С. 87-95. DOI: [DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-279-87-95](https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-1-279-87-95)

Особистий внесок: визначено місце продовольчої та агропродовольчої сфер у структурі економічної системи.

4. BrykailoYevhen, WuQian. Tools for analysing the competitiveness of enterprises during the crises // *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2024. Том 29. Випуск 2(100). С. 71-75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-13>

Особистий внесок: проаналізовано актуальні інструменти оцінки конкурентоспроможності підприємств в умовах економічної кризи, що зумовлена нестабільністю ринків, обмеженістю ресурсів та змінами споживчої поведінки.

5. BrykailoYevhen, MykhalchukDmytrii. Innovative development as a factor of economic security of enterprises in the period of structural changes // *Науковий погляд: економіка та управління*, Випуск № 1(85), 2024. С. 148-154. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2024-85-23>

Особистий внесок: виділено роль інновацій у формуванні довгострокової стійкості та стабільності підприємств, а також їх здатність забезпечувати ефективне реагування на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

6. VelytchenkoOleksii, BrykailoYevhen. Resource support for the application of the indicator method for identifying threats to the economic security of enterprises in the post-crisis period. *Трансформаційна економіка*. 2025. № 2 (11). С. 153-158. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-11-25>

Особистий внесок: запропоновано процедуру оцінки ефективності регіональної стратегії економічної безпеки.

7. BrykailoYevhen, SlotiukAndrii. Implementation of a system for monitoring the economic security of regional enterprises in the context of digitalization. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2025. № 4 (19). С. 469-474. DOI:<https://doi.org/10.32782/dees.19-67>

Особистий внесок: запропоновано логічну структуру моніторингової підсистеми, що охоплює п'ять блоків: бюджетно-фінансовий; інноваційно-інвестиційний; блок масштабу економіки та стратегічного розвитку; блок якості життя та людського капіталу; продовольчий.

Участь у міжнародних та всеукраїнських конференціях

8. Брикайло Є. Теоретичні аспекти розвитку продовольчої та агропродовольчої сфер в системі менеджменту. *II Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери в умовах глобалізації економіки: безпека, інновації, лідерство»*, Полтава, 27 вересня 2024р. Електронне видання, 2025. С. 273-276.

9. BrykailoYevhen, WuQian. Ensuringinvestmentinthesustainabledevelopmentofregionalenterprises. *Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна парадигма економічної безпеки: інноваційні механізми імплементації»*, Кропивницький, 30 січня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 67-69.

10. BrykailoYevhen, WuQian. AnalyzingtheInstitutionalFactorsofIncreasingtheEconomicSecurityofInnovationActivities. *Міжнародна науково-практична конференція «Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості»*, Київ, 24 січня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 110-111.

11. Брикайло Є.Б., WuQian. Оцінюванняінструментівстимулюванняінвестиційноїдіяльностіпідприємств. *XXIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток системи обліку, аналізу, аудиту та оподаткування в Україні: теорія, методологія, організація»*, Київ, 28 березня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 163-165.

12. Брикайло Є.Б., WuQian. Фактори ефективності інвестиційної діяльності в ринкових умовах. *Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку фінансів, менеджменту та маркетингу: традиції, моделі, перспективи»*, Київ, 27 травня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 18-20.

13. Брикайло Є.Б., ShiGuangming. Thefunctionalpurposeofregionalinnovationsystems. *Міжнародна науково-практична конференція «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики»*, Одеса, 12 вересня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 60-62.